T.C.

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı

Hadis Bilim Dalı

Yüksek Lisans

NESEFİ'NİN MEDÂRİK'U-T TENZİL VE HAKÂİK'U-T TE'VİL İSİMLİ TEFSİRİNDEKİ HADİSLERİN TAHRİC VE DEĞERLENDİRİLMESİ

(FÂTİHA, BAKARA VE ÂL-İ İMRÂN SÛRELERİ)

Vesile RAMANLI

19949042

Danışman

Prof. Dr. H. Musa BAĞCI

Diyarbakır-2023

T.C.

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı

Hadis Bilim Dalı

Yüksek Lisans

NESEFİ'NİN MEDÂRİK'U-T TENZİL VE HAKÂİK'U-T TE'VİL İSİMLİ TEFSİRİNDEKİ HADİSLERİN TAHRİC VE DEĞERLENDİRİLMESİ (FÂTİHA, BAKARA VE ÂL-İ İMRÂN SÛRELERİ)

Vesile RAMANLI

19949042

Danışman

Prof. Dr. H. Musa BAĞCI

Diyarbakır-2023

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum "**NESEFİ'NİN MEDÂRİK'U-T TENZİL VE HAKÂİK'U-T TE'VİL İSİMLİ TEFSİRİNDEKİ HADİSLERİN TAHRİC VE DEĞERLENDİRİLMESİ (FÂTİHA, BAKARA VE AL-İ İMRÂN SÛRELERİ)"** adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu, her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder; tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

20/01/2023

Vesile RAMANLI

İmza

T.C.
DİCLE UNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ
DİYARBAKIR

Vesile RAMANLI tarafından yapılan **"NESEFİ'NİN MEDÂRİK'U-T TENZİL VE HAKÂİK'U-T TE'VİL İSİMLİ TEFSİRİNDEKİ HADİSLERİN TAHRİC VE DEĞERLENDİRİLMESİ (FÂTİHA, BAKARA VE ÂL-İ İMRÂN SÛRELERİ)"** konulu bu çalışma, jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir

Jüri Üyesinin

Ünvanı Adı Soyadı

Başkan: Prof. Dr. Mehmet BİLEN

Üye: Prof. Dr. H. Musa BAĞCI

Üye: Dr. Öğretim Üyesi M. Emin ÇİFTÇİ

Tez Savunma Sınavı Tarihi: 20/01/2023

Yukarıdaki bilgilerin doğruluğunu onaylarım.

.../...../2023

Prof. Dr. OKTAY BOZAN

ENSTİTÜ MÜDÜRÜ

(MÜHÜR)

ÖN SÖZ

Rahman ve Rahim olan Yüce Rabbimizin adıyla başlarız.

Hamd, tümü ile Allah'a mahsustur. O'na hamd eder; dinimizin mübelliği olan Hz. Muhammed Mustafa'ya (*s.a.v.*), âline ve ashabına salât ve selam ederiz.

İslâm dininin; inanç, ibadet, ahlak, sosyal hayat ve daha pek çok alanda esaslarının bulunduğu ilk ve temel kaynağı Kur'ân-ı Kerîmdir. Kur'anî ilkelerin tatbikatı hükmünde olan sünnet-i seniyye ise ilk dönemden bu yana ikinci kaynak olarak kabul edilmiştir. Hadis ilminin önemi, belki de bu ikinci kaynağın bize ulaştırılmasındaki rolünden kaynaklanmaktadır.

Hz. Peygamber'den (*s.a.v.*) günümüze kadar, Kur'ân-ı Kerîm'i anlama geyretinin bir tezahurü olarak çeşitli türlerde tefsir eserleri kaleme alınmıştır. Yazılan bu eserler, zamanla sistemli bir hale gelmiş ve temel olarak rivayet ve dirayet tefsiri olarak iki kategoride toplanmışlardır. Ancak İslâm âlimlerinin gerek rivayet gerekse de dirayet tefsirlerinde, Kur'ân-ı Kerîm'î ayetler/hadisler ekseninde anlamaya ve ayetlerden hüküm istinbat etmeye çalışırken elimizdeki hadis müktesebatını eserlerinde nasıl bir titizlikle kullandıklarının tespit edilmesi, müellifin istinbât ettiği manayı referans alırken okuyucunun o manaya duyması gereken güveni ortaya koyması açısından hayati önem arz etmektedir.

Medarik tefsiri, Diyanet İşleri Başkanlığının dini yüksek ihtisas merkezlerinde, üniversitelerde, medreselerde ve pek çok ilim merkezlerinde ders kitabı olarak tercih edilmektedir. Muhtasar bir tefsir olmasının yanı sıra bilhassa itikadda Mâtürîdî, fıkıhta Hanefî mezhebine ait görüşlerin Kur'anî delillerini açık bir üslûpla ortaya koyması, hadislere, sahâbe ve tâbiîn görüşlerine sıkılıkla yer vermesi, pek çok bahiste dil ve belâgatla ilgili izahlarda bulunması, âyetlerin tefsirinde hemen hemen bütün kıraatlere işaret etmeye çalışması ve temayüz ettiği başka pek çok nokta Medarik tefsirinin tercih edilme sebepleri arasında sıralanabilir.

Tüm bu özellikleri sebebiyle tercih edilen bir eser olduğundan, eser güncel pek çok çalışmaya da konu olmuştur. Ancak eserde yer alan rivayetleri tek tek ele alan hiçbir çalışmanın henüz yapılmamış olması ve kitabı okuyanlar için böyle bir ihtiyacın var olması tez konusu olarak tercih etmemizi sağlamıştır.

Medarik hadislerinin tamamını çalışmak yüksek lisans tezinin sınırlarını aşacağından; bu boşluğu gidermeye başlangıç olması için tezimizi ilk üç sûre olan

Fâtiha, Bakara ve Âl-i İmrân sûrelerinde bulunan rivayetlerle sınırlandırdık. Tezimiz giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Fâtiha ve Bakara sûrelerini, ikinci bölümde ise Âl-i İmrân sûresini tefsir ederken müellifin yer verdiği rivayetlerin tahrîc ve değerlendirmesini yapmaya çalıştık. Sonuç kısmında ise araştırmamızdan elde ettiğimiz veriler ışığında genel bir değerlendirme yaptık.

Çalışmamın her aşamasında desteğini esirgemeyen kıymetli danışmanım Prof. Dr. H. Musa BAĞCI'ya, aileme ve tüm dostlarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Vesile RAMANLI

2023

ÖZET

Bu çalışmanın konusu; Nesefî'nin Medârik'u-t Tenzil ve Hakâik'u-t Te'vil isimli tefsirinde Fâtiha, Bakara ve Âl-i İmrân sûrelerini tefsir ederken yer verdiği rivayetlerin tahric ve değerlendirilmesidir.

Çalışma giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde Nesefî'nin hayatı, yaşadığı coğrafya ve ilmi kişiliği hakkında kısa bilgiler verilmiştir. Birinci bölümde Fâtiha ve Bakara sûrelerinde, İkinci bölümde ise Âl-i İmrân sûresi'nde bulunan rivayetler tahric edilip değerlendirilmiştir.

Yapılan araştırma ve kaynak taramaları neticesinde, Nesefî ve eserleri ile ilgili pek çok çalışma yapılmış olmasına rağmen yazıldığı günden bu yana tercih edilen ve okunan Medârik tefsirinde geçen rivayetlerin detaylı bir biçimde değerlendirildiği herhangi bir çalışmanın yapılmadığı tespit edilmiştir. Tarafımızca yapılan incelemede; Nesefî'nin rivayetleri senet açısından rivayet zincirine yer vermeden, metin açısından ise metni bütünüyle aktarmak yerine kasdını ortaya koyacak kısmı ile iktifa ederek ve kaynaklarda mevcut lafızları ile değil kendi ifadeleri ile manen aktardığı tespit edilmiştir. Çalışma boyunca, çalışma sınırları içinde tespit edilen her bir rivayet ile ilgili birincil olarak aynı ifadelerle yer aldığı kaynaklar, ikincil olarak küçük lafız farklılıkları ile bulunduğu kaynaklar ona da ulaşılamadığında aynı manayı ifade eden başka rivayetler üzerinden tahric ve sıhhat değerlendirmesi yapılmaya çalışılmıştır. Sıhhat değerlendirmesi yapılırken senette bulunan raviler ile ilgili dipnotlarda tam isim, cerh-ta'dil ve ittisal bilgisi verilmiş olup bu bilgiler ışığında bir değerlendirme yapıldıktan sonra varsa rivayetle ilgili diğer değerlendirmelere yer verilmiş olup ihtiyaç halinde metin tenkîdi de yapılmıştır. Sonuç kısmında ise araştırmadan elde edilen veriler doğrultusunda Nesefî'nin ilk üç sûrenin tefsirinde yer verdiği merfu rivayetlerin zayıf olanlarının sahih ve hasen olan rivayetlere oranla fazla olduğu tespit edilmiştir. Çalışmanın sonunda yer verilen tablolar ile rivayetler ile ilgili muhtasar bilgilerin bir arada görülmesi sağlanmıştır.

Anahtar Sözcükler: **Rivayet**, **Tahric, Nesefî, Tefsir, Medarik**

ABSTRACT

The subject of this study is the exegesis and evaluation of the hadiths mentioned by an-Nasafi in his Tafsir called Medarik'tu-t Tenzil and Hakaik'tu-t Te'vil while interpreting the Surahs of Fâtiha, Bakara, and Âl-i Imran. The study consists of an introduction and two sections.

The introduction provides brief information on Nasafi's life, the geography he lived in, and his scholarly personality. The first section deals with the hadiths found in the Surahs of Fâtiha and Bakara, and the second section deals with the hadiths found in the Surah Ali Imran.

The result of the research and literature review shows us that, although many studies have been conducted on Nasafi and his works, no detailed study has been conducted on the hadiths mentioned in the widely read and preferred Tafsir of Medarik since it was written. In our examination, we found that Nasafi transmitted the hadiths without mentioning the chain of transmission in terms of the chain of transmission, and instead of fully transmitting the text, he limited it to the part that would reveal the intention and transmitted it spiritually rather than using the words available in the sources. Within the study, for each hadith identified within the scope of the study, primary sources containing the same statements, secondary sources containing minor differences in wording, and other hadiths expressing the same meaning when these sources were not accessible were used for exegesis and authenticity evaluation. When evaluating the authenticity, full names, jarh-ta'dil, and ittisal information of the narrators in the chain of transmission are given in the footnotes, thenan evaluation is made based on this information, iff necessary, a text critique is also carried out for other evaluations related to the hadith. In the conclusion section, it was determined that the weak hadiths among the marfu hadiths mentioned by Nasafi in the interpretation of the first three surahs are more numerous than the authentic and hasan hadiths based on the data obtained from the research. The tables and lists included at the end of the study provide detailed information on the sources of the hadiths evaluated within the scope of the study.

Keywords: **Narration, Takhrīj, an-Nasafī, Tafsīr, Madārik**

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ I
ÖZET III
ABSTRACT IV
İÇİNDEKİLER V
KISALTMALAR IX
GİRİŞ 1
1. AMACI VE ÖNEMİ 1
2. METODU VE KAYNAKLARI 2
3. EBU'L BEREKÂT EN-NESEFÎ'NİN HAYATI VE İLMİ ŞAHSİYETİ 4
4. NESEFÎ'NİN MEDÂRİKÜ'T-TENZÎL VE HAKÂİK'U-T TE'VİL ESERİ 7
5. BİR RİVAYET TEFSİRİ OLARAK MEDÂRİKÜ'T-TENZÎL 8

BİRİNCİ BÖLÜM

NESEFİ'NİN MEDÂRİK'U-T TENZİL VE HAKÂİK'U-TE'VİL İSİMLİ TEFSİRİNDEKİ HADİSLERİN TAHRİC VE DEĞERLENDİRİLMESİ (FÂTİHA VE BAKARA SÛRESİ)

1.1. FÂTİHA SÛRESİ 10
1. Hadis 10
2. Hadis 11
3. Hadis 11
4. Hadis 13
5. Hadis 15
6. hadis 17
7. Hadis 18
1.2. BAKARA SÛRESİ 19
1. Hadis 19
2. Hadis 20
3. Hadis 21
4. Hadis 22
5. Hadis 24
6. Hadis 25

7. Hadis 27
8. Hadis 28
.9 Hadis 29
.10 Hadis 29
11. Hadis 31
12. Hadis 32
13. Hadis 34
14. Hadis 36
15. Hadis 38
16. Hadis 39
17. Hadis 40
18. Hadis 41
19. Hadis 42
20. Hadis 43
21. Hadis 44
22. Hadis 45
23. Hadis 46
24. Hadis 47
25. Hadis 49
26. Hadis 50
27. Hadis 51
28. Hadis 52
29. Hadis 54
30. Hadis 56
31. Hadis 56
32. Hadis 57
33. Hadis 58
34. Hadis 59
35. Hadis 61
36. Hadis 62
37. Hadis 62
38. Hadis 63

39. Hadis 64
40. Hadis 65
41. Hadis 67
42. Hadis 68
43. Hadis 70
44. Hadis 71

İKİNCİ BÖLÜM

NESEFİ'NİN MEDÂRİK'U-T TENZİL VE HAKÂİK'U-TE'VİL İSİMLİ TEFSİRİNDEKİ HADİSLERİN TAHRİC VE DEĞERLENDİRİLMESİ (ÂL-İ İMRÂN SÛRESİ)

2.1. ÂL-Î İMARAN SÛRESİ..... 74
1. Hadis 74
2. Hadis 75
3. Hadis 76
4. Hadis 77
5. Hadis 78
6. Hadis 79
7. Hadis 80
8. Hadis 82
9. Hadis 83
10. Hadis 84
11. Hadis 85
12. Hadis 87
13. Hadis 88
14. Hadis 89
15. Hadis 89
16. Hadis 90
17. Hadis 92
18. Hadis 93
19. Hadis 94
20. Hadis 95
21. Hadis 96
22. Hadis 97

23. Hadis 97
24. Hadis 99
25. Hadis 99
26. Hadis 101
27. Hadis 101
28. Hadis 102
29. Hadis 103
30. Hadis 105
SONUÇ 107
TABLOLAR 109
KAYNAKÇA 111

KISALTMALAR

a.g.e. : adı geçen eser

a.s. : aleyhisselâm

b. : ibn, bint

bkz. : bakınız

c. : cilt

çvr. : çeviren

DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi

h. : hicrî

Hz. : hazreti

İfd. : İlahiyat Fakültesi Dergisi

r.a. : radıyallâhu anh, anhâ

s. : sûre

s.a : sallâllâhu aleyhi vesellem

thk. : tahkik eden

trc. : tercüme eden

trs. : basım tarihi yok

v. : vefat tarihi

vd. : ve diğerleri

yay. : yayınlar

GİRİŞ

1. AMACI VE ÖNEMİ

Bu çalışma, *Medârikü't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl* adlı tefsir ekseninde Nesefî'nin rivayet anlayışı ve kitabına aldığı rivayetlerin sıhhat durumu ile ilgili bilgiler sunabilmeyi amaçlamaktadır. Kitabın farklı baskı ve tercümelerinde kitapta yer alan rivayetlerle ilgili muhtasar bilgilere dipnotlarda yer verilmiş olsa da sıhhat değerlendirmesi yapılmamakta ve müellifin rivayetlere lafzen değil manen yer vermiş olması sebebiyle kaynak olarak gösterilen yerlerde çoğu zaman rivayet bulunamamaktadır.

Nesefînin, kitabında yer verdiği hadislerin lafzına bağlı kalmayıp daha çok manen rivayet ettiği göz önünde bulundurulduğunda rivayetlerin üzerinde tek tek araştırma yapılıp bulunan rivayet üzerinden gerekçesi de ifade edilerek sıhhat değerlendirmesinin yapılması önem arz etmektedir. Biz de bu çalışmamızda Nesefî'nin kitabına aldığı rivayetleri lafzen değil manen rivayet ettiğini ortaya koymak ve kitaptan istifade ederken bu rivayetlere ulaşmada zorluk yaşayanlara rivayetin varsa lafzının yoksa da manasının geçtiği kaynaklara işaret ederek sıhhat değerlendirmesi yapmaktır.

İslâm'ın temel kaynağı olan Kur'an ayetlerinin anlaşılmasında birincil kaynak olan hadislerin, ayetlerin manasını tespit ve ta'yinde nasıl bir titizlikle kullanıldığının ve kullanılan rivayetlerin ne kadar muteber olduğunun belirlenmesi hayati önem arz etmektedir. Nesefî'nin Medarik tefsiri gibi akademinin her alanında binlerce kişi tarafından okunan bir eserin rivayetleri ile ilgili bu çalışmanın büyük fayda ve kolaylık sağlayacağı umulmaktadır.

2. METOD VE KAYNAKLAR

Araştırmamızda takip ettiğimiz metot şu şekildedir:

- Öncelikle çalışma konumuz olan *Medârikü't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl* adlı eserin Yusuf Ali Büdeyvi tarafından tahkiki yapılan ve üç cilt olarak (Dâru Ġbn Kesîr, Beyrut, 1999, II. Baskı) basılan nüshası baz alınarak Fâtiha, Bakara ve Âl-i İmrân sûreleri taranmış ve üzerinde çalışılacak rivayetler tespit edilmiştir.
- Tespit edilen rivayetler, ilgili çalışma alanının altına kitaptaki sıra gözetilerek Türkçe tercümesiyle yerleştirilmiş ve kitaptaki yeri dipnotta belirtilmiştir.
- Çalışılacak olan rivayet, Şamile ve Camiu'l Hadimu'l Harameyni'ş Şerifeyn isimli iki hadis programında taranarak Hadis müktesebatındaki yeri tespit edilmeye çalışılmıştır.
- Rivayet ile ilgili sıhhat değerlendirmesi için sırası ile aynı ifadelerin, küçük lafız farklılıklarının ve son olarak da aynı manayı ifade eden başka rivayetlerin bulunduğu rivayetler üzerinden çalışılmıştır.
- Rivayet Kütüb-i Tis'a da geçen bir rivayet ise kabul edilen sıralama dikkate alınarak ilk geçtiği kitaptaki senet üzerinden değerlendirme yapılmıştır. Zira bu çalışma ile amaçlanan Nesefî'nin yer verdiği rivayetin lafzen, yakın lafızla ya da mana itibariyle yer aldığı rivayetin sıhhatini belirlemek olduğundan tüm senetlerin tek tek değerlendirilmesine ihtiyaç duyulmamıştır.
- Değerlendirmesi yapılacak rivayetin geçtiği hadis kaynakları ile ilgili bilgi verildikten sonra değerlendirilecek olan senette bulunan tüm rical ile ilgili tam isim, cerh-ta'dil ve ittisal bilgilerine dipnotlarda yer verilmiş ve bu bilgiler ışığında bir değerlendirme yapılmıştır.
- İhtiyaç duyulan yerlerde metin tenkidi yapılmış olup rivayetle ilgili diğer değerlendirmelere de yer verilmiştir.
- Sonuç bölümünde ulaşılan bilgiler aktarıldıktan sonra rivayetlerle ilgili bilgiler tablo halinde ihtisar edilmiştir.
- Dipnot ve kaynakça kısmı, zotero programının sunduğu kolaylıklardan faydalanılarak oluşturulmuştur.

Hadislerin tüm kaynaklarda taranmasında el-Mektebetü'ş-Şamile ve Camiu Hadimu'l Harameyni'ş Şerifeyn programlarından büyük ölçüde istifade edilmiştir. Bu programlar sayesinde hadislerin kaynaklardaki yerlerinin geniş bir şekilde tespiti ve raviler ile ilgili araştırma yapılırken ulaşılması gereken tüm rical kitaplarına ulaşmak mümkün olmuştur.

3. EBU'L BEREKÂT EN-NESEFÎ'NİN HAYATI VE İLMİ ŞAHSİYETİ

Tam adı Hâfızu'd-Din Ebu'l Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî'dir. 620[1]/1223 yılında, bugünkü Özbekistan'da bulunan, Ceyhun ve Seyhun Nehirleri arasında kalan, bölgenin bilinen en eski sakinleri olan Soğdlulara nispetle isimlendirilen, Soğd[2] ülkesi şehirlerinden olan Nesef/Nahşeb/Karşı'da[3] dünyaya gelmiştir.

Nesef, coğrafi konumu sebebiyle, ticaret geçiş yolu olmasının yanı sıra önemli bir ilim ve kültür merkezi olarak kendi ismine nispetle tanınan pek çok âlim yetiştirmiştir: Ahmed b. Ali Tahir en-Nesefî, Muhammed b. Fadl Ebu Muti' en-Nesefî, Muhammed b. Zekeriyya b. Hüseyin en-Nesefî, Ahmed b. Muhammed b. Mekhûl ebu'l-Bedi' en-Nesefî, Ebu Ahmed İsa b. Hüseyin b. Rabi en-Nesefî, Hüseyin b. Ca'fer b. Yusuf en-Nesefî, Fahru'l-İslâm el-Pezdevî ve Ebu Hafs Ömer b. Ahmed Nesefli

[1] Murteza Bedir, "Nesefî, Ebü'l-Berekât", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006).

[2] Soğd ülkesi, en önemli merkezleri Semerkant ve Buhara olmak üzere Amuderya ile Siriderya arasında yayılan ve günümüzde Özbekistan, Tacikistan, Kırgızistan sınırları içinde kalan coğrafî bölgedir. Soğd bölgesi 87-96 (706-715) yılları arasında Kuteybe b. Müslim tarafından fethedildi. Böylece en önemlileri Semerkant, Buhara, Pencikent, Varahşa, Kobudan, İştihan, Maymurg, Keş, Beykend (Bîkend) olan Soğd şehirlerinin tamamı Emevî yönetimine girdi ve zaman zaman vuku bulan isyanlara rağmen İslâm hâkimiyeti yavaş yavaş buralara yerleşti. Ahmet Taşağıl, "Soğd", DİA, TDV yay", t.y., c.XXXVII, s.348-349.

[3] Moğul istilasının ilk yıllarından itibaren Moğolların yaylak olarak kullandığı bu şehir, bir dönem Çağataylara "Karşı" (Saray) ismiyle başkent olmuştur. Makdisî Şemsüddîn Ebû Abdullâh Muhammed b Ahmed, *Ahsenü't-Tekâsîm fî ma'rifeti'l-ekâlîm* (Leiden, 1906), s.28.

olan âlimlerden sadece birkaçıdır[4].

Nesefî, dünyaya gelmeden hemen önceki dönem olan Moğol istilasına nisbetle iyi bir dönemde dünyaya gelmiştir. Ancak yaşadığı dönem istilanın izlerinin henüz silinmediği; ardında bıraktığı sosyolojik, psikolojik ve kültürel pek çok tahribatla beraber etkisinin devam ettiği zorlu bir dönemdir. Böylesine zorlu bir dönemde tahrip/imha edilmiş ilmî birikimi derleyip toparlamayı ve sistemli bir şekilde yeniden düzenlemeyi başarmıştır. *El-Menâr* ve *Kenzu'd-Dekâik*'te Hanefi usulünü, el-Umde'de Maturidi kelamını, *Medârik*'te de tefsir birikimini bir araya getirmesi bu durumun en somut örneğidir.[5]

Kaynaklarda hakkında pek az bilginin bulunduğu Nesefî, ömrünü ilme adamış zahit, salih, âlim bir zat olarak tanıtılmaktadır. Fıkhın hem usul hem de fürü'unda temayüz eden Nesefî; akaid, tasavvuf ve tefsir alanlarında da kıymetli eserler bırakmıştır. Hadis alanında elimize ulaşan bir çalışması olmadığı halde Leknevî'nin, *el-Fevâidu'l-Behiyye*'deki ifadesine göre bazı kaynaklar onu muhaddis olarak görmektedir.[6] İbn Hacer, *ed-Dureru'l-Kâmine*'de عَلامَة الدُّنْيَا unvanını verirken[7], Leknevî ise o, kendinden sonra "içtihat kapısının mühürlendiği, mezhepte müçtehidin kalmadığı"[8] kimsedir, diyerek onun ilmi derinliğine dikkat çekmektedir.

Ebu'l Berekât en-Nesefî'nin ilmi şahsiyetinin oluşumunda Nesef şehrinin zengin ilmi/kültürel çevresinin yanında, ileri düzey bir eğitim almak için gittiği Buhâra'nın etkisi de yadsınamaz bir gerçektir. *Câmiu's-Sahîh* musannifi İmam Buhârî (ö.256/870), fakih Sadru'ş-Şeria Ubeydullah el-Mahbûbî el-Buhârî el-Hanefî (ö.747/1346) ve Nakşibendî tarikatının kurucusu Muhammed Bahâuddin Nakşibendî (ö.791/1389) gibi kıymetli zatların Moğol istilasından önce Buhara'da icra ettikleri

[4] Ebu'l-Muîn Meymun bin Muhammed en-Nesefî Nesefî, *Tabsıratu'l-Edille Fi Usuli'd-Din* (DİB yay, 1993), c.I, s.7-8.
[5] Murtaza Bedir, "Nesefî, Ebü'l-Berekât", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2006, https://islamansiklopedisi.org.tr/nesefi-ebul-berekat.
[6] Leknevi Muhammed Abdu'l-Hayy, *El-Fevaidu'l-Behiyye Fî Teracimi'l Hanefiyye*, 1324. Bs (Mısır, t.y.), s.102.
[7] Şihabuddin Ahmed bin Ali bin Muhammed bin Muhammed bin Ali bin Ahmed İbn Hacer, *Ed-Dureru'l-Kâmineti Fî A'yâni'l-Mieti's-Sâmine*, (Haydarâbâd: Dâiretü'l-me'ârif'il-Osmaniyye, 1414), c.2, s.247.
[8] Muhammed Abdu'l-Hayy, *El-Fevaidu'l-Behiyye Fî Teracimi'l Hanefiyye*, 105.

ilmî ve irfanî çalışmalardan da istifade etmiştir.

Nesefî'nin Buhâra'da bulunduğu dönemde Moğol hanedanlarının kendi aralarındaki yağma/katliamdan mütevellid şehirde oluşan kargaşadan uzaklaşarak nisbî bir refah ve istikrarın bulunduğu Kirman'a gittiği ve oradaki Kutbiyye-Sultâniyye Medresesinde uzun süre ders verdiği bilinmektedir. Mahmûd b. Süleyman el-Kefevî'nin düştüğü bir kayıttan, onun 689 (1290) yılında hâlâ Kirman'daki medresede ders verdiği anlaşılmakta ise de sonrasında ne yaptığı ile ilgili kesin bir bilgiye ulaşılmamıştır. Kaynaklara göre Nesefî (710/1310) yılında Bağdat'a gelmiş, aynı yıl Bağdat'tan memleketine dönerken Hûzistan eyaletinin Îzec (bugünkü Mâlülemîr) şehrinde vefat etmiş ve oraya defnedilmiştir. Vefat tarihi ile ilgili de farklı tarihlendirmeler yapılmaktadır. Kuşeyrî 701/1302, Katip Çelebi 711/1311 tarihlerini kabul etseler de kaynakların çoğunluğuna göre 710/1310'da vefat etmiştir.[9]

Nesefî yaşadığı zor dönemin sosyolojik ve psikolojik tüm zorluklarına rağmen kendini İslâmî ilimlerin tamamında yetiştirmiş ve ele aldığı konuları, belağı bir üslupla kelam, fıkıh, hadis, usul, kıraat, mantık, felsefe, tarih… vb pek çok bağlamı göz ardı etmeden, sağlam bir mantık örgüsü içinde mütalaa edip okuyucuya sunabilmesi hocalarından aldığı bilgilerle beraber güçlü bir yönteme ve kabiliyete sahip olduğunun göstergesidir.

Nesefî'nin kayıtlarda tespit edebildiğimiz üç hocası vardır. Maveraunnehir'deki Hanefî uleması arasında çok önemli bir yere sahip olan Şemsu'l Eimme Muhammed b. Abdüssettâr el-Kerderî'den ders almıştır. Bedruddîn Hoharzâde ve Hamîduddîn ed-Darîr Ali b. Muhammed el-Buhârî de Nesefînin hocalarından olup yaşadıkları bölgede ilim ve takvaları ile temayüz etmiş kıymetli âlimlerdendirler. Kirman'da bulunan Kutbiyye-Sultâniyye Medresesinde uzun yıllar ders vermesine rağmen kaynaklarda Ebu'l-Berekât'ın yetiştirdiği iki öğrenciden bahsedilmektedir. Bunlardan ilki saat imalâtçılığı yapan babasına nispetle İbnu's-Sââtî diye tanınan Muzafferuddîn Ahmed b. Ali b. Tağlib b. Ebû Ziyâ el-Ba'lebekkî el-Bağdâdî, diğeri

[9] Bedir, "Nesefî, Ebü'l-Berekât", 2006, 32: c.XXXII, s.567.

ise Şerhu'z Ziyâdât'ı ondan işiten Hüsâmeddîn Hüseyin İbn Ali es-Signâkî'dir[10].

Nesefî'nin temel İslâm ilimlerinin hemen her dalında eserleri bulunmaktadır. Kelam ilminde *el-Umde* ve *el-Îtimâd fi'l-Îtikâd;* tefsir ilminde *Medârikü't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*; usûl-ü fıkıhta *Menâru'l-Envâr*, *el-Münevvir fi Şerhi'l-Menâr*, *Keşfü'l-Esrâr fi Şerhi Menâri'l-Envâr* ve *Şerhu'l-Müntehâb fi Usûli'l-Mezheb*; fürû-i fıkıhta *el-Vâfî, Kenzü'd-Dekâik, el-Kâfî fi Şerhi'l-Vâfî*, *el-Musaffâ* ve *el-Müstasfâ;* ahlak ilminde *el-Leâli'l-Fâhire fi Ulûmi'l-Âhire, Fezâilü'l-A'mâl ve Fâide Mühimme li Def'i Külli Nâzile Mülimme* adlı eserleri ilim dünyasına kazadırmıştır.[11]

4. NESEFÎ'NİN MEDÂRİKÜ'T-TENZÎL VE HAKÂİK'U-T TE'VİL ADLI ESERİ

Bu eser, müellifin yaşadığı dönemde Mu'tezile, Cehmiyye ve Kerrâmiyye gibi fırkalara ait görüşlerin yaygınlık kazanması sebebiyle Ehl-i sünnet itikadının ayetlerle desteklenmesi ihtiyacına cevap vermek maksadıyla kaleme alınmıştır. [12] Müellif'in ismini bizzat kendisin vermiş olduğu ve tefsir alanındaki tek eseri olan *Medârikü't Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl* eserini, isteğini geri çeviremeyeceği bir arkadaşının talebi ile yazmaya başladığını şu kelimelerle ifade etmektedir: "İsteğini geri çeviremeyeceğim bir kişi, benden te'vîlât konusunda orta halli bir kitap yazmamı istedi. Bu kitap; irab ve kıraat yönlerini bir araya getirecek, işaret ve mecaz ilimlerinin inceliklerini içinde barındıracak, ehl-i sünnet ve'l-cemâat'in sözleriyle süslü, bid'at ve dalalet ehlinin saçmalıklarından ise uzak olacaktı. Bununla beraber ne bıkkınlık verecek kadar uzun ne de anlamı bozacak kadar kısa olacaktı"[13].

Âlim bu çalışmasında ana kaynağı olan Zemahşerî'nin *el-Keşşâf'*ından bazı ayetlerde farklı bir üslup kullanarak sayfalarca alıntı yapmıştır. Kimi zaman Zamahşerî'nin itikadi meselelerde desteklediği Mütezilî düşünceye dair izahatı ayıklarken kimi zaman da ciddi eleştiriler yönelterek Maturidî'nin görüşlerini destekleyen deliller serdetmiştir. Ancak alıntıların fazlalığı, *Medârikü't-tenzîl*'in

[10] Abdulkadir el-Kureşî, *El-Cevâhirü'l-Muḍıyye Fî Ṭabaḳāti'l-Ḥanefiyye,* ed. Muḥammad Abdullah Şerif, 1. Bs (Beyrut: Daru'l Kutubu'l İlmiyye, 2005), c.II, s.295.
[11] Bedir, "Nesefî, Ebü'l-Berekât", 2006.
[12] İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, 6. bsk (Ankara: Fecr Yayınları, 2014), c.II, s.290.
[13] Ebü'l-Berekât Abdullah b. Ahmed. Nesefî, *Medarikü't-Tenzîl ve Hakîku't-Te'vîl*, thk. Yûsuf Ali Bedevî (Beyrut/Dımeşk: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1998), c.I, s.24.

özgün bir tefsirden çok *el-Keşşâf'*ın i'tizâlî fikirlerden arındırılmış muhtasarı olduğu şeklinde bir kanaatin meydana gelmesine yol açmıştır[14]. Bir dirâyet tefsiri kabul edilse de *Medârikü't-Tenzîl*'de hadislere ve rivayet malzemesine geniş ölçüde yer verilmiştir. Bu rivayetlerin kitaba nasıl alındığı ve kaynakları ile ilgili ayrı bir başlıkta izahta bulunulacaktır. Dil ve belâgatla ilgili izahlar, ayetlerin tefsir ve tevcihinde işaret etmeye çalıştığı kıraatler ve ahkam ayetlerinde yer verdiği Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf, İmam Muhammed ve Züfer'in konu ile ilgili hükümleri[15] ile okuyucusunu pek çok alanda bilgilendiren müstesna bir eserdir.

5. BİR RİVAYET TEFSİRİ OLARAK MEDÂRİKÜ'T-TENZÎL

Ebu'l-Berekât en-Nesefî, *Medarik* tefsirinde sûrelerin sebebi nuzulü, ayet ve sûrelerin fedâili, belağî ifadeleri delillendirme, ayetlere verdiği anlamı destekleme… vb. pek çok konuda rivayet malzemesine başvurmuştur. Rivayetlerin senedine yer vermeden kimi zaman direkt olarak Hz. Peygamber'e[16] (*s.a.v.*) dayandırmakta, kimi zaman sahabe ravisinin ismini vermekte [17], kimi zaman da روى / قيل /روى gibi meçhul ifadelerle[18] rivayetlere yer vermektedir.

Dirayet tefsiri grubunda değerlendirilen bu kitap, rivayetlerinin çokluğu sebebi ile rivayet tefsiri intibası da uyandırmaktadır. Klasik rivayet tefsirlerinde genel olarak lafızlara bağlı kalındığı görülmektedir. Ancak Nesefî'nin, rivayetlerin büyük çoğunluğunda lafızlara bağlı kalmadan manen yer vermiş olması, onun bu rivayetlere sadece manaya verdikleri destek sebebi ile yer verdiği ve bununla da esas amacının rivayet değil, dirayet olduğunu fikrini oluşturmaktadır. Müellif rivayetleri seçerken rivayetin sahihliği ya da sakametine dikkat edilmeksizin zayıf ve mevzu rivayetlere yer verildiği tespit edilmiştir. Biz de bu çalışmamızda ilk üç sûrede bulunan rivayetleri detaylı olarak inceleyerek Nesefî'nin rivayet uslubu ile ilgili bilgiler sunmayı hedeflemekteyiz.

---

[14] Mustafa Öztürk, "Medârikü't-Tenzîl ve Hakāiku't-Te'vîl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003).

[15] Nesefi, *Medarik*, c.I, s.185, 475, 490.

[16] Hz. Peygamberi kaynak gösterirken لقوله عليه السلام / فقال عليه السلام gibi farklı ifadeler kullanmıştır. Bkz. Nesefi, *Medarik*, c.I, s.25.

[17] Hadis ravisi olarak yer verdiği isimlerin bazıları Hz. Ömer, Abdullah b. Mes'ud, Ebu Hureyre, Abdullah b. Abbas ve Abdullah b. Ömer'dir. Bkz. Nesefi, *Medarik*, c.I, s.26,33,171,172.

[18] Nesefi, *Medarik*, c.I, s.140,390.

BİRİNCİ BÖLÜM
NESEFÎ'NİN MEDÂRİK'U-T TENZİL VE HAKÂİK'U-TE'VİL İSİMLİ TEFSİRİNDEKİ HADİSLERİN TAHRİC VE DEĞERLENDİRİLMESİ (FÂTİHA VE BAKARA SÛRELERİ)

1.1. FÂTİHA SÛRESİNDE BULUNAN HADİSLERİN TAHRİCİ

Çalışmamızın bu bölümünde *Medarik* kitabının Fâtiha sûresinin tefsirinde tespit etmiş olduğumuz 7 rivayet değerlendirilecek olup her bir rivayetin sonunda ulaşılan sonuca yer verilecektir.

1. HADİS

لا صلاة لمن لم يقرا بام القرآن

''Namazda Fâtiha'yı okumayanın namazı yoktur.''

Müellfin kitabına aldığı bu rivayet aynı ifadelerle Müslim'in *Sahih*'i[19] ve Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde[20] yer almaktadır. Değerlendirmemizi Müslim'de Abdurrezzak[21]→ Ma'mer[22] → Zührî[23] → Mahmud b. Rebi'[24] → Ubade b. Samit[25] senedi ile yer alan rivayet üzerinden yapacağız.

حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، حَدَّثَنَا مَعْمَرٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ مَحْمُودِ بْنِ الرَّبِيعِ، عَنْ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:**لَا صَلَاةَ لِمَنْ لَمْ يَقْرَأْ بِأُمِّ الْقُرْآنِ** فَصَاعِدًا

[19] Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *El-Câmiʿu'ş-Ṣaḥîḥ*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkī (Kahire: Matbaatü İsa Elbâni el-Halebi, 1374-75/1955-56), "Salat", 11 (No.36).

[20] Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnavut ve dğr (Beyrut: Müessesetü'r- Risale, 2001), c.XXXVII, s.408 (No.22749).

[21] Tam adı Abdürrezzak b. Hemmam'dır. Hadis aldığı kimseler arasında Ma'mer vardır. Onun hakkında Ebu Ahmed b. Adî, çok hadis rivayet ettiğini, Müslümanların imamı olduğunu ve ondan hadis yazdıklarını aktarmıştır. Bkz. Cemâlüddîn Yûsuf Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, 6. Bs (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1994), c.XVII, s.55-62; Muhammed b. Ahmed Zehebî, *el-Kâşif fî Ma'rifeti Men lehu Rivayetün fi'l Kütübi's-Sitte*, thk. İzzet Ali İyd Atıyye ve Musa Muhammed Ali el-Mevşa, (Kahire: Daru'l-Kütübi'l- Hadise, t.y.), c.II, s.194.

[22] Tam adı Ma'mer b. Râşid el-Ezdî'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Zührî vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn, sika, Ebu Hatîm, sâlihu'l- hadis, Nesâî, sika değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XXVIII, s.303; Zehebî, *el-Kâşif*, c.III, s.164.

[23] Tam adı Muhammed b. Müslim'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Mahmud b. Rebi' bulunmaktadır. Onun hakkında Ali b. Medînî sika, sebt, İbn Hacer ise saduk, müdellis değerlendirmesinde bulunmaktadır. Bkz. Ebu'l-Fadl Şihâbuddîn Ahmed el-Askalânî İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, thk. Muhammed Avvame (Halep: Haleb: Dârü'r-Reşid, 1988), c.I, s.895; Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb* (Hindistan: Matbaʿatü Dâirati'l-Meârif en-Nizâmiyye, 1326), c.III, s.694.

[24] Tam adı Mahmud b. Rebi' b. Süraka'dır. Hadis aldığı kimseler arasında Ubade b. Samit bulunmaktadır. Onun hakkında Yahya b. Main ve İcli sika değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz. Ebû Muhammed İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-taʿdîl*, 1. Bs (Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, 1952), c.VIII, s.289; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.IV, s.35.

[25] Ubade b. Samit'in hayatı için bkz. Şihabuddin Ahmed bin Ali bin Muhammed bin Muhammed bin Ali bin Ahmed İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyizi's-Sahabe* (Beyrut: Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, 1328), c.V, s.567.

Cerh ve ta'dil kitaplarında yaptığımız incelemede senette verilen tüm ravilerin sika ve güvenilir oldukları anlaşılmış, aralarında ittisalin var olduğu tespit edilmiştir. Biz de bu bilgiler ışığında rivayetin sahih olduğu sonucuna varmaktayız.

2. HADİS

فاتِحَةُ الكِتابِ كَنْزٌ مِن كُنُوزِ عَرْشِي

"Fâtiha'tü'l kitap, (Fâtiha sûresi) arşımın hazinelerinden bir hazinedir[26] *"*

Nesefî'nin Fâtiha'nın isimlerinden olan "kenz'' ismine delil olarak eserine aldığı bu rivayeti daha farklı lafızlarla Süyûtî (ö. 911/1505, el-Camiu's- Sağir adlı eserinde İbn Rahuye'nin Hz. Ali'den rivayet ettiğini belirterek şu şekilde zikretmiştir:[27]

فاتحة الكتاب أنزلت من كنز تحت العرش ابن راهويه عن علي

Kitabına aldığı rivayetlerin sıhhatine rivayetin sonuna koyduğu remizlerle işaret eden suyutî, bu rivayet için zayıf anlamında ض işaretini kullanmıştır. Süyûtî'ye ait eserin şerhleri arasında en çok kabul gören *Feyzü'l- Kadir Şerhu'l-Câmi'is Sağir* adlı eserin müellifi Münâvî (ö.1031/1622) ise; bu eserinde Süyûtî'nin sıhhat değerlendirmelerine çeşitli itirazlar yapmış olsa da bu rivayetin sıhhat derecesi ile ilgili bir itirazda bulunmamıştır. [28]

Sonuç olarak; incelediğimiz bu rivayetin senedine ulaşamadığımızdan senet tenkidi yapamamaktayız. En yakın manayı ifade eden rivayeti kitabına alan suyutî tarafından rivayet zayıf kabul edildiğinden bu rivayetin ifade ettiği mana itibariyle zayıf olduğu anlaşılmaktadır.

3. HADİS

[26] Nesefî, *Medarik*, c.I, s.25.
[27] Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayri Suyutî, *El-Camiu's-Sağır min Ahadisi'l Beşiri'n-Nezir* (Beyrut/Lübnan: Dâru'l Kutubu'l İlmiyye, 2004), s.360.
[28] Zeynüddin Muhammed Münâvî, *Feyżül-Ḳadîr Şerḥu'l-Câmi'i'ṣ-Ṣaġîr*, 2. Bs (Lübnan: Daru'l Marife, 1391), c.IV, s.420.

"Fâtiha'tü'l kitap ölüm dışında her derde devadır."[29]

Nesefî'nin sûreye eş-Şifa/eş-Şafiyye denmesinin delili olarak zikrettiği bu rivayeti, aynı lafızlarla temel kaynaklarda bulamamış olmamız ve rivayetin senetsiz olarak verilmesi sebepleri ile raviler ya da senetle ilgili bir değerlendirme yapamadık. Ancak Dârımî'nin ve Said b. Mansur'un *es-Süneni*'nde aynı mana farklı lafızlarla iki rivayette geçmektedir. Dârımî'nin *Sünen*'inde Kubeysa[30] → Süfyan [31]→ Abdulmelik b. Umeyr[32] senedi ile السَّام الَّا ifadesi olmaksızın;

أَخْبَرَنَا قَبِيصَةُ ، أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ ، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ عُمَيْرٍ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : **فِي فَاتِحَةِ الْكِتَابِ شِفَاءٌ مِنْ كُلِّ دَاءٍ**[33]

Said b. Mansur'un es-Süne'ninde ise Sellam et-Tavil[34] → Zeyd el-Ammî[35] →

[29] Nesefî, *Medarik*, c.I, s.26.

[30] Tam adı Kubeysa b. Ukbe b. Muhammed'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Süfyan b. Said vardır. Onun hakkında İbn Hacer, Yahya b. Main ve Ahmed b. Hanbel Süfyan es-Sevri'den olan rivayetleri hariç (küçük yaşta Süfyan'dan dinlediği için) sika değerlendirmesinde bulunmaktadırlar. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XXIII, s.481.

[31] Tam adı Süfyân b. Saîd b. Mesrûk es-Sevri'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Abdulmelik b. Umeyr bulunmaktadır. Onun hakkında Ebû Hatim fakih, hafız, Iraklıların imamı, İbn Hacer sika, hafız, abid, imam, hüccet olup müdellis, İbn Mübarek Süfyân'dan daha âlim birini görmedim değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-taʿdîl*, c.IV, s.223; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.IV, s.100.

[32] Abdulmelik b. Umeyr hakkında Ebu Hatim salihu'l hadis, Nesâî leyse bihi be's, İbn Hacer ise sika, tedlis ile meşhur dğerlendirmesinde bulunmaktadırlar. Bkz. Zehebî, *el-Kâşif*, c.III, s.325; Ebü'l-Fażl Şihâbüddîn Aḥmed b. ʿAlî b. Muḥammed el-ʿAsḳalânî İbn Ḥacer el-ʿAsḳalânî, *Taʿrîfu Ehli't-Taḳdîs bi Merâtibi'l-Mevṣûfîn bi't-Tedlîs*, thk. ʿÂsım b. ʿAbdullâh el-Ḳaryûtî (Amman: y.y., 1403/1983), c.I, s.142.

[33] Ebü Muhammed Abdullâh b. Abdirrahman b. el-Fazl Dârimî, *Sünenu'd-Dârimî*, thk. Hüseyin Selîm Esed Dârânî (Suudi Arabistan: Dârü'l—Mugnî, 1412), Fedailu'l Kur'an 12 (3408).

[34] Tam adı Sellam b. Selm'dir. İsmi ile ilgili İbn Süleym rivayeti olsa da doğru olanın Selm olduğu ifade edilmektedir. Hadis aldığı kimseler arasında Zeyd b. Havarî bulunmaktadır. Onun hakkında İbn Medînî zayıf, Ahmed b. Hanbel ise münkeru'l hadis değerlendirmesinde bulunmaktadırlar. Bkz. Ebû Ahmed Abdullah İbn Adî, *el-Kâmil fî duafâi'r-ricâl*, thk. Adil Ahmed Abdülmevcud ve Ali Muhammed Muavviz, 1. Bs (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997), c.IV, s.306; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.II, s.137.

[35] Tam adı Zeyd b. Havârî'dir. Hadis aldığı kimseler arasında İbn Sirin bulunmaktadır. Onun hakkında Muhammed b. Sa'd zayıf, İbn Main la şey', Darakutnî ise salih değerlendirmesinde bulunmaktadırlar. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.I, s.663; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-taʿdîl*, c.III, s.560; Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.X, s.56.

İbn Sirin[36] → Ebû Said el Hudri[37] senedi ile الَّا السَّام yerine مِنَ السُّمِّ lafzı ile rivayet edilmiştir.

نَا سَلَّامٌ الطَّوِيلُ ، عَنْ زَيْدٍ الْعَمِّيِّ ، عَنِ ابْنِ سِيرِينَ ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ : **فَاتِحَةُ الْكِتَابِ شِفَاءٌ مِنَ السُّمِّ**[38]

Cerh ve ta'dil kitaplarında yaptığımız incelemede, Dârımî'de yer alan rivayetin ravilerinden olan Kubeysa ve Said b. Mansur rivayetinin ilk ravisi olan Sellam et-Tavil hakkında cerh ifadeleri tespit edildiğinden her iki rivayetin zayıf olduğu sonucuna ulaşmaktayız. Elbanî ise Dârımî rivayeti ile ilgi zayıf[39] Said b. Mansur rivayeti ile ilgili ise mevzu hükmünü vermektedir.[40]

4. HADİS

حَدِيثُ أَبِي هُرَيْرَةَ قالَ: سَمِعْتُ النَبِيَّ يَقُولُ: «قَسَّمْتُ الصَلاةَ –أَيِ: الفاتِحَةَ– بَيْنِي وبَيْنَ عَبْدِي نِصْفَيْنِ، ولِعَبْدِي ما سَألَ. فَإذا قالَ العَبْدُ: ﴿الحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ العالَمِينَ﴾ قالَ اللهُ تَعالى: حَمِدَنِي عَبْدِي. وإذا قالَ: ﴿الرَحْمَنِ الرَحِيمِ﴾ قالَ اللهُ تَعالى: أَثْنى عَلَيَّ عَبْدِي. وإذا قالَ: ﴿مالِكِ يَوْمِ الدِينِ﴾ قالَ: مَجَّدَنِي عَبْدِي. وإذا قالَ: ﴿إيّاكَ نَعْبُدُ وإيّاكَ نَسْتَعِينُ﴾ قالَ: هَذا بَيْنِي وبَيْنَ عَبْدِي، ولِعَبْدِي ما سَألَ. فَإذا قالَ: ﴿اهْدِنا الصِراطَ المُسْتَقِيمَ﴾ ﴿صِراطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ المَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ ولا الضالِّينَ﴾ قالَ: هَذا لِعَبْدِي، ولِعَبْدِي ما سَألَ

Ebû Hüreyre'den rivayetle Hz. Peygamber'in (*s.a.v*) "Yüce Allah şöyle buyurmaktadır*: "Ben kıraati kulumla kendi aramda iki kısma böldüm, yarısı bana ait, yarısı da ona. Kuluma istediği verilmiştir. Kul: "Elhamdülillahi Rabbi'l-alemin, (Hamd alemlerin Rabbine aittir)" deyince, Aziz ve Celil olan Allah: "Kulum bana hamdetti." der. "er-Rahmanirrahim" deyince, Allah: "Kulum bana senada bulundu." der. "Maliki yevmiddin (ahiretin sahibi)" deyince, Allah: "Kulum beni tebcil ve ta'ziz etti (büyükledi)." der. "İyyakena'budü ve iyyakenestain (yalnız sana ibadet eder, yalnız*

[36] Tam adı Muhammed b. Ebî Amra'dır. Hadis aldığı kimseler arasında Sa'd b. Malik bulunmaktadır. İbn Sîrîn'in güvenilir bir muhaddis olduğunda ittifak edilmiş, rivayetleri Kütüb-i Sitte'de yer almıştır. İbn Main onun hakkında sika değerlendirmesinde bulunmaktadır. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.III, s.585.

[37] Sa'd b. Malik b. Sinan'ın hayatı için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe*, c.IV, s.293.

[38] Ebû Osmân. Sünenü Saîd b. Mansûr. Saîd b. Mansûr, *Sünenu Said b. Mansur*, thk. Sa'd b. Abdullah b. Abdülazîz Âl-i Humeyyid., Dâru's-Samiʿi (Riyad, 1417), c.I, s.535 (178).

[39] Ebû Abdurrahman Muhammed Nasıruddin b. eL-Hac Nuh b. Necati b. Adem- Nâsiruddin el-Elbânî, *Daifu El-Cami'u_s Sağir Ve Ziyadetuh* (el-Mektebetu'l İslamî, 1431), s.576 (No. 3951).

[40] Nâsiruddin el-Elbânî, *Daifu El-Cami'u_s Sağir Ve Ziyadetuh*, s.576 (3950).

senden yardım isteriz)" deyince, Allah: "Bu benimle kulum arasında bir (taahhüddür). Kuluma istediğini verdim." der. "İhdina's'sırata'l-müstakim sıratallezine en'amte aleyhim gayr'il-mağdubi aleyhim ve la'd-dallin. (Bizi doğru yola sevket, o yol ki kendilerine nimet verdiğin kimselerin yoludur, gazaba uğrayanların ve dalalete düşenlerin değil.)" dediği zaman, Allah: "Bu da kulumundur, kuluma istediği verilmiştir." buyurur".[41]

Bu hadis Kütübi Tis'a'nın yedi kitabından Müslim,[42] Ebû Dâvud,[43] Tirmizî,[44] Nesâî,[45] Ahmed b. Hanbel,[46] İbn Mace,[47] ve İmâm Mâlik'in[48] kitaplarında yerini almaktadır. Müellfin kitabına aldığı rivayetin sıhhat değerlendirmesini Müslim'in İshak b. İbrahim el-Hanzali[49] → Süfyan b. Uyeyne[50] → A'la b. Abdurrahman[51] → Abdurrahman b. Ya'kub[52] → Ebû Hüreyre[53] senedi ile yer verdiği rivayet üzerinden yapacağız.

وَحَدَّثَنَاهُ إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الْحَنْظَلِيُّ ، أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ ، عَنِ الْعَلَاءِ ، عَنْ أَبِيهِ ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ : مَنْ صَلَّى صَلَاةً لَمْ يَقْرَأْ فِيهَا بِأُمِّ الْقُرْآنِ فَهِيَ خِدَاجٌ ثَلَاثًا ، غَيْرُ تَمَامٍ . فَقِيلَ لِأَبِي هُرَيْرَةَ : إِنَّا نَكُونُ وَرَاءَ الْإِمَامِ!! فَقَالَ : اقْرَأْ بِهَا فِي نَفْسِكَ

---

[41] Nesefî, *Medarik*, c.I, s.26.
[42] Müslim, "Sâlat", 37 (No. 395).
[43] Ebû Dâvud Süleyman b. Eş'âs b. İshak es-Sicistanî, *Süneni Ebî Dâvud*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd (Beyrut: el-Mektebetu'l-'asriyye, t.y.), Sâlat 131 (821).
[44] Muhammed b. İsa Ebû İsa Tirmizî, *Sünenu Tirmizî*, thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dâru'l-Garbu'l-İslâmî, 1998), Tefsîru'l-Kur'ân, 2 (67).
[45] Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb. Nesâî, *Sünen'i-Nesâî*, thk. Şeyh Abdülfettâh Ebû Gudde., 2. Bs (Halep: Mektebü'l-Matbuat, 1406), İftitah 23 (909).
[46] Ahmed b. Hanbel, c.16, s.25 (9932).
[47] Muhammed b. Yezid el-Kazvini İbn Mâce, *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnavut v.dğr., 1. Bs (Dımaşk: Darü'r-Risaleti'l-Alemiyye, 2009), Kitabu'l Edeb 52 (3784).
[48] Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes el-Asbahî İmam Mâlik, *El-Muvaṭṭa'(ebû Mus'âb Ez-Zührî Rivayeti)*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf ve Mahmûd Muhammed Halîl. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1412), Vukutu's salât 245.
[49] İshak b. İbrahim'in hadis aldığı kimseler arasında Süfyan b. Uyeyne bulunmaktadır. Onun hakkında İbn Hacer, sika, hafız ve müctehid değerlendirmesinde bulunmuştur. Bkz. İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, c.I, s.126.
[50] Süfyan b. Uyeyne'nin hadis aldığı kimseler arasında A'la sb. Abdurrahman vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn, menâkıb ve faziletleri gerçekten çoktur demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XI, s.177-195; İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, c.I, s.126.
[51] A'la b. Abdurrahman'ın hadis aldığı kimseler arasında Abdurrahman b. Ya'kub bulunmaktadır. Onun hakkında İbn Hibban, sika değerlendirmesinde buunmaktadır. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.III, s.345.
[52] Abdurrahman b. Ya'kub'un hadis aldığı kimseler arasında Ebû Hüreyre bulunmaktadır. Onun hakkında İcli ve İbn Hacer sika değerlendirmesinde bulunmaktadırlar. Bkz. İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, c.I, s.605.
[53] Ebu Hureyre'nin hayatı için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe*, c.IV, s.202-210.

فَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ : قَالَ اللهُ تَعَالَى : **قَسَمْتُ الصَّلَاةَ بَيْنِي وَبَيْنَ عَبْدِي نِصْفَيْنِ وَلِعَبْدِي مَا سَأَلَ . فَإِذَا قَالَ الْعَبْدُ : { الْحَمْدُ لِلهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ } ، قَالَ اللهُ تَعَالَى : حَمِدَنِي عَبْدِي ، وَإِذَا قَالَ : { الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ } قَالَ اللهُ تَعَالَى : أَثْنَى عَلَيَّ عَبْدِي ، وَإِذَا قَالَ : { مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ } قَالَ : مَجَّدَنِي عَبْدِي ، وَقَالَ مَرَّةً : فَوَّضَ إِلَيَّ عَبْدِي ، فَإِذَا قَالَ : { إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ } قَالَ : هَذَا بَيْنِي وَبَيْنَ عَبْدِي وَلِعَبْدِي مَا سَأَلَ ، فَإِذَا قَالَ : { اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ * صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلا الضَّالِّينَ } قَالَ : هَذَا لِعَبْدِي وَلِعَبْدِي مَا سَأَلَ.**

Cerh-Ta'dil kitaplarında yaptığımız inceleme sonucunda rivayetin senedinin muttasıl, ravilerinin de güvenilir olduğunu tespit ettik. Tirmizî bu rivayeti hasen olarak değerlendirirken [54] Şuayb el-Arnavut Müslim'in şartlarına göre sahih [55] olarak değerlendirmiştir. Ne ifade etiği mana ne de senedi ile ilgili herhangi bir tenkide uğramayan ve muteber kaynaklarımızda yerini almış olan bu rivayetin sahih olduğu anlaşılmaktadır.

5. HADİS

الْحَمْدُ رَأْسُ الشُّكْرِ، مَا شَكَرَ اللَّهَ عَبْدٌ لَا يَحْمَدُهُ

''Şükrün başı Allah'a hamd etmektir. Allah'a hamd etmeyen kimse O'na şükretmemiş olur.''[56]

Müellifin Fâtiha sûresinin ikinci ayetini tefsirinde hamd'ın nasıl olması gerektiğine değinirken kullandığı bu rivayet ilk dönem kaynaklarımızdan Abdurrezak b. Hemmam'ın *el-Musannef*'inde,[57] Ma'mer[58] → Katâde[59] → Abdullah b. Amr b.

[54] Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 2 (67).
[55] Ebû Hâtim Muhammed İbn Hibbân el-Büstî, *el-İhsân fî takrîbi Sahîhi İbn Hibban*, thk. Şuayb el-Arnavut, 1. Bs (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1988), c.V, s.97.
[56] Nesefî, *Medarik*, c.I, s.29.
[57] Abdurrezzâk b. Hemmâm, *el-Musannef*, thk. Habiburrahman el-A'zamî (Beyrut: el-Mektebû'l-İslamî, 1403), c.10, s.424 (19574).
[58] Ma'mer b. Râşid el-Ezdî'nin hadis aldığı kimseler arasında Katâde vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn, sika, Ebu Hatîm, sâlihu'l- hadis, Nesâî, sika demişlerdir. İbn Hibbân onu Sikat'ında zikretmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XXVIII, s.303-311; Zehebî, *el-Kâşif*, c.III, s.164.
[59] Katâde b. Diame'nin hadis aldığı kimseler arasında Abdullah b. Amr yoktur. Onun hakkında Yahya b. Mâin, sika demiştir. Abdurrahman b. Ebu Hâtim, babasının onun hakkında Hasan'ın ashabının en büyüğü Katâde, Enes'in ashabının en sağlamı Zührî sonra Katâde'dir, dediğini nakletmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XXII, s.498-517; Zehebî, *el-Kâşif*, c.II, s.396.

As[60] senedi ile[61] yer almaktadır.

أَخْبَرَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ ، عَنْ مَعْمَرٍ ، عَنْ قَتَادَةَ ، أَنَّ عَبْدَ اللهِ بْنَ عُمَرَ ، قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : **الْحَمْدُ رَأْسُ الشُّكْرِ ، مَا شَكَرَ اللهَ عَبْدٌ لَا يَحْمَدُهُ**

Cerh-ta'dil kitaplarında yaptığımız inceleme sonucunda senette bulunan ravilerinin güvenilir olduğunu ancak sahih rivayetin şartlarından olan senedin ittisalinin Katâde ve Abdullah arasında bulunmadığını tespit ettik. Rivayet ile ilgili Süyûtî "hasen" değerlendirmesi yaparken[62] Elbâni zayıf kabul etmiştir.[63] Münavi ise senedin tüm ricalinin sika olduğunu ancak Katâde ve Abdullah arasında inkita bulunduğunu ifade etmiştir.[64] Bu senedin munkatı kabul edilmesinin sebebi Hâkim en-Nîsâbûrî'nin (ö. 405/1014) "Katâde, Enes hariç hiçbir sahabiden rivayet işitmemiştir." ifadesidir.[65] Sonuç olarak, bu rivayetin zayıf olduğu sonucuna varmaktayız.

Araştırma konumuz olan rivayeti araştırırken tespit ettiğimiz diğer bir hususa da değinmemiz gerekmektedir. *El- Keşşaf* rivayetlerini tahric eden Zeylaî söz konusu rivayetin Abdullah b. Amr ve İbn Abbas'tan iki farklı senetle rivayet edildiğini, İbn Abbas rivayetine Beğavi tarafından Bakara sûresinin sonunda yer verildiği ve senette geçen Nasr b. Hammad sebebi ile rivayetin zayıf olduğunu ifade etmiştir.[66] Ancak Begavî (ö.286/899) tefsirinin ilgili kısmına bakıldığında, senedinde Nasr b. Hammad'ın da bulunduğu rivayetin aşağıda yer verdiğimiz üzere senet ve metin olarak farklı bir rivayet olduğu anlaşılmaktadır.[67]

أَخْبَرَنَا الْإِمَامُ أَبُو عَلِيٍّ الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْقَاضِي أَخْبَرَنَا الْإِمَامُ أَبُو الطَّيِّبِ سَهْلُ [بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ سُلَيْمَانَ حَدَّثَنَا أَبُو الْعَبَّاسِ الْأَصَمُّ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ

[60] Abdullah b. Amr b. Âs'ın hayatı için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe*, c.II, s.351-352.

[61] Dikkat edilecek olursa Arapça metinde Abdullah b. Ömer geçmekte iken biz Abdullah b. Amr b. As diye tercüme ettik. Zira sahabi ravimiz Musannef dışındaki tüm kaynaklarda Abdullah b. Amr olarak geçmektedir. Buna dikkat çeken Beyhaki bunu tashif olarak açıklamaktadır. Bkz. Ahmed b. Hüseyin b. Ali b. Musa Beyhakî, *Şuabul-Îman*, thk. Hamid Abdulali Abdulhamid ve Muhtar Ahmed en-Nedvî (Riyad: Mektebetu'r-Ruşd, 1423), c.VI, s.230.

[62] Suyutî, *El-Camiu's-Sağır min Ahadisi'l Beşiri'n-Nezir*, s.233.

[63] Nâsiruddin el-Elbânî, *Daifu El-Cami'u_s Sağir Ve Ziyadetuh*, s.411 (2790).

[64] Zeynuddin Muhammed Abdurrauf Münavî, *El-Fethu's-Semavî Fi Tahrîc-i Ehâdîsi'l-Beydâvî*, thk. Ahmed Müctebâ (Riyad: Dâru'l-Âsıme, ts), c.I s.100.

[65] İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.VIII, s.355.

[66] Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullāh b. Yûsuf b. Muhammed Zeylaî, *Taḫricu'l-Eḥâdis ve'l-Aṣari'l-vâḳı'a fî Tefsîri'l-Keşşâf li'z-Zemahşerî*, thk. Abdullah b. Abdurrahman es-Sa'd (Riyad: Dâru İbn Huzeyme, 1414), s.25.

[67] Ebû Muhammed Muhyissünne Hüseyin b. Mesud Beğavî, *Tefsirü'l-Beğavî Meâlimü't-Tenzil*, thk. Muhammed Abdullah Nemr (Riyad: Dârü't-Tayyibe, 1993), c.V, s.139.

بْنُ يَعْقُوبَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ الصَّغَانِيُّ حَدَّثَنَا نَضْرُ بْنُ حَمَّادٍ أَبُو الْحَارِثِ الْوَرَّاقُ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ حَبِيبِ بْنِ أَبِي ثَابِتٍ قَالَ: سَمِعْتُ سَعِيدَ بْنَ جُبَيْرٍ يُحَدِّثُ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "أَوَّلُ مَنْ يُدْعَى إِلَى الْجَنَّةِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ الَّذِينَ يَحْمَدُونَ اللَّهَ فِي السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاء

Bu rivayetin hemen altında ise ravisinin Abdullah b. Amr olduğu الْحَمْدُ رَأْسُ الشُّكْرِ مَا شَكَرَ اللهَ عَبْدٌ لَا يَحْمَدُه rivayetinin olduğu tespit edilmiştir. Sonuç olarak; çalışma konumuz olan rivayetin iki senedi olduğuna dair bilginin yanlış olduğu ve tek bir sened ile nakledildiği anlaşılmaktadır.

6. HADİS

وعَنِ ابْنِ عَبّاسٍ –رَضِيَ اللهُ عَنْهُما–: «سَأَلْتُ رَسُولَ اللهِ عَنْ مَعْنى "آمِينَ"، فَقالَ: "افْعَلْ

İbn Abbas'tan: "Rasûlullah'a ((s.a.v)) 'Âmin' kelimesinin anlamını sordum. O da şu cevabı verdi: Âmin, yap demektir."[68]

Müellifin kitabına aldığı rivayet bu ifadeler ile Kütübü Tis'a'da yer almamaktadır. Ancak pek çok tefsirde senetsiz olarak yer alan bu rivayete Sa'lebî Ebu'l Kasım[69] → Ebu'l Abbas[70] → Hasan b. Ali[71] → Ubeyd b. Yeîş[72]→ Muhammed

[68] Nesefî, *Medarik*, c.I, s.33.

[69] Ravi ile ilgili bilgiye ulaşamadık. Ancak Sa'lebî'nin tefsirinde ilgili isme yazılan dipnotta Hakim'in onun hakkında kizb değerlendirmesinde bulunduğu aktarılmaktadır. Bkz.Ebû İsḥâḳ Aḥmed b. Muḥammed b. İbrâhîm eṣ-Ṣaʿlebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, thk. Heyet (Cidde: y.y., 1436/2015), c.II, s.476.

[70] Tam adı Muhammed b. İshak b. Eyyüp'dür. Hadis aldığı kimseler arasında Hasan b. Ali bulunmaktadır. Onun hakkında Hâkim kardeşinin kendilerini ondan menettiğini ancak bunun duyduğu bir cerh sebebi ile değil kendi aralarındaki bir durum sebebi ile olduğunu ifade etmektedir. Bkz. Şemseddin Muhammed b. Ahmed Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-aʿlâm*, thk. Beşşar Avvad Ma'ruf, 1. Bs (Beyrut: Darü'l-Garbi'l-İslami, 2003), c.VIII, s.72.

[71] Tam adı Hasan b. Ali b. Ziyad'dır. Hadis aldığı kimseler arasında Ubeyd b. Yeiş yoktur. Onun hakkında cerh- ta'dil bilgisine ulaşamadık. Bkz. Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, c.VI, s.932.

[72] Tam adı Ubeyd b. Yeiş'tir. Hadis aldığı kimseler arasında Muhammed b. Fudayl bulunmaktadır. Onun hakkında Yahya b. Main ve Ebu Hatim saduk, İbn Hacer ise sika değerlendirmesinde bulunmaktadırlar. Bkz. İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, c.I, s.653; Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XIX, s.249.

b. Fudayl[73] → Kelbî[74] → Ebî Salih[75] → İbn Abbas[76] senedi ile aynı ifadelerle yer vermektedir.[77]

فأخبرنا أبو القاسم الحسن بن محمد بن جعفر قال: أنا أبو العباس محمد بن إسحاق بن أيوب قال: أنا الحسن بن علي بن زياد قال: نا عُبيد بن يعيش عن محمد بن الفُضيل عن الكلبي عن أبي صالح عن ابن عباس قال: **سألتُ رسول الله عن معنى (آمين) فقال: "افعل**

Cerh ve ta'dil kitaplarında yaptığımız araştırmada rivayetin senedinde bulunan Ebu'l Kasım ve Muhammed b. Saib'in kizb ile itham edildikleri, Hasan b. Ali b. Ziyad ile Ubeyd b. Yeiş arasında da ittisalin olmadığı tespit edilmiştir. Sonuç olarak, tek senedine ulaştığımız bu rivayetin mevzu olduğu kanaatindeyiz.

7. HADİS

لَقَّنَنِي جِبْرِيلُ آمِينَ عِنْدَ قِراءَةِ فاتِحَةِ الكِتابِ، وقالَ: إنَّهُ كالخَتْمِ عَلى الكِتابِ

"*Fâtiha sûresini okumam esnasında, sonunda "Âmin" dememi Cebrâil bana telkin etti."*[78]

Hadis kaynaklarında bu lafızlarla geçen böyle bir rivayete rastlayamadık. Keşşaf rivayetlerini tahric eden Zeylaî de bu rivayet için, ''Bu lafızlarla bilinmeyen (garip) bir rivayettir." tespitinde bulunmuştur.[79] Hadis tekniği açısından senedi olmayan rivayetler hadis olarak kabul edilmediğinden rivayet ile ilgili bir değerlendirme yapamamaktayız.

[73] Tam adı Muhammed b. Fudayl b. Ğazvan b. Cerir'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Muhammed b. Saib el-Kelbi vardır. Onun hakkında Nesâî leyse bihi be's, Darakutni sebt, İcli ise sika değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.III, s.676; Zehebî, *el-Kâşif*, c.IV, s.185.

[74] Tam adı Muhammed b. Saib'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Ebu Salih bulunmaktadır. Onun hakkında Süfyan es-Sevri Kelbi'nin benim Ebu Salih'ten rivayet ettiğim her şey yalandır dediğini aktarmaktadır. Bkz. İbn Adî, *el-Kâmil fî duafâi'r-ricâl*, c.VII, s.273.

[75] Bâzân olarak da bilinmektedir. Rivayet aldığı kimseler arasında Abdullah b. Abbas bulunmaktadır. Onun hakkında İbn Hibban, Ebu Salih'in İbn Abbas'tan işitmediği şeyleri ona nisbet ederek rivayet ettiğini ifade etmektedir. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.I, s.211.

[76] Abdullah b. Abbas b. Abdulmuttalib'in hayatı için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe*, c.VI, s.228.

[77] eṣ-Ṣaʿlebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, c.II, s.476.

[78] Nesefî, *Medarik*, c.I, s.38.

[79] Zeylaî, *Taḫricu'l-Eḥâdis ve'l-Aṣari'l-vâḳı'a fî Tefsîri'l-Keşşâf li'z-Zemahşerî*, s.27.

1.2. BAKARA SÛRESİ

Çalışmamızın bu bölümünde Medârik kitabının Bakara sûresinin tefsirinde tespit etmiş olduğumuz 44 rivayet değerlendirilecek olup her bir rivayetin sonunda ulaşılan sonuca yer verilecektir.

1. HADİS

دَعْ ما يَرِيبُكَ إلى ما لا يَرِيبُكَ، فَإنَّ الشَكَّ رِيبَةٌ، وإنَّ الصِدْقَ طُمَأْنِينَةٌ

"Sana şüphe veren şeyi bırak, seni şüpheye düşürmeyeni al. Doğrusu şüphe huzursuzluk doğurur. Doğruluk ise gönül huzurudur, tümüyle tatmin olmaktır."[80]

Müellifin kitabında yer verdiği rivayete bu lafızlarla hiçbir kaynakta rastlayamadık. Ancak الشَكَّ kelimesinin yerine الْكَذِبَ ifadesinin geçtiği ve son iki cümlenin yer değiştirmiş olduğu şekliyle Tirmizî'nin *Sahih*'inde[81] ve Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde[82] geçmektedir. Hadisin son iki cümlesi olmaksızın sadece ilk cümlesi ise pek çok kaynakta geçmektedir.[83] Değerlendirmemizi, metninde kalb ve tashif olsa dahi tam metnin bulunduğu Tirmizî'de Ebu Musa el-Ensari[84] → Abdullah b. İdris[85] → Şu'be[86] → Bureyd b. Ebi Meryem[87] → Ebu Havra es-Sa'di[88] → Hasan b. Ali [89] senedi ile yer alan rivayet üzerinden yapacağız.

---

[80] Nesefî, *Medarik*, c.I, s.38.
[81] Tirmizî, Sıfatü'l Kıyame 60.
[82] Ahmed b. Hanbel, c.III, s.252 (No. 1727).
[83] Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail Buhârî, *el-Camiu's-Sahîh*, thk. Mustafa Dîb el-Buğâ (Dımaşk: Dârü İbn Kesîr, 1414), Kitabu'l Buyu' 2; Ahmed b. Hanbel, c.XX, s.23 (No.12550); Dârimî, "Kitabu'l Buyu' " 2 (2574).
[84]Ebu Musa hakkında İbn hacer sika derken Zehebi de o hüccettir demiştir. Abdullah b İdris onun hocalarındandır.Bkz. İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, c.I, s.132; Muhammed b. Ahmed Zehebî, *el-Kâşif fî Ma'rifeti Men lehu Rivayetün fi'l Kütübi's-Sitte*, thk. İzzet Ali İyd Atıyye ve Musa Muhammed Ali el-Mevşa, (Kahire: Daru'l-Kütübi'l- Hadise, t.y.), c.II, s.104.
[85] Abdullah b. İdris'in hadis aldığı kimseler arasında Şu'be bulunmaktadır. Onun hakkında Nesâî, la be'se bih, İbn Hibbân ise sika değerlendirmesine bulunmaktadır. Bkz. Zehebî, *el-Kâşif*, c.III, s.86; Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XXVI, s.243-248.
[86] Şu'be'nin hadis aldığı kimseler arasında Bureyd b. Ebi Meryem bulunmaktadır. Onun hakkında Ebu Hatim er-Razi ve İbn Hacer sika, Süfyan es-Sevri ise o hadiste emirul mü'minindir demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XII, s.479; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-taʿdîl*, c.IV, s.369..
[87] Bureyd b. Ebi Meryem'in hadis aldığı kimseler arasında Ebu Havra bulunmaktadır. Onun hakkında Yahya b. Main, Ebu Zur'a ve Nesai sika değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.IV, s.52.
[88] Ebu Havra'nın hadis aldığı kimseler arasında Hasan b. Ali bulunmaktadır. Onun hakkında İcli ve Nesaî sika değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.IX, s.117.
[89]Hasan b. Ali'nin hayatı için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe*, c.II, s.534.

حَدَّثَنَا أَبُو مُوسَى الْأَنْصَارِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ إِدْرِيسَ، قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ ، عَنْ بُرَيْدِ بْنِ أَبِي مَرْيَمَ ، عَنْ أَبِي الْحَوْرَاءِ السَّعْدِيِّ قَالَ: قُلْتُ لِلْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ: «مَا حَفِظْتَ مِنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ قَالَ: حَفِظْتُ مِنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، **دَعْ مَا يَرِيبُكَ إِلَى مَا لَا يَرِيبُكَ، فَإِنَّ الصِّدْقَ طُمَأْنِينَةٌ، وَإِنَّ الْكَذِبَ رِيبَةٌ**

Cerh-ta'dil kitaplarında yaptığımız inceleme sonucunda senedin muttasıl, ravilerinin de güvenilir olduğunu tespit ettik. Bu bilgiler ışığında rivayetimizin sahîh bir rivayet olduğu sonucuna varmaktayız. Tirmîzî rivayeti ile ilgili olarak Tirmizî sahih,[90] hasen sahih,[91] Hâkim en Nisaburî ise sahihu'l isnad hükmünü vermektedir.[92] Ahmed b. Hanbel'in aynı ravilerle yer verdiği senet ile ilgili Ali el Kari ise "güçlü bir sened" değerlendirmesinde bulunmaktadır.[93]

2. HADİS

مَن قَتَلَ قَتِيلًا فَلَهُ سَلَبُهُ

Kim ölmek durumunda olan birini öldürürse, üzerinde bulunan her şey öldürene aittir.[94]

Müellifin *"Müttakiler için hidayettir."*[95] ayetinin üslûbuna bir delil olarak eserine aldığı bu rivaye, Kütübi Tis'anın pek çok kitabında geçmektedir. Buhârî[96] ve Müslim[97] *Sahihlerinde*, Ebû Dâvud[98] ve Dârimî'nin[99] *Sünen'lerinde*, Tirmizî'nin *Camisi'*nde[100], Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde[101] ve İmam Malik'in *Muvattası*'nda[102] Hz. Peygamber'in (*s.a.v.*) Huneyn savaşı öncesi ganimetlerle ilgili

[90] Tirmizî, "Sıfatu'l Kıyame", 14 (No. 2518).
[91] Mahmud b. Ahmed Aynî Umdetül-Karî, *Umdetül-Karî Şerhi Sahihi'l-Buhârî* (Beyrut: Daru İhyai't-Türasül Arabi, t.s), c.XI, s.166.
[92] Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed en-Nîsâbûrî el-Hâkim, *el-Müstedrek ale's Sahîhayn*, thk. Mustafa Abdulkâdir Atâ (Dâru'-l-Kütübi'l-İlmiyye, 1411), c.II, s.15 (No.2169).
[93] Aynî, *Umdetül-Karî Şerhi Sahihi'l-Buhârî*, c.III, s.414.
[94] Nesefî, *Medarik*, c.I, s.39.
[95] Muhammed Hamdi Yazır, *Kur'an-ı Kerîm ve yüce meali*, 1. bsk (İstanbul: Mushaf Neşriyat, 2012), Bakara 2.
[96] Buhârî, "Meğazi" 56, "Fardul Humus" 18.
[97] Müslim, " Cihad ve Siyer" 13.
[98] Ebû Dâvûd, "Cihad" 147.
[99] Dârimî, "Siyer" , 44.
[100] Tirmizî, "Siyer", 13.
[101] Ahmed b. Hanbel, 37/293 (No. 22607).
[102] İmam Mâlik, "Cihad", (No. 1311).

yaptığı konuşmaların bulunduğu ve genel olarak siyer ve cihad kitaplarında geçen rivayetlerde bulunmaktadır.

Burada hadisin sıhhati ile ilgili değerlendirmeyi Buhârî'nin Abdullah b. Yusuf[103]→ Malik[104]→ Yahya b. Said[105]→ Ömer b. Kesir[106]→ Ebu Muhammed[107] → Ebu Katâde[108] senedi ile yer verdiği rivayet üzerinden yapacağız.

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ يُوسُفَ: أَخْبَرَنَا مَالِكٌ ، عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ ، عَنْ عُمَرَ بْنِ كَثِيرِ بْنِ أَفْلَحَ ، عَنْ أَبِي مُحَمَّدٍ مَوْلَى أَبِي قَتَادَةَ ، عَنْ أَبِي قَتَادَةَ قَالَ: خَرَجْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، وَجَلَسَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: **مَنْ قَتَلَ قَتِيلًا لَهُ عَلَيْهِ بَيِّنَةٌ فَلَهُ سَلَبُهُ**

Cerh-ta'dil kitaplarında yaptığımız inceleme sonucunda rivayetin senedinin muttasıl, ravilerinin de güvenilir olduğunu tespit ettik. Bu bilgiler ışığında rivayetimizin sahîh bir rivayet olduğu kanaatindeyiz.

3. HADİS

مَثَلَ المنافِقِ كَمَثَلِ الشاةِ العائِرَةِ بَيْنَ الغَنْمَيْنِ

Münafığın durumu iki koyun sürüsü arasındaki şaşkın koyun gibidir. Bir o sürüye katılır bir bu sürüye.[109]

Rivayet farklı lafızlarla pek çok kaynakta geçmektedir. Ancak müellifimizin kitabına aldığı bu ifadelerle Müslim'in *Sahih'*inde, [110] Ahmed b. Hanbel'in

[103] Abdullah b. Yusuf'un hadis aldığı kimseler arasında Mâlik b. Enes vardır. Onun hakkında Iclî, sika, İbn Adî ise sadûk, la be'se bihi, değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.II, s.461.

[104] Malik b. Enes'in hadis aldığı kimseler arasında Yahya b. Sait vardır. Hakkında İmamu daru'l hicret ve sika değerlendirmesinde bulunulan hadis âlimlerindendir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XXVII, s.91.

[105] Yahya b. Said'in hadis aldığı kimseler arasında Ömer b. Kesir vardır. Onun hakkında Muhammed b. Sa'd ve Iclî sika, Ebu Hâtim, sika, hafız, Nesâî, sika, sebt değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XXXI, s.346.

[106] Ömer b. Kesir'in hadis aldığı kimseler arasında Nafi' b. Abbas vardır. Onun hakkında Ali b. Medini, İcli ve İbn Hacer sika değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz. İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, c.III, s.249.

[107] Tam adı Nafi' b. Abbas'dır. Hadis aldığı kimseler arasında Ebu Katâde bulunmaktadır. Onun hakkında Ahmed b. Hanbel maruf, Nesâî ve İbn Hacer sika değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.IV, s.207.

[108] Tam adı Ebû Katâde el-Hâris b. Rib'î b. Beldeme el-Ensârî el-Hazrecîdir. Hz. Peygamber'in süvarisi olarak tanınan bir sahâbîdir. Hayatı için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe*, c.VII, s.272 (10411).

[109] Nesefî, *Medarik*, c.I s.49.

[110] Müslim, "Sıfatu'l Münafık" 15 (No.2784).

Müsned'inde[111] ve Nesâi'nin *Sünen*'inde[112] uzunca bir rivayetin küçük bir bölümü olarak geçmektedir. Müslim'in *Sahih*'inde geçen rivayetin senedinde tahvil ile üç senet beraber verilmiştir. Biz değerlendirmemizi Müslim'in, rivayetin lafzının ait olduğunu ifade ettiği Muhammed b. Müsenna[113]→ Abdulvehhab [114](Essekafî) → Ubeydullah [115] → Nafî[116] → İbn Ömer[117] senedi üzerinden yapacağız.

حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ نُمَيْرٍ ، حَدَّثَنَا أَبِي . (ح) وَحَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ ، حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ قَالَا : حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللهِ . (ح) وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى ، (وَاللَّفْظُ لَهُ) . أَخْبَرَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ ، (يَعْنِي الثَّقَفِيَّ) ، حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللهِ ، عَنْ نَافِعٍ ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ : **مَثَلُ الْمُنَافِقِ كَمَثَلِ الشَّاةِ الْعَائِرَةِ بَيْنَ الْغَنَمَيْنِ** ، تَعِيرُ إِلَى هَذِهِ مَرَّةً وَإِلَى هَذِهِ مَرَّةً.

Cerh-ta'dil kitaplarında yaptığımız inceleme sonucunda, rivayetin senedinin muttasıl, ravilerinin de güvenilir olduğu tespit edilmiştir. Hadisin manası da Kur'ân-ı Kerîmde münafıklarla ilgili olan ifadelere [118] uygundur. Ahmed b. Hanbel'in *Müsned'*inin tahkikini yapan Şu'ayb el-Arnavût, hadis hakkında, Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre isnadı sahihtir, değerlendirmesinde bulunmaktadır.[119]

4. HADİS

والَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ إِنَّ الرَجُلَ مِن أَهْلِ الجَنَّةِ لَيَتَناوَلُ الثَمَرَةَ لِأَكْلِها فَما هي بِواصِلَةٍ إلى فِيهِ حَتّى يُبَدِّلَها اللهُ مَكانَها مِثْلَها"

[111] Ahmed b. Hanbel, c.IX, s.99 (No.5079).
[112] Nesâî, "İman" 31 (No.5052).
[113] Muhammed b. Müsennâ'nın hadis aldığı kimseler arasında Abdulvehhab (Essekafî) bulunmaktadır. Onun hakkında İbn Hibbân sika, Ebu Hâtim, sâlihu'l-hadis ve sadûk değerlendirmesinde bulunmaktadırlar. Bkz. Ebû Hâtim Muhammed İbn Hibbân el-Büstî, *Kitâbü's-Sikât* (Haydarabad: Dâiretü'l-Maârifi'l-Osmaniyye, 1973), c.IX, s.111; Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XXVI, s.359.
[114] Tam adı Abdulvehhab b. Abdulmecid'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Ubeydallah b. Amr b. Hafs bulunmaktadır. Onun hakkında İbn Hacer ve Ebû Hatim er-Razî sika değerlendirmesinde bulunmaktadırlar. İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, c.I, s.633. Ahmed b. Ali İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânü'l-Mîzân*, thk. Abdülfettah Ebû Gudde, 1. Bs (Beyrut: Mektebü'l-Matbuati'l-İslâmiyye, 2002), c.VI, s.305.
[115] Ubeydullah b. Ömer b. Hafs'ın hadis aldığı kimseler arasında Nafi'bulunmaktadır. Onun hakkında Nesâî sadûk, Yahya b. Main ise sika değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz. Ebu Abdullah Alâüddîn Moğultay b. Kılıç, *İkmâlü Tehzîbi'l-Kemâl fî esmâi'ricâl*, thk. Adil b. Muhammed ve Üsâme b. İbrahim, 1. Bs (yy: el-Faruku'l-hadise, 2001), c.IX, s.53; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-taʿdîl*, c.V, s.329.
[116] Nafi'nin hadis aldığı kimseler arasında Abdullah b. Ömer vardır. Onun hakkında Muhammed b. Sa'd, Nesâî ve İclî sika ve hadisi çoktur, değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XXIX, s.298-306.
[117]Abdullah b. Ömer b. el-Hattab'ın hayatı için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe*, c.VI, s.290.
[118] Yazır, *Kur'an-ı Kerîm ve yüce meali*, Nisa,143.
[119] Ahmed b. Hanbel, c.IX, s.99.

''Muhammed'in varlığı elinde bulunan Allah'a yemin ederim ki, cennet ehlinden olan adam bir meyveyi yemek için ağzına götürdüğü zaman daha o, o meyveyi ağzına ulaştırmadan Allah onun yerine onun gibi bir meyveyi hemen yerleştirir.''[120]

Hadis kaynaklarımızda bu lafızlarla geçen bir rivayete rastlamadık. Ancak Hakim'in Müstedreki'nde Ebu'l Abbas[121] → Muhammed b. Sinan[122] → İshak b. İdris[123] → Eban b. Yezid[124] → Yahya b. Ebi Kesir[125] → Ebu Kilabe[126] → Ebu Esma er-Rehebi[127] → Sevban[128] senedi ile yer alan uzunca bir hadiste araştırdığımız rivayetle aynı manayı ifade eden bir cümle şu lafızlarla geçmektedir.[129]

فَحَدَّثَنَا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ، ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سِنَانٍ الْقَزَّازُ، ثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِدْرِيسَ، ثَنَا أَبَانُ بْنُ يَزِيدَ، ثَنَا يَحْيَى بْنُ أَبِي كَثِيرٍ، ثَنَا أَبُو قِلَابَةَ عَبْدُ اللهِ بْنُ زَيْدٍ الْجَرْمِيُّ، حَدَّثَنِي أَبُو أَسْمَاءَ الرَّحَبِيُّ، أَنَّ ثَوْبَانَ حَدَّثَهُ، أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، يَقُولُ: " إِنَّ رَبِّي زَوَى لِيَ الْأَرْضَ ، قَالَ: وَزَعَمَ **أَنَّهُ لَا يَنْزِعُ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ مِنْ ثَمَرِهَا شَيْئًا إِلَّا أَخْلَفَ اللَّهُ مَكَانَهَا مِثْلَهَا**

Cerh-ta'dil kitaplarında raviler ile ilgili yaptığımız araştırmada rivayetin senedinde bulunan Muhammed b. Sinan ve İshak b. İdris hakkında cerh ifadelerinin bulunduğu tespit edilmiştir. Hâkim, bu rivayeti aldığı yerde detaylı bir açıklama yapmadan Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre sahih olduğunu ancak kitaplarına

---

[120] Nesefî, *Medarik*, c.I, s.70.

[121] Tam adı Ebu'l Abbas Muhammed b. Ya'kub'dur. Hadis aldığı kimseler arasında Muhammed b. Sinan bulunmaktadır. Onun hakkında İbn Ebi Hatim sika değerlendirmesinde bulunmakltadır. Bkz. Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, c.VII, s.842.

[122] Muhammed b. Sinan'ın hadisaldığı kimseler arasında İshak b. İdris bulunmaktadır. Onun hakkında İbn Hacer zayıf değerlendirmesinde bulunmaktadır. Bkz. İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, c.I, s.851.

[123] İshak b. İdris'in hadis aldığı kimseler arasında Eban b. Yezid bulunmaktadır. Onun hakkında Darekutni, münkeru'l hadis, Ebû Hatim daifu'l hadis, Buhârî ise insanların terk ettiği bir ravidir değerlendirmelerinde bulunmuşlardır. Bkz. İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânü'l-Mîzân*, c.II, s.41.

[124] Eban b. Yezid'in hadis aldığı kimseler arasında Yahya b. Ebi Kesir bulunmaktadır. Onun hakkında Ahmed bi Hanbel sebt, İcli ise sika değerlendirmesinde bulunmaktadır. Bkz. Zehebî, *el-Kâşif*, c.II, s.41; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.I, s.56.

[125] Yahya b. Ebi Kesir'in hadis aldığı kimseler arasında Ebu Kilâbe vardır. Onun hakkında Ahmed b. Hanbel, ravilerin en sağlamı olduğunu söylemiştir. Iclî, sika ve ashabu'l hadisten sayıldığını söylemiştir. Ebu Hâtim, hadis ilminde otorite olduğunu, ancak güvenilir kişlerden hadis aktardığını nakletmiştir. İbn Hibbân onu Sikat'ında zikretmiştir. Bkz. Zehebî, *el-Kâşif*, c.II, s.266; Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XXXI, s.504-510.

[126] Tam adı Abdullah b. Zeyd el-Cermî'dir. Hadis alkığı kimseler arasında Ebu Esma er-Rehabî bulunmaktadır. Onu hakkında İbn Hıraş sika değerlendirmesinde bulunmaktadır. Bkz. İbn Hacer, Tehzîbu't-Tehzîb, c.II, s.339.

[127] Tam adı Amr b. Mersed'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Sevban b. Bücdüd bulunmaktadır. Onun hakkında İcli, Zehebi ve İbn Hacer sika değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz. İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, c.III, s.302; Zehebî, *el-Kâşif*, c.III, s.535.

[128] Sevban b. Bücdüd'ün hayatı için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe*, c.II, s.88.

[129] el-Hâkim, el-Müstedrek ale's Sahîhayn, c.IV, s.496 (No.8390).

almadıklarını ifade etmektedir ancak, biz senette bulunan Muhammed b. Sinan ve İshak b. İdris hakkında tespit ettiğimiz cerh ifadeleri sebebi ile bu rivayetin zayıf olduğu kanaatindeyiz.

5. HADİS

لا يَنْبَغِي لِمَخْلُوقٍ أنْ يَسْجُدَ لِأحَدٍ إلّا لِلّهِ تَعالى

''Herhangi bir mahlukun yüce Allah dışında herhangi bir kimseye secde etmesi doğru değildir.''[130]

Bu rivayet, müellifin kitabına aldığı lafızlardan farklı ifadelerle Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde yer almaktadır.[131] Ancak bire bir lafızlar ise İbn Hibban'ın *Sahih*'inde "*Allah'ı ta'zim ve erkeğin eşi üzerindeki hakkı*" bölümü altında Hasan b. Yusuf[132]→ İbrahim b. Sait[133] → Ebû Usâme[134] → Muhammed b. Amr[135] → Ebu Seleme[136] → Ebû Hüreyre[137] senedi ile yer alan uzunca bir rivayette şu şekilde geçmektedir:[138]

أَخبَرنا الْحَسَنُ بْنُ سُفْيَانَ، قَالَ: حَدثنا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعِيدٍ الْجَوْهَرِيُّ، قَالَ: حَدثنا أَبُو أُسَامَةَ، قَالَ: حَدثنا مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرٍو، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ دَخَلَ حَائِطًا مِنْ حَوَائِطِ الْأَنْصَارِ فَإِذَا فِيهِ جَمَلانِ يَضْرِبَانِ وَيَرْعَدَانِ، فَاقْتَرَبَ رَسُولُ اللهِ مِنْهُمَا فَوَضَعَا جِرَانَهُمَا

[130] Nesefî, Medarik, c.I, s.80.
[131] Ahmed b. Hanbel, c.XX, s.64 (No:12614).
[132] Hasan b. Yusuf'un hadis aldığı kimseler arasında İbrahim b. Sait bulunmaktadır. Onun hakkında İbn Ebi Hatim sadûk, Zehebi onun hakkında hafız, hüccet ve sebt değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz. Şemseddin Muhammed b. Ahmed Zehebî, *Siyeru aʿlâmi'n-nübelâ'*, thk. Şuayb el-Arnavut ve Hüseyin el-Esed, 3. Bs (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985), c.XIV, s.157.
[133] İbrahim b. Sait'in hadis aldığı kimseler arasında Ebu Usame bulunmaktadır. Onun hakkında İbn Hibban, Darekutni ve daha pek çok âlim sika değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz.İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.I, s.67.
[134] Tam adı Hammad b. Üsame b. Zeyd'dir. Ebû Usame'nin hadis aldığı kimseler arasında Muhammed b. Amr bulunmaktadır. Onun hakkında İbn Hacer ve İcli sika, sebt değerlendirmesinde bulunmaktadırlar. Bkz. İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, c.I, s.267.
[135] Muhammed b. Amr'ın hadis aldığı kimseler arasında Ebu Seleme bulunmaktadır. Onun hakkında Ebu Hatim hadisi yazılır, Nesai ise leyse bihi be's değerlendirmesinde bulunmaktadır. Bkz. Zehebî, *el-Kâşif*, c.IV, s.177.
[136] Tam adı Ebu Seleme b. Abdurrahman b. Avf'dır. Hadis aldığı kimseler arasında Ebû Hüreyrebulunmaktadır. Ebû Seleme'nin Amr b. Ümeyye' den rivayetlerine ihtiyatlı yaklaşmakla beraber, Ebû Zur'a ve İbn Hacer onun hakkında sika değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz. İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, c.I, s.1155; Zehebî, *el-Kâşif*, c.V, s.54.
[137] Ebu Hureyre'nin hayatı için bkz İbn Hacer, *el-İsâbe*, c.I, s.202-210.
[138] Ebû Hatim Muhammed b. Hibban b. Ahmed el-Büsti İbn Hibbân, "Sahih", *Sahîh* (Hindistan: Dâiratu'l-Maârifi'l- Osmaniyye, 1393), c.I, s.437 (No.622).

بِالأَرْضِ، فَقَالَ مَنْ مَعَهُ سَجَدَا لَهُ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ "**مَا يَنْبَغِي لأَحَدٍ أَنْ يَسْجُدَ لأَحَدٍ** وَلَوْ كَانَ أَحَدٌ يَنْبَغِي له أَنْ يَسْجُدَ لأَحَدٍ لأَمَرْتُ الْمَرْأَةَ أَنْ تَسْجُدَ لِزَوْجِهَا لِمَا عَظَّمَ اللهُ عَلَيْهَا مِنْ حَقِّهِ

Cerh-ta'dil kitaplarında raviler ile ilgili yaptığımız incelemede rivayetin senedinde bulunan tüm ravilerin güvenilir oldukları ve aralarında ittisali sağlayan hocalık öğrencilik bağının bulunduğu tespit edilmiştir.

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned'*inde aynı anlamın farklı lafızlarla bulunduğu Enes b. Malik rivayeti ile ilgili ise ''sahih li ğayrihi'' hükmü verilmektedir. Bizde tüm bu tespitlerden yola çıkarak konumuz olan rivayetin sahih olduğu kanaatindeyiz.

Senedi itibariyle itimat edilen ancak metinde geçen "…Bir insanın diğer bir insana secdesi doğru olmaz, şayet doğru olsaydı, üzerindeki hakkının büyüklüğü sebebiyle kadının kocasına secde etmesini emrederdim..." ifadesi çeşitli çalışmalara konu olmuştur. On dört sahabi tarfından rivayet edilen ve rivayete kaynaklık eden senetlerin çoğu sağlam olan bu hadis siyak-sibakı ve mekâsıdı ile değerlendirildiğinde metinde var olduğu zannedilen işğal de çözülmektedir. Kitabında rivayeti hem senet hem de metin yönüyle eleştiren Ali Osman Ateş Hoca'nın şu te'lifinin kâfi olduğu kanaatindeyiz: "*Bütün bunlara rağmen kaydetmek gerekir ki, bu rivayetlerde kadınların ibadet maksadıyla kocalarına secde etmeleri emredilmemektedir. Çünkü İslâm'a göre bu şirktir. Kanaatimizce bu rivayetlerde anlatılmak istenilen şey kadınların kocalarının haklarına riayet etmeleri ve aile reisi olmaları açısından onlara saygılı davranmalarıdır.*"[139]

6. HADİS

شَفاعَتِي لِأَهْلِ الكَبائِرِ مِن أُمَّتِي، مَن كَذَّبَ بِها لَمْ يَنَلْها

''Benim şafaatim, ümmetimden büyük günahlar işleyenler içindir. Kim bu şefaati yalanlarsa o buna nail olmayacaktır.''[140]

Müellifin kitabına aldığı bu rivayetin ilk kısmı Tirmîzî'nin [141] ve Ebû

[139] Ali Osman Ateş, *Hadis Temelli Kalıp Yargılarda Kadın* (Beyan Yayınları, 2021), s.325.
[140] Nesefî, *Medarik*, c.I, s.87.
[141] Tirmizî, "Sıfatu'l Kıyame",11 (No. 2436-36).

Dâvud'un[142] *Sünen'lerinde* ve Ahmed b Hanbel'in *Müsned*'inde,[143] Enes b. Malik ve Cabir b. Abdilah kanalıyla yer almaktadır. Ancak ikinci kısım, aynı ifadelerle sadece Semerkandî'nin Tenbihu'l Ğafilin[144] adlı eserinde, senede yer verilmeden hem Enes b. Malik hem de Cabir b. Abdilah'tan rivayet edildiği belirtilerek yer almaktadır.

Müellifin kitabına aldığı rivayetin birinci kısmının bulunduğu "*Benim şafaatim, ümmetimden büyük günahlar işleyenler içindir."* rivayeti üzerinden değerlendirme yapmaya çalışacağız. Bu rivayet Tirmîzî'nin *Sünen*'inde Abbas el-Anberî[145]→Abdurrezzak[146]→Ma'mer[147]→Sabit b. Kays[148]→Enes b. Malik[149], Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'i ve Ebû Dâvûd'un *Sünen*'inde ise Süleyman b. Harb[150]→Bistam b. Hureys[151]→Eş'as el-Huddanî[152]→Enes b. Malik senedi ile geçmektedir.

حَدَّثَنَا الْعَبَّاسُ الْعَنْبَرِيُّ ، قَالَ : حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ ، عَنْ مَعْمَرٍ ، عَنْ ثَابِتٍ ، عَنْ أَنَسٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: **شَفَاعَتِي لِأَهْلِ الْكَبَائِرِ مِنْ أُمَّتِي**

Cerh-ta'dil kitaplarında yapmış olduğumuz araştırmada ravilerin çoğunun sika,

---

[142] Ebû Dâvud, "Sünnet", 23 (No. 4739).

[143] Ahmed b. Hanbel, c.XX, s.439 (No.13222).

[144] Ebü'l-Leys İmâmü'l-hüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm es-Semerkandî, *Tenbîhü'l-gâfilîn bi-ehâdîsi Seyyidi'l-enbiyâi ve'l-mürselîn,* thk. Yusuf Ali Bedevî (Dimeşk: Dârü İbn Kesîr, 1421), s.89.

[145] Abbas el- Anberi'nin hadis aldığı kimseler arasında Abdürrezzak b. Hemmam bulunmaktadır. Onun hakkında İbn Hacer ve Nesâî sika ve hafız, Ebu Hatim ise saduk değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz.İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, c.I, s.487.

[146] Tam adı Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi'es-San'ânî el-Himyerî 'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Ma'mer vardır. Onun hakkında el-hâfızu'l-kebîr, allâme, şeyhü'l-İslâm ve muhaddisü'l-vakt gibi unvanlar kullanılmaktadır. Ahmed b. Adî, çok hadis rivayet ettiğini ifade etmektedir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XVIII, s.52-60.

[147] Ma'mer b. Râşid'in hadis aldığı kimseler arasında Sabit b. Kays vardır. Onun hakkında Ebu Hâtim, sâlihu'l- hadis, Nesâî ve İbn Hibban sika değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XXVIII, s.303-310.

[148] Sabit b. Kays'ın hadis aldığı kimseler arasında Enes b. Malik bulunmaktadır. Onun hakkında İbn Hacer ve Nesâî sika değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz. İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib,* c.I, s.184.

[149] Enes b. Mâlik'in hayatı için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe*, c.I, s.71-72.

[150] Süleyman b. Harb'ın hadis aldığı kimseler arasında Bistam b. Hurays bulunmaktadır. Onun hakkında İbn Hacer sika, imam, hafız değerlendirmesinde bulunmuştur. Bkz.İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, c.I, s.406.

[151]Bistam b. Hurays'ın hadis aldığı kimseler arasında Eş'as el-Huddani bulunmaktadır. Onun hakkında İbn Hibban, Ebû Dâvud ve İbn Hacer sika değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz. İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, c.I, s.222.

[152] Eş'as el- Hudanî'nin hadis aldığı kimseler arasında Enes b. Malik bulunmaktadır. Onun hakkında İbn Hacer saduk, Nesâi ve İbn Hibban ise sika değerlendirmesinde bulunmaktadırlar. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.I, s.180.

bazılarının ise saduk olduğu tespit edilmiş olup tüm raviler arasında ittisalin olduğu görülmüştür. Bu bilgilerle rivayetlerin hasen olduğu ifade edilebilir.

7. HADİS

لَوِ اعْتَرَضُوا أَدْنى بَقَرَةٍ فَذَبَحُوها لَكَفَتْهُمْ، ولَكِنْ شَدّدُوا فَشَدَّدَ اللهُ عَلَيْهِمْ

''Eğer sıradan bir ineği bulup getirselerdi ve onu da hemen kesmiş olsalardı, bu onlar için yeterli olacaktı. Ancak onlar işi zorlaştırdılar, Allah da bunun üzerine işlerini daha da zorlaştırdı.''[153]

Bu rivayeti, Kutubi Tis'a ve diğer hadis kaynaklarında bulamadık. Ancak aynı rivayete, pek çok müfessir tarafından sadece sahabî ravisi zikredilerek senetsiz yer verilmiş olduğunu tespit ettik. İbn Kesir ise müellifin kitabına aldığı lafızlardan farklı ancak aynı manayı ifade eden rivayete, İbn Merdeveyh [154] →Surur b. Muğire[155]→Zazan[156]→Abbad b. Mansur[157]→ Hasan (Basrî)[158]→Ebu Rafi'[159]→Ebû Hüreyre[160] senedi ile yer vermektedir. [161]

وَرَوَاهُ الْحَافِظُ أَبُو بَكْرِ بْنُ مَرْدَوَيْهِ فِي تَفْسِيرِهِ مِنْ وَجْهٍ آخَرَ، عَنْ سُرُورِ بْنِ الْمُغِيرَةِ، عَنْ زَاذَانَ، عَنْ عَبَّادِ بْنِ مَنْصُورٍ، عَنِ الْحَسَنِ، عَنْ حَدِيثِ

---

[153] Nesefî, *Medarik*, c.I, s.98.

[154] Tam adı Ebû Bekr Ahmed b. Mûsâ b. Merdûye b. Fûrek el-İsfahânî'dir. Sika bir râvi olduğu ve râviler hakkında isabetli tenkitler yaptığı belirtilen İbn Merdûye, ömrünün sonlarına doğru gözlerini kaybettiğinde kuvvetli hâfızası sayesinde talebelerine ezberden hadis imlâ edebilmiştir. Bkz. Abdülkadir Şenel, "İbn Merdûye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999).

[155] Tam adı Surur b. Muğire b. Zazan'dır. Hadis aldığı kimseler arasında Zazan bulunmamaktadır. Onun hakkında Ezdî münker rivayetleri olduğunu ifade etmektedir. Bkz. İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânü'l-Mîzân*, c.IV, s.21.

[156] Künyesi Ebu Abdullah'tır. Hadis aldığı kimseler arasında Abbad b. Mansur bulunmaktadır. Onun hakkında İbn Adi sikalardan rivayet ederse la be'se bih olduğu değerlendirmesinde bulunmuştur. Hatip el-Bağdâdî ise sika olduğunu ifade etmişdir. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.I, s.619.

[157] Abbad b. Mansur'un rivayet aldığı kimseler arasında Hasan'ı Basrî bulunmaktadır. Onun hakkında Ahmed b. Hanbel, Buhârî ve Nesai zayıf ravilerden tedlis yaptığını ifade etmişlerdir. Bkz. İbn Ḥacer el-ʿAsḳalânî, *Taʿrîfu Ehli't-Taḳdîs bi Merâtibi'l-Mevṣûfîn bi't-Tedlîs*, c.I, s.166.

[158] Tam adı Hasan b. Ebu'l Basrî'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Ebu Râfi' bulunmaktadır. Onun hakkında Basra halkının şeyhi, Basralılar'ın imamı" gibi unvanları yanında Zehebî onun için "şeyhü'l-İslâm" tabirini kullanır. Bkz. Zehebî, *el-Kâşif*, c.II, s.262.

[159] Tam adı Nefi' b. Rafi''dir. Hadis aladığı kimseler arasında Ebû Hüreyrevardır. Onun hakkında Ebu Hatim leyse bihi be's, İcli sika, Zehebi ise sika ve nebîl değerlendirmesinde bulunmaktadır. Bkz. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-taʿdîl*, c.VIII, s.489; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.IV, s.240; Zehebî, *el-Kâşif*, c.IV, s.404.

[160] Ebu Hureyre'nin hayatı için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe*, c.XIII, s.29.

[161] Ebü'l-Fida İmamüddin İsmail b. Ömer İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kurʾâni'l-ʿazîm*, thk. Sami b. Muhammed es-Selame, 2. Bs (Riyad: Daru Taybe, 1999), c.I, s.300.

أَبِي رَافِعٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَوْلَا أَنَّ بَنِي إِسْرَائِيلَ قَالُوا: {وَإِنَّا إِن شَاءَ اللَّهُ لَمُهْتَدُونَ} مَا أُعْطُوا أَبَدًا، **وَلَوْ أَنَّهُمُ اعْتَرَضُوا بَقَرَةً مِنَ الْبَقَرِ فَذَبَحُوا لَأَجْزَأَتْ عَنْهُمْ، وَلَكِنَّهُمْ شَدَّدُوا، فَشَدَّدَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ**

İbn Kesir rivayetin sonunda: "En doğrusu bu sözlerin Ebû Hüreyre'ye ait olduğudur." tespitinde bulunmaktadır.

Cerh ve ta'dil kitaplarında yaptığımız araştırmada, İbn Hacer'in senette bulunan Abbad b. Mansur hakkında zayıf bir ravidir değerlendirmesini tespit ettik.[162] Bu rivayette Abbad b. Mansurun bulunması ve rivayet merfu olarak rivayet edildiği halde İbn Kesir'in rivayetin mevkuf olduğunu ifade etmesi rivayetin zayıf olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

8. HADİS

لَوْ لَمْ يَسْتَثْنُوا لَما بُيِّنَتْ لَهم آخِرَ الأبَدِ

''Eğer -Allah dilerse- istisnasını kullanmamış olsalardı, bu olay ta kıyamete kadar onlara açıklanmayacaktı.''[163]

Temel hadis kaynaklarımızda rastlayamadığımız bu rivayet pek çok tefsirde yer almaktadır. Taberî'nin *Camiu'l Beyan* adlı tefsirinde bire bir aynı lafızlar ile Bişr[164]→Yezid[165]→Said[166]→Katâde[167] senedi ile mürsel olarak yer almaktadır.[168]

حَدَّثَنَا بِشْرٌ قَالَ ، حَدَّثَنَا يَزِيدُ قَالَ ، حَدَّثَنَا سَعِيدٌ ، عَنْ قَتَادَةَ قَالَ : ذُكِرَ لَنَا أَنَّ نَبِيَّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَقُولُ : " إِنَّمَا أُمِرَ الْقَوْمُ بِأَدْنَى بَقَرَةٍ ، وَلَكِنَّهُمْ لَمَّا شَدَّدُوا عَلَى أَنْفُسِهِمْ شُدِّدَ عَلَيْهِمْ . وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ ، **لَوْ لَمْ يَسْتَثْنُوا لَمَا بُيِّنَتْ لَهُمْ آخِرَ الْأَبَدِ** .

[162] Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir et-Tûnisî İbn Âşur, *et-Taḥrîr ve't-tenvîr* (Tunus: ed-Dâru't- Tunusiyye, 1974), c.I, s.556.
[163] Nesefî, *Medarik*, c.I, s.98.
[164] Ravinin hangi Bişr olduğunu tespit edemedik.
[165] Ravinin hangi Yezid olduğunu tespit edemedik.
[166] Ravinin hangi Said olduğu tespit edemedik.
[167] Tam adı Katâde b. Diame'dir. Onun hakkında Yahya b. Mâin, sika demiştir. Abdurrahman b. Ebu Hâtim, babasının onun hakkında Hasan'ın ashabının en büyüğü Katâde, Enes'in ashabının en sağlamı Zührî sonra Katâde'dir, dediğini nakletmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XXIII, s.498-517; Zehebî, *el-Kâşif*, c.II, s.396.
[168] Ebu Cafer Muhammed bin Cerîr Taberî, *Camiu'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, thk. Mahmud Muhammed Şakir (Mekke: Daru't-Terbiyeti ve't-Türâs, ts.), c.II, s.206.

Taberi'de geçen ravilerin kim olduklarını tespit edemediğimizden senet ile ilgili bilgiye ulaşamadık. Aynı zamanda Katâde ذُكِرَ ifadesi ile rivayeti kimden aldığını belirtmeyip mürsel olarak aktardığından rivayet zayıf kabul edilmektedir.

9. HADİS

وَيْلٌ وادٍ فِي جَهَنَّمَ

''Veyl, cehennemde bir vadidir.''[169]

Bu rivayet Ahmed b. Hanbel'in *Müsned'*inde Hasan b. Musa[170] → İbn Lehi'a[171] → Derrac[172] → Ebû'l Heysem[173] → Ebu Said[174]senedi ile yer almaktadır.[175]

حدثنا حسن، حدثنا ابن لهيعة، حدثنا دراج، عن أبي الهيثم، عن أبي سعيد، عن رسول الله عليه وسلم أنه قال: **ويل واد في جهن**

Cerh-ta'dil kitaplarında rivayetle ilgili yaptığımız araştırmada, senette bulunan İbn Lehi'a'nın zayıf bir ravi olduğu ve Derrac b. Sem'an'ın Ebu'l Heysem'den olan rivayetlerinin zayıf kabul edildiği tespit edilmiştir. Bu bilgiler ışığında rivayetin zayıf olduğu anlaşılmaktadır.

10. HADİS

لا يتم بعد البلوغ

[169] Nesefî, *Medarik*, c.I, s.104.

[170]Hasan b. Musa'nın hadis aldığı kimseler arasında Abdullah b. Lehia bulunmaktadır. Onun hakkında İbn Hibban ve İbn Main sika değerlendirmesi yapmaktadırlar. Bkz. İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, c.I, s.415.

[171] Tam adı Abdullah b. Lehia b. Ukbe'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Derrac b. Sem'an bulunmaktadır. Onun hakkında İbn Main, hadisi ile delil getirilemeyecek zayıf bir ravidir, Nesai ise zayıftır değerlenmesinde bulunmaktadır. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.II, s.411.

[172] Tam adı Derrac b. Sem'an'dır. Hadis aldığı kimseler arasında Ebu'l Heysem bulunmaktadır. Onun hakkında İbn Hacer, saduktur ancak Ebul Heysem'den olan rivayetleri zayıf rivayetlerdir değerlendirmesinde bulunmaktadır. Bkz. İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, c.I, s.310.

[173] Tam adı Süleyman b. Amr b. Abd'dır. Hadis aldığı kimseler arasında Sa'd b. Malik bulunmaktadır. Onun hakkında İbn Hacer ve İbn Hibban sika değerlendirmesinde bulunmaktadırlar. Bkz. İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, c.I, s.411.

[174] Asıl adı, Sa'd b. Mâlik b. Sinan'dır. Hayatı için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe*, c.II, s.35.

[175] Ahmed b. Hanbel, c.XVIII, s.240 (No.11712).

''Bulüğdan sonra yetimlik yoktur.''[176]

Rivayet, البلوغ lafzı ile hadis kaynaklarında geçmemektedir. Ancak البلوغ yerine احتلامٍ ifadesinin var olduğu rivayet, Ebu Dâvûd'un *Sünen*'inde:[177] Ahmed b. Salih[178] → Yahya b. Muhammed[179] → Abdullah b. Halid[180] → Halid b. Said[181] → Said b. Abdurrahman[182] → Amr b. Avf'ın hocaları ve dayısı Abdullah b. Ebi Ahmed[183] → Ali b. Ebi Talib[184] senedi ile şu şekilde geçmektedir:

حدَّثنا أحمدُ بن صالحٍ، حدَّثنا يحيى بن محمد الْمَدينيُّ، حدَّثنا عبدُ الله بن خالدِ بن سعيدٍ بن أبي مريمَ، عن أبيه، عن سعيدِ بن عبد الرحمن ابن رُقَيش، أنه سمع شيوخاً من بني عمرو بن عوفٍ ومن خالِه عبدِ الله بن أبي أحمدَ، قال عليُّ بن أبي طالب: حفظتُ، عن رسولِ الله – صلَّى الله عليه وسلم –: **لا يُتمَ بعدَ احتلامٍ**، ولا صُمَاتَ يومٍ إلى اللَّيْلِ

Senette bulunan râviler ile ilgili cerh-ta'dil kitaplarında yaptığımız incelemede de ortaya çıktığı üzere; Ahmed b. Salih, Yahya b. Halid ve Abdullah b. Halid hakkında farklı değerlendirmelerin bulunduğu tespit edilmiştir. İbn Mülakkın rivayetle ilgili, isnatta Abdullah b. Halid olmasaydı hasen hükmü verileceğini[185], İbn Kattan Abdullah

[176] Nesefî, *Medarik,* c.I, s.105.
[177] Ebû Dâvud, "Vesaya", 9 (No.2873).
[178] Ahmed b. Salih'in hadis aldığı kimseler arasında Yahya b. Muhammed vardır. Buhârî'nin, sika ve sadûk değerlendirmesinde bulunduğu Ahmed b. Salih hakkında Iclî ve Ebu Hâtim, sika demişlerdir. Ancak Abdülkerim b. Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, babasından onun güvenilir olmadığını aktarmıştır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal,* c.I, s.340-354; Zehebî, *el-Kâşif,* c.I, s.60.
[179] Yahya b. Muhammed'in rivayet aldığı kimseler arasında Abdullah b. Halid vardır. İbn Hacer saduktur, bazen hata eder değerlendirmesinde bulunmuştur. Buhârî ise, "yutekellemûne fih" ifadesini kullanarak onun hakkında olumsuz görüşler olduğunu aktarmıştır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XXXI, s.522; İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib,* c.I, s.1066.
[180] Abdullah b. Halid'in hadis aldığı kimseler arasında Halid b. Said bulunmaktadır. Onun hakkında İbn Hacer mestur, İbn Şahin sika, Ezdî onun hadisi yazılmaz, Zehebi ise zayıf ve meçhul bir ravidir değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz. İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib,* c.I, s.501.
[181] Halid b. Said'in hadis aldığı kimseler arasında Said b. Abdurrahman bulunmaktadır. Onun hakkında İbn Hibban sika, değerlendirmesinde bulunmakadır. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb,* c.I, s.521.
[182] Said b. Abdurrahman'ın hadis aldığı kimseler arasında Dayısı Abdullah b. Ebi Ahmed bulunmaktadır. Onun hakkında İbn Hibban, Nesâî ve İbn Hacer sika değerlendirmesinde bulunmaktadırlar. Bkz. Zehebî, *el-Kâşif,* c.II, s.489.
[183] Abdullah b. Ebi Ahmed'in hadis aldığı kimseler arasında Ebû Hüreyrebulunmaktadır. Onun hakkında İcli, Abdullah b. Ebi Ahmed'in tabiin büyüklerinden olduğunu, İbn Hacer de onun sika olduğunu ifade etmiştir. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb,* c.II, s.300.
[184] Ali b. Ebu Talib b. Abdulmuttalib el-Hâşimi'nin hayatı için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe,* c.II, s.507-510.
[185] Ebû Hafs Siraceddin Ömer b. Ali İbnü'l-Mülakkın, *el-Bedrü'l-münîr fî tahrici'l-ehâdîs ve'l-asari'l-vakıa fi'ş-Şerhi'l-kebîr*, thk. Mustafa Ebü'l-Gayt Abdülhay v.dğr., 1. Bs (Riyad: Dârü'l-Hicre, 2004), c.VII, s.320.

b. Halid ve babası Halid b. Said'in meçhul râviler olduklarını, Yahya b. Muhammed'in ise ya zayıf ya da meçhul bir ravi olduğunu, Abdullah b. Ebi Ahmed'in de meçhul olduğunu ifade ederek bu rivayeti zayıf kabul etmiştir.

Nevevi ise rivayetin Ebu Dâvûd'da yer almış olmasına dayanarak hasen hükmü vermektedir.[186] Biz de yaptığımız incelemede ortaya çıkan cerh değerlendirmeleri ışığında bu rivayetin zayıf olduğu kanaatindeyiz.

11. HADİS

وَنادى رَسُولُ اللهِ: أَلا لا يَحُجَّنَّ بَعْدَ هَذا العامِ مُشْرِكٌ

''Hz. Peygamber (*s.a.v.*) *şöyle buyurmuştur ki: Dikkat edin, artık bu yıldan sonra kesinlikle hiçbir müşrik haccetmeyecektir*.''[187]

Bu rivayet; Buhârî[188], Müslim[189] ve Ahmed b. Hanbel'in *Müsned'*inde[190] küçük lafız farklılıkları ile farklı bablarda yer almaktadır. Müellifin kitabına aldığı ifadeye en yakın rivayet ise Nesâî'nin *Sünen*'inde,[191] Ebû Davud[192]→ Ya'kub b. İbrahim[193]→ Babam (İbrahim b. Sa'd)[194]→ Salih b. Keysan[195]→ İbn Şihab[196]→

[186] Ahmed b. Ali İbn Hacer el-Askalânî, *Telhîsü'l-habîr fî tahrîci ehâdîsi'r-Râfi'iyyi'l-kebîr*, thk. Ebû Âsım Hasan b. Abbâs b. Kutub, 1. Bs (Mısır: Müessesetü Kurtubâ, 1995), c.III, s.217.
[187] Nesefî, *Medarik*, c.I, s.122-123.
[188] Buhârî, "Kitabu't-Tefsir", 2 (No.369).
[189] Müslim, "Hac", 78 (No.1347).
[190] Ahmed b. Hanbel, I/183 (No.4).
[191] Nesâî, "Menasiku'l Hac", 161 (No.2957).
[192] Tam adı Süleyman b. Yusuftur. Hadis aldığı kimseler arasında Yakub b. İbrahim bulunmaktadır. Onun hakkında İbn hacer ve İbn Hibban sika değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.II, s.82.
[193] Yakub b. İbrahim'in hadis aldığı kimseler arasında babası da vardır. Onun hakkında Iclî, sika, Ebu Hâtim, sadûk demişlerdir. İbn Hibbân onu Sikat'ında zikretmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XXXII, s.308-310.
[194] İbrahim b. Sa'd'ın hadis aldığı kimseler arasında. Salih b. Keysan bulunmaktadır. Onun hakkında İcli, Ebu Hatim ve İbn Hacer sika değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz. İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, c.I, s.108.
[195] Salih b. Keysan'ın hadis aldığı kimseler arasında İbn Şihab bulunmaktadır. İbn Hibban, İcli ve pek çok âlim onun hakkında sika değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.II, s.198.
[196] Esas adı, Muhammed b. Müslim b. Şihab ez-Zührî'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Humeyd b. Abdurrahman vardır. O hadisleri resmi olarak ilk tedvin eden kişi olarak bilinmektedir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XXVI, s.419-440.

Humeyd b. Abdurrahman[197] → Ebû Hüreyre[198] senedi ile yer almaktadır. Biz de değerlendirmemizi bu rivayet üzerinden yapacağız.

أَخْبَرَنَا أَبُو دَاوُدَ ، قَالَ : حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ قَالَ : حَدَّثَنَا أَبِي ، عَنْ صَالِحٍ ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ : أَنَّ حُمَيْدَ بْنَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ أَخْبَرَهُ : أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ أَخْبَرَهُ : أَنَّ أَبَا بَكْرٍ بَعَثَهُ فِي الْحَجَّةِ الَّتِي أَمَّرَهُ عَلَيْهَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَبْلَ حَجَّةِ الْوَدَاعِ فِي رَهْطٍ يُؤَذِّنُ فِي النَّاسِ : **أَلَا لَا يَحُجَّنَّ بَعْدَ الْعَامِ مُشْرِكٌ** ، وَلَا يَطُوفُ بِالْبَيْتِ عُرْيَانٌ

Cerh-ta'dil kitaplarından yaptığımız araştırmalara göre rivayetin senedinin muttasıl, ravilerinin de güvenilir olduğu görülmektedir. Rivayetin, tarihi verilere de uygun olduğu göz önünde bulundurulduğunda sahih olduğu anlaşılmaktadır.

12. HADİS

أنا دَعْوَةُ أَبِي إِبْراهِيمَ، وبُشْرى عِيسى، ورُؤْيا أُمِّي

''Ben babam İbrahim'in duası, İsa'nın müjdesi ve Annem'in duasıyım.''[199]

Müellifin kitabına aldığı ifadelerin aynısı ile pek çok tefsirde senetsiz olarak yer almaktadır. Bazı lafız farklılıkları ile Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'i[200], İbn Hibban'ın *Sahih*'i[201] ve Hâkim'in *Müstedrek*'inde[202] yer almaktadır.

Rivayet ile ilgili değerlendirmemizi Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde yer alan rivayetlerin üzerinden yapacağız. İlk geçtiği yerde بُشْرى yerine بِشَارَةُ, kelimesinin var

[197] Humeyd b. Abdurrahman'dan İbn Şihab hadis rivayet etmiştir. Hadis aldığı kimseler arasında Ebû Hüreyrevardır. Iclî, Ebu Zür'a, İbn Hıraş onun sika olduğunu söylemişlerdir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.VII, s.378-381.
[198] Ebu Hureyre'nin hayatı için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe*, c.IV, s.202-210.
[199] Nesefî, *Medarik*, c.I, s.130.
[200] Ahmed b. Hanbel, c.XXVIII, s.379 (No. 17150-17163); c.XXXVI, s.596 (No.22262).
[201] İbn Hibbân, c.IV, s.15 (No.2979).
[202] el-Hâkim, *el-Müstedrek ale's Sahîhayn*, c.II, s.453 (No.3566); 656 (No.4175).

olduğu şekliyle Abdurrahman b. Mehdî[203] → Muaviye[204] → Said b. Süveyd[205]→ Abdi'l A'la [206]→ İrbad b. Sâriye[207] senedi ile yer almaktadır.

حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ، حَدَّثَنَا مُعَاوِيَةُ يَعْنِي ابْنَ صَالِحٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ سُوَيْدٍ الْكَلْبِيِّ، عَنْ عَبْدِ الأَعْلَى بْنِ هِلَالٍ السُّلَمِيِّ، عَنْ عِرْبَاضِ بْنِ سَارِيَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " إِنِّي عَبْدُ اللهِ لَخَاتَمُ النَّبِيِّينَ، وَإِنَّ آدَمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ لَمُنْجَدِلٌ فِي طِينَتِهِ، وَسَأُنَبِّئُكُمْ بِأَوَّلِ ذَلِكَ **دَعْوَةُ أَبِي إِبْرَاهِيمَ، وَبِشَارَةُ عِيسَى بِي، وَرُؤْيَا أُمِّي** الَّتِي رَأَتْ، وَكَذَلِكَ أُمَّهَاتُ النَّبِيِّينَ تَرَيْنَ

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde yer alan ikinci rivayette وبُشْرى عِيسى yerine وَبِشَارَةِ عِيسَى قَوْمَهُ ifadesinin ziyadeli olarak bulunduğu şekliyle Hakem b. Nafi'[208] → Ebu Bekr[209] →Said b. Süveyd →İrbad b. Sariye senedi ile yer almaktadır.

حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ الْحَكَمُ بْنُ نَافِعٍ، حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ سُوَيْدٍ، عَنِ الْعِرْبَاضِ بْنِ سَارِيَةَ السُّلَمِيِّ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: " إِنِّي عِنْدَ اللهِ فِي أُمِّ الْكِتَابِ لَخَاتَمُ النَّبِيِّينَ، وَإِنَّ آدَمَ لَمُنْجَدِلٌ فِي طِينَتِهِ، وَسَأُنَبِّئُكُمْ بِتَأْوِيلِ ذَلِكَ، **دَعْوَةِ أَبِي إِبْرَاهِيمَ وَبِشَارَةِ عِيسَى قَوْمَهُ، وَرُؤْيَا أُمِّي** الَّتِي رَأَتْ أَنَّهُ خَرَجَ مِنْهَا نُورٌ أَضَاءَتْ لَهُ قُصُورُ الشَّامِ، وَكَذَلِكَ تَرَى أُمَّهَاتُ النَّبِيِّينَ صَلَوَاتُ اللهِ عَلَيْهِمْ

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde yer alan üçüncü rivayette ise وَرُؤْيَا أُمِّي yerine

---

[203] Abdurrahman b. Mehdi'nin hadis aldığı kimseler arasında Muaviye vardır. Onun hakkında Ebu Hâtim, Abdurrahman b. Mehdî, Hammad b. Zeyd'in ashabının rivayetinde en sağlam olanı, hadis ilminde otorite, sika, Yahya b. Saîd'den daha güvenilir, Veki'den rivayetinde daha sağlamdır, demiştir. Ahmed b. Hanbel, Abdurrahman b. Mehdî bir kişiden hadis rivayet ettiği zaman o hüccettir, demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal,* c.XVII, s.440; Zehebî, *el-Kâşif,* c.II, s.18.

[204] Muaviye b. Salih'in hadis aldığı kimseler arasında Said b. Süveyd bulunmkatadır. Onun hakkında Ebû Hatim salihu'l hadis, hesenu'l hadis ve hadisi yazılır ama o delil olmaz gibi üç farklı değerlendirmede bulunmaktadır. İbn Hacer ise saduk olduğunu ancak vehm sahibi olduğunu aktarır. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb,* c.IV, s.108.

[205] Said b. Süveyd'n hadis aldığı kimseler arasında Abdu'l A'la b. Hilal bulunmaktadır. Onun hakkında İbn Hibban sika değerlendirmesinde bulunmuştur. Bkz. Ahmed b. Ali İbn Hacer el-Askalânî, *Taʿcîlü'l-menfaʿa bi-zevâʾidi ricâli'l-eʾimmeti'l-erbâʿa*, thk. İkramullah İmdadülhak, 1. Bs (Beyrut: Dârü'l-Beşairi'l-İslâmiyye, 1996), c.I, s.583.

[206]Abdu'l A'la b. Hilal'in hadisaldığı kimseler arasında İrbad b. Sariye bulunmaktadır. Hakkında cerh-ta'dil bilgisine ulaşamadık. Bkz. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-taʿdîl,* c.VI, s.25.

[207] İrbad b. Sariye'nin hayatı içi bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe,* c.VII, s.142.

[208] Hakem b. Nafi'nin hadis aldığı kimsler arasında Ebu Bekr vardır. Ebu Hâtim, onun için sadûk, sika ve asil değerlendirmesinde bulunmuştur. Ahmed b. Abdullah el-Iclî, onun için la be'se bihi demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal,* c.VII, s.146-155.

[209] Ebu Bekr'in hadis aldığı kimseler arasında Said b. Süveyd bulunmaktadır. Onun hakkında Ebu Zur'a zayıf, münkerul hadis, Nesâî ve Darakutnî zayıf değerlendirmesinde bulunmaktadırlar. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XXXIII, s.108; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb,* c.IV, s.490.

وَرَأَتْ أُمِّي kelimesinin geçtiği şekliyle Ebu'n Nadr[210] → Ferec[211] → Lokman b. Amir[212] → Ebi Ümame[213] senedi ile yer almaktadır.

حَدَّثَنَا أَبُو النَّضْرِ ، حَدَّثَنَا الْفَرَجُ ، حَدَّثَنَا لُقْمَانُ بْنُ عَامِرٍ قَالَ : سَمِعْتُ أَبَا أُمَامَةَ قَالَ : قُلْتُ : يَا نَبِيَّ اللهِ ، مَا كَانَ أَوَّلُ بَدْءِ أَمْرِكَ ؟ قَالَ : **دَعْوَةُ أَبِي إِبْرَاهِيمَ ، وَبُشْرَى عِيسَى ، وَرَأَتْ أُمِّي** أَنَّهُ يَخْرُجُ مِنْهَا نُورٌ أَضَاءَتْ مِنْهَا قُصُورُ الشَّامِ

Cerh-ta'dil kitaplarında yaptığımız araştırmada senetlerde bulunan raviler ile ilgili cerh ifadelerinin olduğunu tespit ettik. Bu sebeple her üç senedin de zayıf olduğu sonucuna ulaşmaktayız. Buhârî, bu rivayetin sahih olmadığını,[214] Hâkim ve İbn Hibban ise rivayetin sahih olduğunu ifade etmektedirler.[215] Ancak yaptığımız değerlendirmenin sonucunda zayıf olduğu kanaatindeyiz.

13. HADİS

قالَ عَلَيْهِ الصَلاةُ والسَلامُ فِي العَبّاسِ: هَذا بَقِيَّةُ آبائِي

''Hz. Peygamber (*s.a.v.*) *Hz. Abbas hakkında şöyle buyurmuştur: O atalarımın geride kalanıdır''*[216]

Rivayet, bu ifadelerle senetsiz olarak pek çok tefsir kitabında geçmektedir. Hadis müktesebatında ise daha farklı lafızlarla yer almaktadır. İbn Ebû Şeybe'nin

[210]Tam adı, Haşim b. el-Kasım, Ebu en-Nadr el-Leys'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Ferec b. Fedale vardır. Yahya b. Maîn, onun için sika, Iclî, sika ve sahibu's- sünnet değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XXX, s.130-135; Zehebî, *el-Kâşif*, c.III, s.217.

[211] Tam adı Ferec b. Fedale'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Lokman b. Amir bulunmaktadır. Onun hakkında Yahya b. Main, Nesai ve İbn Hacer zayıf değerlendirmesinde bulunmaktadırlar. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XXIII, s.156; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.III, s.382.

[212] Lokman b. Amir'in hadis aldığı kimseler arasında Ebu Ümame vardır. Onun hakkında İbn Hibban sika, İbn Hacer ise saduk değerlendirmesinde bulunmaktadır. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.III, s.479; İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, c.I, s.817.

[213]Ebu Ümâme Sudey b. Aclân b. Vehb el-Bâhilî'nin hayatı için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe*, c.V, s.241.

[214] İbn Hacer el-Askalânî, *Ta'cilü'l-menfaa*, c.I, s.583.

[215] Ahmed b. Ali İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî ve Muhibbüddin el-Hatîb (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1960), c.VI, s.645.

[216] Nesefî, *Medarik*, c.I, s.134.

Musannef'inde İbn Uyeyne[217]→Dâvud b. Şâbur[218]→Mücahid[219] senediyle Mücahid b. Cebr'in mürseli olarak[220] geçmektedir.

حَدَّثَنَا ابْنُ عُيَيْنَةَ ، عَنْ دَاوُدَ بْنِ شَابُورَ ، عَنْ مُجَاهِدٍ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : احْفَظُونِي فِي الْعَبَّاسِ **فَإِنَّهُ بَقِيَّةُ آبَائِي** ، وَإِنَّ عَمَّ الرَّجُلِ صِنْوُ أَبِيهِ.

Musannef'te geçen rivayetin ilk kısmı *Mu'cemu's Sağir*[221] ve *Evsatta*[222] Ali b. Muhammed → Musa b. Abdullah → (Babası) Abdullah b. Musa → (Babası) Musa → (Babası) Abdullah b. Hasan → (Babası) Hasan b. Ali senedi ile merfu olarak geçmektedir.[223]

حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عُمَرَ بْنِ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ ، بِالْكُوفَةِ ، حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ مُوسَى بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ ، حَدَّثَنِي أَبِي عَبْدُ اللهِ بْنُ مُوسَى ، عَنْ أَبِيهِ مُوسَى ، عَنْ أَبِيهِ عَبْدِ اللهِ بْنِ الْحَسَنِ ، عَنْ أَبِيهِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ أَجْمَعِينَ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللهِ احْفَظُونِي فِي الْعَبَّاسِ **فَإِنَّهُ بَقِيَّةُ آبَائِي**

Musannef'te yer alan ifadelere yakın mana ile Taberânî'nin *Mu'cemul*

---

[217] Süfyan b. Uyeyne'nin hadis aldığı kimseler arasında Dâvûd b. Şâbur vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn, menâkıb ve faziletleri gerçekten çoktur, demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XI, s.177-195.

[218] Dâvûd b. Şâbur'un hadis aldığı kimseler arasında Mücahid bulunmaktadır. Onun hakkında İbn Main, Ebû Zur'a ve Nesâî sika değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.I, s.564.

[219] Tam adı Mücahid b. Cebr'dir. Hadis aldığı kimseler arasında İbn Abbas bulunmaktadır. Onun hakkında Yahya b. Maîn ve Ebu Zür'a, sika değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XXVII, s.228-235.

[220] Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed İbn Ebî Şeybe, *Müsnedu İbn Ebî Şeybe*, thk. Adil b. Yusuf el-Gazavi ve Ahmed Ferîd el-Mezîdî, 1. Bs (Riyad: Darü'l-Vatan, 1997), c.XVII, s.181 (No. 32876).

[221] Ebü'l-Kâsım Taberânî, *el-Mu'cemü's-sagîr*, thk. Muhammed Şekûr Mahmud, 1. Bs (Beyrut: Mektebetü'l-İslâmi, 1985), c.I, s.344 (No.572).

[222] Ebü'l-Kâsım Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, thk. Târık b. Abdullah ve Abdulmuhsin b. İbrâhim (Kahire: Dâru'l-Harameyn, ty), c.IV, s.282 (No.4209).

[223] Senette adı geçen ravilerle ilgili Heysemî tanımadığım bir grup değerlendirmesinde bulunmaktadır. Ebü'l-Hasan Nureddin Ali b. Ebî Bekr b. Süleyman Heysemî, *Mecmaʿu'z-zevâ'id ve menbaʿu'l-fevâ'id*, thk. Husameddîn el- Kudsî (Kahire: Mektebetü'l-Kudsî, 1994), c.IX, s.269.

*Kebir'*inde[224] Abdan[225] →Zeyd b. Hariş[226]→ Abdullah b. Hirâş[227] →Avvam b. Havşeb[228]→ Mücahid→ İbn Abbas[229] kanalı ile merfu olarak yer almaktadır.

حَدَّثَنَا عَبْدَانُ ، ثَنَا زَيْدُ بْنُ الْحَرِيشِ ، ثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ خِرَاشٍ ، عَنِ الْعَوَّامِ بْنِ حَوْشَبٍ ، عَنْ مُجَاهِدٍ ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ، قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : اسْتَوْصُوا بِعَمِّيَ الْعَبَّاسِ خَيْرًا ، **فَإِنَّهُ بَقِيَّةُ آبَائِي** ، وَإِنَّمَا عَمُّ الرَّجُلِ صِنْوُ أَبِيهِ.

İbn Abbas rivayetinde bulunan Abdullah b. Hiraş hakkında Ebû Hatim munkerul hadis, Dârakutnî, İbn Hacer ve Ebû Zur'a dahil pek çok kişi zayıf değerlendirmesinde bulunmaktadırlar. *Musannef*'te geçen Mücahid rivayetinin mürsel, *Mu'cem'ul Kebirde* bulunan İbn Abbas rivayetinin zayıf*, Mu'cem'us Sağir* ve *Evsatta* bulunan Hasan b. Ali rivayeti ravileri hakkında Heysemî'nin "tanımadığım bir grup" değerlendirmesi yapması[230] rivayetin zayıf olduğu kanaatini oluşturmaktadır.

14. HADİS

مَنِ اسْتَرْجَعَ عِنْدَ المصِيبَةِ جَبَرَ اللهِ مُصِيبَتَهُ، وأَحْسَنَ عُقْباهُ، وجَعَلَ لَهُ خَلَفًا صالِحًا يَرْضاهُ

''Kim musibet anında istircada bulunursa 'Biz Allah'tan geldik ve sonunda ona döneceğiz' derse Allah, o kişinin akibetini güzel takdir eder ve ona o musibetin yerine kendisinin memnun olacağı uygun bir mükafat verir.''[231]

Bu rivayet, Kütübü Tisa'da bulunmamaktadır. Pek çok tefsir kitabında yer alan

---

[224] Ebü'l-Kâsım Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, thk. Hamdi Abdülmecid Selefi, 3. Bs (Kahire: Mektebetü İbn Teymiye, 1994), c.XI, s.80 (11107).

[225] Tam adı Abdulllah b. Ahmed b. Musa'dır. Hadis aldığıkimseler arasında Zed b. Hariş bulunmaktadır. Onun hakkında Hatip el-Bağdadi sebt, hafız, Zehebî ise saduk değerlendirmesinde bulunmaktadır. Bkz. Ebû Bekr Ahmed b. Ali Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd Medîneti's-selâm*, thk. Beşşar Avvad Ma'ruf, 1. Bs (Beyrut: Darü'l-Garbi'l-İslâmi, 2002), c.XI, s.16; Zehebî, *Siyeru aʿlâmi'n-nübelâʾ*, c.XIV, s.168.

[226] Zeyd b. Hariş'in hadis aldığı kimseler arasında Abdullah b. Hıraş bulunmaktadır. Onun hakkında İbn Kattan meçhulu'l hal değerlendirmesinde bulunmaktadır. Bkz. İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânü'l-Mîzân*, c.III, s.550.

[227] Abdullah b. Hıraş'ın hadis aldığı kimseler arasında Avvam b. Havşeb bulunmaktadır. Onun hakkında Buhârî münkeru'l hadis, Ebu zur'a leyse bi şey'in, zayıf değerlendirmelerinde bulunmaktadırlar. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XIV, s.453; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.II, s.326.

[228] Avvam b. Havşeb'in hadis aldığı kimseler arasında Mücahid b. Cebr bulunmaktadır. Onun hakkında Yahya b. Main ve Ebu Zur'a sika değerlendirmesinde bulunmaktadırlar. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XXII, s.427.

[229] Abdullah b. Abbas'ın hayatı için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe*, c.VI, s.228.

[230] Heysemî, *Mecmaʿu'z-zevâʾid*, c.IX, s.269.

[231] Nesefî, *Medarik*, c.I, s.144.

bu rivayet *Mu'cemu'l Kebir'de*, Bekr[232] →Abdullah[233] →Muaviye[234] →Ali b. Ebi Talha[235]→İbn Abbas[236] senedi ile merfu olarak geçmektedir.

حَدَّثَنَا بَكْرٌ، ثنا عَبْدُ اللهِ، حَدَّثَنِي مُعَاوِيَةُ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَلْحَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، فِي قَوْلِهِ: {الَّذِينَ إِذَا أَصَابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ قَالُوا إِنَّا لِلَّهِ، وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ أُولَئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ} ، قَالَ: أَخْبَرَنَا اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: أَنَّ الْمُؤْمِنَ إِذَا سَلَّمَ لِأَمْرِ اللهِ وَرَجَعَ ، فَاسْتَرْجَعَ عِنْدَ الْمُصِيبَةِ كَتَبَ ثَلَاثَ خِصَالٍ مِنَ الْخَيْرِ: الصَّلَاةُ، وَالرَّحْمَةُ وَتَحْقِيقُ سَبِيلِ الْهُدَى، وَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: **مَنِ اسْتَرْجَعَ عِنْدَ الْمُصِيبَةِ جَبَرَ اللهُ مُصِيبَتَهُ، وَأَحْسَنَ عُقْبَاهُ، وَجَعَلَ لَهُ خَلَفًا صَالِحًا يَرْضَاهُ**

Aynı rivayet Şuabu'l İman eserinde, Ebu Zekeriyya[237] → Ebu'l Hasan[238] →Osman b. Said[239] → Abdullah b. Salih[240] →Muaviye b. Salih[241]→ Ali b. Ebi Talha[242]→İbn Abbas[243] senedi ile yer almaktadır.

---

[232] Tam adı Bekr b. Sehl b. İsmail'dir. Nesâî onun hakkında zayıf değerlendirmesinde bulunmaktadır. O'nun Abdullah b. Salih'ten rivayeti bulunmaktadır.İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânü'l-Mîzân*, c.I, s.344.

[233] Tam adı Abdullah b. Salihtir. Nesâî sika olmadığını, İbn Hibban münker'l hadis, İbn Hacer ise çokça yanıldığını ancak saduk olduğunu ifade etmektedirler. Bkz İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, c.I, s.515.

[234] Muaviye b. Salih hakkında İcli ve Nesâi sika değerlendirmesinde bulunmaktadırlar. Onun Ali b. Ebi Talha'dan rivayeti bulunmaktadır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XXVIII, s.186.

[235] İbn Hibban onun hakkında "İbn Abbas'tan rivayette bulunmaktadır ancak, o İbn Abbası hiç görmedi" değerlendirmesinde bulunmaktadır. İbn Hacer de ikisi arsında Mücahid'in olduğunu aktarmaktadır. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.III, s.171.

[236]Abbas b. Abdülmuttalib el-Hâşimî'nin hayatı için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe*, c.XXI, s.271-272.

[237] Tam adı Yahya b. Ebi İshak'tır. Hadis aldığı kimseler arasında Ahmed b. Muhammed bulunmaktadır. Onun hakkında Zehebi sika, nebîl ve salih değerlendirmesinde bulunmaktadır. Bkz. Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, c.IX, s.245.

[238] Ahmed b. Muhammed'in hadis aldığı kimseler arasında Osman b. Sait bulunmaktadır. Onun hakkında Hâkim saduk değerlendirmesinde bulunmaktadır. Bkz. Zehebî, *Siyeru aʿlâmi'n-nübelâʾ*, c.XV, s.519.

[239] Osman b. Said'in hadis aldığı kimseler arasında Abdullah b. Salih bulunmaktadır. Onun hakkında İbn Ebi Hatim onun Ahmed b. Hanbel ve Yahya b. Main'in meclisinde bulunduğunu ifade etmektedir. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-taʿdîl*, c.VI, s.153.

[240] Abdullah b. Salih'in hadis aldığı kimseler arasında Muaviye b. Salih bulunmaktadır. Onun hakkında Nesaî sika değildir, Salih b. Ahmed kezzab olduğu, İbn Hacer ise saduk'tur ancak çok fazla hata eder değerlendirmesinde bulunmaktadırlar. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.II, s.354; Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XV, s.98.

[241] Muaviye b. Salih'in hadis aldığı kimseler arasında Ali b. Ebi Talha bulunmkatadır. Onun hakkında Ebû Hatim salihu'l hadis, hesenu'l hadis ve hadisi yazılır ama o delil olmaz gibi üç farklı değerlendirmede bulunmaktadır. İbn Hacer ise saduk olduğunu ancak vehm sahibi olduğunu aktarır. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.IV, s.108.

[242] Ali b. Ebi Talha'nın hadis aldığı kimseler arasında İbn Abbas bulunmaktadır. Onun hakkında İbn Hibban İbn Abbas'ı görmediği halde ondan rivayette bulunduğunu, Mizzi de o ve İbn Abbas arasında Mücahid'in olduğunu ifade etmektedir. Nesai leyse bi şeyin, Ukayli ise zayıf değerlendirmesinde bulunmaktadır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.IX, s.347; Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XX, s.490.

[243] Abbas b. Abdülmuttalib el-Hâşimî'nin hayatı için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe*, c.XXI, s.275.

أخبرنا أبو زكريا بن أبي اسحاق أنا أبو الحسن الطرائفي نا عثمان بن سعيد نا عبد الله بن صالح عن معاوية بن صالح عن علي بن أبي طلحة عن ابن عباس في قوله: {إذا أَصابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ قالُوا: إِنّا لِلّهِ وَإِنّا إِلَيْهِ راجِعُونَ} إلى آخر الآية قال: أخبر الله أن المؤمن إذا سلم لأمر الله ورجع واسترجع عند المصيبة كتب الله له ثلاث خصال من الخير الصلاة من الله والرحمة وتحقيق سبيل الهدى وقال رسول الله صلّى الله عليه وسلّم **من استرجع عند المصيبة جبر الله مصيبته وأحسن عقباه وجعل له خلفا صالحا يرضاه**

Birinci rivayette bulunan Bekr b. Sehl'in, ikinci rivayette bulunan Abdullah b. Salih'in hakkında cerh ifadelerinin olması ve Ali b. Ebi Talha'nın İbn Abbas'ı görmediği halde direk rivayette bulunması rivayetin mürsel olmasına sebep olmuştur. Tüm bu durumlar sebebi ile senedin zayıf olduğu sonucuna ulaşmaktayız. İbn Hacer de bu rivayetle ile ilgili olarak Ali b. Ebi Talha'nın zayıf bir ravi, rivayetin de zayıf bir rivayet olduğunu ifade etmektedir.[244]

15. HADİS

وَطُفِئَ سِراجُ رَسُولِ اللهِ فَقالَ: "إنّا لِلّهِ وإنّا إلَيْهِ راجِعُونَ" فَقِيلَ: أمُصِيبَةٌ هِيَ؟ قالَ: "نَعَمْ كُلُّ شَيْءٍ يُؤْذِي المؤْمِنَ فَهو مُصِيبَةٌ

''Hz. Peygamber'in (s.a.v.) *kandili söner ve şöyle buyurur: 'Biz Allah'tan geldik ve sonunda ona döneceğiz.' Bunun üzerine yanında bulunanlar: 'Ya Rasulallah bu da mı bir musibettir?' Hz. Peygamber* (s.a.v.)*: 'Evet, mü'mine eza ve sıkıntı olan her şey musibettir.'*''[245]

Bu rivayet Ebû Dâvud'un *el-Merâsil* kitabında,[246] Kuteybe[247]→Yahya (İbn Süleym)[248]→İmran[249] senedi ile yer almaktadır.

حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ، حَدَّثَنَا يَحْيَى يَعْنِي ابْنَ سُلَيْمٍ، عَنْ عِمْرَانَ الْقَصِيرِ، قَالَ: **طُفِئَ مِصْبَاحُ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاسْتَرْجَعَ قَالَتْ عَائِشَةُ: إِنَّ**

[244] Ahmed b. Ali İbn Hacer el-Askalânî, *el-Metâlibü'l-âliye bi-zevâidi'l-mesânidi's-semâniye*, thk. Abdülkadir b. Abdülkerim b. Abdülazîz Cündül, 1. Bs (Riyad: Dârü'l-Âsıme, 1998), c.XI, s.81.

[245] Nesefî, *Medarik*, c.I, s.143-144.

[246] Süleymân b. el-Eşʿaṡb. İsḥâḳ es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *el-Merâsîl*, ed. Şuʿayb Arnaût (Beyrut: Müessesetür'r-Risâle, 1408), s.297 (No.412).

[247] Kuteybe b. Saîd'in hadis aldığı kimseler arasında İbn Süleym vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn, Ebu Hâtim, sika demişlerdir. Nesâî, onun için sika ve sadûk demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XIII, s.523-530.

[248] Yahya b. Süleym'in hadis aldığı kimseler arasında İmran b. Süleym bulunmaktadır. Onun hakkında Ebu Hatim onun hadisi yazılır ama ihticac edilmez, Darakutni hafızası zayıf, Ahmed b. Hanbel ise sika değerlendirmesinde bulunmaktadır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XXXI, s.365.

[249] İmran b. Kasîr hakkında Ahmed b. Hanbel, İbn Main ve Ebû Dâvud sika değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.III, s.322.

هَذَا مِصْبَاحٌ، قَالَ: كُلُّ مَا سَاءَ الْمُؤْمِنَ فَهُوَ مُصِيبَةٌ

Cerh-ta'dil kitaplarında raviler ile ilgili yaptığımız incelemede Yahya b. Süleym hakkında hafızasının zayıf olduğu ile ilgili cerh ifadelerinin varlığı, mürsel bir rivayet olması ve ravilerin rivayette infirad etmiş olması sebepleriyle rivayetin zayıf olduğu sonucuna varmaktayız.

16. HADİS

وَيْلٌ لِمَن قَرَأَ هَذِهِ الآيَةَ فَمَجَّ بِها

''Bu ayeti okuduğu halde üzerine düşünmeyen kimseye yazıklar olsun!''[250]

Müellifin Bakara sûresinin 164. Ayeti tefsirinde yer verdiği bu rivayet İbn Hibban'nın *Sahih'*inde,[251] İmran b. Musa[252] → Osman Ebi Şeybe[253] → Yahya b. Zekeriyya[254] → İbrahim b. Süveyd[255] → Abdulmelik b. Ebi Süleyman[256] → Ata[257] senedi ile gelen uzunca bir rivayetin sonunda bulunmaktadır.

أَخْبَرَنَا عِمْرَانُ بْنُ مُوسَى بْنِ مُجَاشِعٍ حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ زَكَرِيَّا عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ سُوَيْدٍ النَّخَعِيِّ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ أَبِي سُلَيْمَانَ عَنْ عَطَاءٍ ، قَالَ : دَخَلْتُ أَنَا وَعُبَيْدُ بْنُ عُمَيْرٍ عَلَى عَائِشَةَ فَقَالَتْ لِعُبَيْدِ بْنِ عُمَيْرٍ... لَقَدْ نَزَلَتْ عَلَيَّ اللَّيْلَةَ آيَةٌ ، **وَيْلٌ لِمَنْ قَرَأَهَا وَلَمْ يَتَفَكَّرْ فِيهَا** { إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ } الْآيَةَ كُلَّهَا

---

[250] Nesefî, *Medarik*, c.I, s.148.

[251] İbn Hibbâ, c.II, s.386.

[252] İmran b. Musa'nın hadis aldığı kimseler arasında Osman b. Ebi Şeybe bulunmaktadır. Onun hakkında Hâkim sebt, Zehebi ise sika değerlendirmesinde bulunmaktadırlar. Bkz. Zehebî, *Siyeru aʿlâmi'n-nübelâʾ*, c.XIV, s.136.

[253] Osman b. Ebi Şeybe'nin hadis aldığı kimseler arasında Yahya b. Zekeriyya bulunmaktadır. Onun hakkında Yahya b. Main sikadır, saduktur onun hakkında hiçbir şüphe yoktur değerlendirmesinde bulunmuştur. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XIX, s.478.

[254] Yahya b. Zekeriyya'nın hadiaaldığı kimselerarasıda İbrahim b. Süveyd bulunmaktadır. Onun hakkında Yahya b. Main ve Ahmed b. Hanbel sika değerlendirmesinde bulunmaktadırlar. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.IV, s.353.

[255] İbrahim b. Süveyd'in hadis aldığı kimseler arasında Abdulmelik b. Ebî Süleyman bulunmaktadır. Onun hakkında İcli ve Nesâî sika değerlendirmesinde bulunmaktadır. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.I, s.68.

[256] Abdulmelik b. Ebi Süleyman'nın hadis aldığı kimseler arasında Ata b. Ebî Rebah bulunmaktadır. Onun hakkında İbn Hibban ve Nesâî sika değerlendirmesinde bulunmaktadırlar. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.II, s.613.

[257] Ata b. Ebî Rebah'n hadis aldığı kimseler arasında Hz. Aişe bulunmaktadır. Onun hakkında İbn Hibban sika değerlendirmesinde bulunmkatadır. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.III, s.101.

Cerh-ta'dil kitaplarında yaptığımız araştırmalarda rivayetin senedinin muttasıl, ravilerinin de güvenilir olduğu tespit edildiğinden hadisin sahih olduğu anlaşılmaktadır. Ancak İbn Hacer'in *Zehru'l Firdevs* adlı kitabında yer verdiği başka bir senette yer alan ve tercemeleri bulunmayan Ebû Hifaf ve Ebu Abdullah b. Ebi'l Hüsna isimli raviler meçhul kabul edildiğinden o rivayet zayıf kabul edilmektedir.[258]

17. HADİS

أُحِلَّتْ لَنا مَيْتَتانِ ودَمانِ: السَمَكُ والجَرادُ، والكَبِدُ والطِحال

''Bize iki ölü ile iki kan helal kılındı. İki ölü balık ile çekirgedir. İki kan da karaciğer ve dalaktır.''[259]

Bu rivayet Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde,[260] Süreyc[261] → Abdurrahman b. Zeyd[262] → Zeyd b. Eslem[263] → İbn Ömer[264] senedi ile geçmektedir.

حَدَّثَنَا سُرَيْجٌ ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : **أُحِلَّتْ لَنَا مَيْتَتَانِ وَدَمَانِ فَأَمَّا الْمَيْتَتَانِ : فَالْحُوتُ ، وَالْجَرَادُ . وَأَمَّا الدَّمَانِ : فَالْكَبِدُ وَالطِّحَالُ**

İbn Mace'nin *Sünen'*inde ise[265] Ebû Mus'ab[266]→ Abdurrahman b. Zeyd → Babası (Zeyd b. Eslem) → Abdullah b. Ömer senedi ile yer almaktadır.

حَدَّثَنَا أَبُو مُصْعَبٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ – صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ – قَالَ:

---

[258] Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ali b. Hacer el Askalanî İbn Hacer, *el- Garaibü'l - Mültekata min Müsnedi'l - Firdevs el - Müsemma Zehrü'l - Firdevs*, thk. Ebu Bekr Ahmed Câlû (Birleşik Arap Emirlikleri: Cem'iyyetu Dârû'l Berr, 1439), 8: c.VII, s.69.

[259] Nesefî, *Medarik*, c.I, s.151.

[260] Ahmed b. Hanbel, c.X, s.15 (No.5723).

[261] Süreyc b. Numan hakkında Yahya b. Main ve Dârakutnî sika değerlendirmesi yapmaktadırlar. Onun Abdurrahman b. Zeyd'den rivayeti bulunmaktadır. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.I, s.686.

[262] Abdurrahman b. Zeyd hakkında İbn Hacer zayıf değerlendirmesinde bulunmaktadır. Zeyd b. Eslem den rivayeti bulunmaktadır. Bkz. İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, c.I, s.578.

[263] Zeyd b. Eslem hakkında Ebû Hatim ve Nesâî sika değerlendirmesinde bulunmaktadırlar. Onun İbn Ömer'den rivayeti bulunmaktadır. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.I, s.658.

[264] Abdullah b.Ömer b. el-Hattab'ın hayatı için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe*, c.II, s.347-350.

[265] İbn Mâce, "Et'ime" 31 (No.3314).

[266] Tam adı Ahmed b. Ebi Bekrdir. İbn Hacer ve Ebû Hatim sika değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Abdurrahman b. Zeyd'den rivayeti bulunmaktadır. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.I, s.18.

أُحِلَّتْ لَنا مَيْتَتَانِ وَدَمَانِ، فَأَمَّا الْمَيْتَتَانِ: فَالْحُوتُ وَالْجَرَادُ، وَأَمَّا الدَّمَانِ: فَالْكَبِدُ وَالطِّحَالُ

Cerh ve ta'dil kaynaklarında yapmış olduğumuz inceleme sonucunda her iki rivayette bulunan Abdurrahman b. Zeyd hakkında beyan edilen cerh ifadeleri sebebi rivayetin zayıf olduğu tespit edilmiştir.

18. HADİS

صَدَقَتُكَ عَلى المِسْكِينِ صَدَقَةٌ، وعَلى ذَوِي رَحِمِكَ صَدَقَةٌ وَصِلَةٌ

''Senin yoksullara yaptığın bir iyilik sadece sadakadır. Oysa akrabaya yaptığın iyilik hem sadaka hem de bağları pekiştirmektir.''[267]

Bu rivayet, müellifin kitabında yer verdiği ifadelerle hadis kitaplarında yer almamaktadır. Bazı lafız farklılıkları ile Tirmizî, Nesâî, Dârımî'nin *Sünen*'leri ve Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde[268]yer almaktadır.

Rivayet ile ilgili değerlendirmemizi müellifin yer verdiği rivayete en yakın lafızların yer aldığı Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde, Yahya b. Said [269]→ Hişam[270] → Hafsa[271] → Selman b. Amir [272] senedi ile geçen rivayet üzerinden yapacağız.[273] Bu rivayette ilk cümle bire bir aynı kelimelerle bulunmakta ancak ikinci cümlede وعَلى ذَوِي رَحِمِكَ صَدَقَةٌ وَصِلَةٌ ifadesi yerine وَهِيَ عَلَى ذِي الرَّحِمِ ثِنْتَانِ: صَدَقَةٌ، وَصِلَةyer almaktadır.

حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ هِشَامٍ، قَالَ: حَدَّثَتْنِي حَفْصَةُ، عَنْ سَلْمَانَ بْنِ عَامِرٍ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: " مَعَ

[267] Nesefî, *Medarik*, c.I, s.153.
[268] Tirmizî, "Zekat", 26 (No.658); Nesâî, "Zekat", 82 (No.2582); Dârimî, "Zekat", 38 (No.1722-1723); Ahmed b. Hanbel, c.XXVI, s.171 (No.16226,29,32,33...).
[269] Yahya b. Saîd'in hadis aldığı kimseler arasında Hişam vardır. Onun hakkında Muhammed b. Sa'd, Iclî sika, Ebu Hâtim, sika, hafız, Nesâî, sika, sebt demişlerdir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XXXI, s.325-343.
[270] Tam adı Hişam b. Hassan'dır. Hadis aldığı kimseler arasında Hafsa bulunmaktadır. Onun hakkında Muhammed b. Sa'd sika, Ahmed b. Hanbel salih, İbn Hacer ise sebt değerlendirmesinde bulunmaktadırlar. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.IV, s.268; Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XXX, s.181; İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, c.I, s.1020.
[271] Tam adı Hafsa bint. Sirin'dir. Rivayet aldığı kimseler arasında Ümmü Rahin bulunmaktadır. Onun hakkında İbn Hacer ve İbn Hibban sika değerlendirmesinde bulunmaktadırlar. Bkz. İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, c.VIII, s.35; İbn Hibbân el-Büstî, *Kitâbü's-Sikât*, c.IV, s.194.
[272] Selman b. Amir'in hayatı için bkz. İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, c.I, s.533.
[273] Ahmed b. Hanbel, c.XXVI, s.171 (No.16233).

الْغُلَامِ عَقِيقَتُهُ، فَأَهْرِيقُوا عَنْهُ دَمًا، وأَمِيطُوا عَنْهُ الْأَذَى" وَسَمِعْتُهُ يَقُولُ: " **صَدَقَتُكَ عَلَى الْمِسْكِينِ صَدَقَةٌ، وَهِيَ عَلَى ذِي الرَّحِمِ ثِنْتَانِ: صَدَقَةٌ، وَصِلَةٌ**

Cerh-ta'dil kitaplarında yaptığımız araştırmalarda rivayetin senedinin muttasıl, ravilerinin de güvenilir olduğu tespit edildiğinden hadisin sahih olduğu anlaşılmaktadır. Rivayet ile ilgili, Tirmîzî hasen, Hâkim ise sahih değerlendirmesinde bulunmaktadır.[274]

19. HADİS

المُسْلِمُونَ تَتَكافَأُ دِماؤُهُمْ

''Müslümanların kanları birbirine denktir.''[275]

Bu rivayet Ebû Dâvud'un *Sünen*'inde[276] Abdullah b. Amr, İbn Mace'nin[277] *Sünen*'inde ise İbn Abbas rivayeti olarak geçmektedir. Biz değerlendirmemizi Ebû Dâvûd'da tahvil ile iki senedin verildiği rivayetteki senetlerden Kuteybe b. Said[278] →İbn Ebi Adi[279] →İbn İshak[280] →Amr b. Şuayb[281] →babası (Şuayb b. Muhammed)[282]→dedesi (Abdullah b. Amr b. As)[283] senedi üzerinden yapacağız.

[274] İbnü'l-Mülakkın, *el-Bedrü'l-münîr*, c.VII, s.411.
[275] Nesefî, *Medarik*, c.I, s.155.
[276] Ebû Dâvud, "Cihad", 34.
[277] İbn Mâce, "Diyet", 31.
[278] Kuteybe b. Saîd'in hadis aldığı kimseler arasında Muhammed b. İbrahim vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn, Ebu Hâtim, sika, Nesâî sika ve sadûk, İbn Hıraş, ise sadûk değerlendirmesinde bulunmaktadır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XXIII, s.523-535; Zehebî, *el-Kâşif*, c.II, s.397.
[279]Tam adı Muhammed b İbrahim b. Ebi Adî'dir. Hadis aldığı kimseler arasında İbn İshak vardır. Onun hakkında Ebu Hâtim ve Nesâî, sika değerlendirmesinde bulunmuşlardır. İbn Hibbân onu Sikat'ında zikretmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XXIV, s.321-325; Zehebî, *el-Kâşif*, c.III, s.16.
[280] Tam adı Muhammed b. İshak'tır. Onun Hakkında İclî sika, Dârakutnî ise onun hakkında ihtilaf edildiğini ve o sebeple hüccet olmadığını aktarmışlardır. Nesâî, güçlü bir râvi olmadığını ifade etmektedir. Bkz. İbn Adî, *el-Kâmil fî duafâi'r-ricâl*, c.VII, s.254; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.III, s.504.
[281] Amr b. Şuayb'ın hadis aldığı kimseler arasında babası Şuayb b. Muhammed bulunmaktadır. Onun hakkında İclî ve Nesâî sika değerlendirmesinde bulunmaktadırlar. İshak b. Rahuyye onun babası ve dedesi kanalıyla olan rivayetlerinde sika olduğunu ifade etmektedir. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.III, s.277.
[282] Şuayb b. Muhammed'in hadis aldığı kimseler arasında Abdullah b. Amr b. As bulunmaktadır. İbn Hibban Onu sika raviler arasında zikretmiştir. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.II, s.175.
[283] Abdullah b. Amr b. As'ın hayatı için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe*, c.VI, s.308.

حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ ، نَا ابْنُ أَبِي عَدِيٍّ ، عَنِ ابْنِ إِسْحَاقَ هُوَ مُحَمَّدٌ بِبَعْضِ هَذَا . (ح) وَنَا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ عُمَرَ بْنِ مَيْسَرَةَ ، حَدَّثَنِي هُشَيْمٌ ، عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ جَمِيعًا ، عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ ، عَنْ أَبِيهِ ، عَنْ جَدِّهِ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : **الْمُسْلِمُونَ تَتَكَافَأُ دِمَاؤُهُمْ** يَسْعَى بِذِمَّتِهِمْ أَدْنَاهُمْ ، وَيُجِيرُ عَلَيْهِمْ أَقْصَاهُمْ ، وَهُمْ يَدٌ عَلَى مَنْ سِوَاهُمْ ، يَرُدُّ مُشِدُّهُمْ عَلَى مُضْعِفِهِمْ ، وَمُتَسَرِّيهِمْ عَلَى قَاعِدِهِمْ ، لَا يُقْتَلُ مُؤْمِنٌ بِكَافِرٍ ، وَلَا ذُو عَهْدٍ فِي عَهْدِهِ ، وَلَمْ يَذْكُرِ ابْنُ إِسْحَاقَ الْقَوَدَ وَالتَّكَافِي.

Cerh-Ta'dil kitaplarında yaptığımız araştırmalarda rivayetin senedinin muttasıl, ravilerinin de güvenilir olduğu tespit edildiğinden hadisin sahih olduğu anlaşılmaktadır. Rivayet ile ilgili, Elbânî hasen değerlendirmesinde bulunmaktadır.[284]

20. HADİS

عَفَوْتُ لَكم عَنْ صَدَقَةِ الخَيْلِ والرَّقِيقِ

''Üzerinizden atların ve kölelerin zekatını kaldırdım.''[285]

Bu rivayet Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde[286] ve İbn Mace'nin *Sünen*'inde[287] Hz. Ali'nin rivayeti olarak yer almaktadır.

Rivayet ile ilgili değerlendirmeyi İbn Mace'nin *Sünen*'inde yer alan Ali b. Muhammed[288]→Veki'[289]→Süfyan[290]→Ebu İshak[291]→Haris[292]→Ali b. Ebi Talip[293] senedi üzerinden yapacağız.

---

[284] Nesefî, *Medarik*, c.I, s.155.
[285] Nesefî, *Medarik*, c.I, s.155.
[286] Ahmed b. Hanbel, c.II, s.282 (No.984).
[287] İbn Mâce, "Zekat", 4 (No.1790).
[288] İbn Hacer sika değerlendirmesinde bulunmaktadır. Onun Veki' den rivayeti bulunmaktadır. Bkz. İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, c.I, s.704.
[289] Veki' b. Cerrah'ın hadis aldığı kimseler arasında Süfyan b. Said vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn, sebt değerlendirmesinde bulunmuştur. Muhammed b. Sa'd, onun için sika, hadis çoktur, hüccettir, demiştir. Iclî, onun hakkında sika, edib, hadis hafızlarındandır, demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XXX, s.462-482.
[290] Tam adı Süfyan b. Said b. Mesruk'tur. Nesâî ve İclî onun sika olduğunu ifade etmişlerdir. Onun Ebû İshak'tan rivayeti bulunmaktadır. Bkz. Moğultay b. Kılıç, *İkmâlü Tehzîbi'l-Kemâl*, c.V, s.387.
[291] Tam adı Amr b. Abdullah'tır. İbn Main ve Nesâî sika değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Onun Haris b. Abdullah'tan rivayeti bulunmaktadır. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.III, s.284.
[292] Tam adı Haris b. Abdullah'tır. Onun hakkında Darakutnî zayıf değerlendirmesinde bulunmaktadır. Onun Hz. Ali'den rivayeti bulunmaktadır. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.I, s.331.
[293] Ali b. Ebu Talib b. Abdulmuttalib el-Hâşimi'nin hayatı için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe*, c.II, s.507-510.

حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ: حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنِ الْحَارِثِ، عَنْ عَلِيٍّ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنِّي قَدْ **عَفَوْتُ عَنْكُمْ عَنْ صَدَقَةِ الْخَيْلِ وَالرَّقِيقِ**، وَلَكِنْ هَاتُوا رُبُعَ الْعُشْرِ، مِنْ كُلِّ أَرْبَعِينَ دِرْهَمًا

Cerh-ta'dil kitaplarında yaptığımız inceleme sonucunda, rivayette ismi geçen Haris b. Abdullah ile ilgili tespit ettiğimiz cerh ifadeleri sebebi ile rivayetin zayıf olduğu anlaşılmaktadır. Ahmed b. Hanbel ve İbn Ma'ce'de yer alan tüm senetlerde Haris b. Abdullah bulunduğundan müellifin verdiği lafızlara uygun olan bu metnin geçtiği tüm rivayetler zayıf kabul edilmektedir.

Ancak müellifin yer verdiği عَنْ صَدَقَةِ الْخَيْلِ وَالرَّقِيقِ ifadesi yerine صَدَقَةِ kelimesi olmaksızın عَنِ الْخَيْلِ وَالرَّقِيقِ ifadesinin geçtiği diğer rivayetler[294] ise sahih kabul edilmiştir. Bu sebeple yukarda incelediğimiz senet zayıf olsa da aynı manayı destekleyen başka sahih rivayetler bulunduğundan, ifade ettiği mana itibariyle sahih olduğu anlaşılmaktadır.

At ve kölelerde zekâtın olmadığını ifade eden bu rivayetlere dayanarak İmam Ebû Yûsuf, İmam Muhammed ve İmam Şâfiî atların zekâta tabi olmadığına hükmetmişlerdir. Abdurrezzak'ın *Musannef*'inde ifade edildiğine göre Hz. Ömer'in hilafeti döneminde Şam halkının, "Bizim mâlimız at ve kölelerden oluşuyor, bunlardan zekât al." demesi üzerine Hz. Ömer, önce bu talebi geri çevirmiş ancak sonradan zekât verilmesine karar vermiştir.[295] İmam Ebû Hanîfe ve İmam Züfer de bu içtihada muvafık olarak belli şartlarla atlarda zekâtın var olduğuna hükmetmişlerdir.

21. HADİS

مَن صامَ رَمَضانَ إيمانًا واحْتِسابًا

''Kim ramazanda inanarak ve mükafatını Allah'tan bekleyerek oruç tutarsa...''[296]

Müellifin küçük bir bölümünü aldığı bu rivayet Kütübü Sitte'nin tamamında

[294] Ahmed b. Hanbel, c.I, s.324 (No.1283).
[295] Abdurrezzâk b. Hemmâm, c.IV, s.35.
[296] Nesefî, *Medarik*, c.I, s.159.

mükerreren yer almaktadır.[297]

Burada Buhârî'de geçen, İbn Selam[298]→Muhammed b. Fudayl[299]→Yahya b. Said [300] →Ebi Seleme [301] →Ebû Hüreyre [302] senedi ile gelen rivayet üzerinden değerlendirme yapacağız.

حَدَّثَنَا ابْنُ سَلَامٍ قَالَ: أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ فُضَيْلٍ قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ **مَنْ صَامَ رَمَضَانَ إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا** غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ

Cerh-ta'dil kitaplarından yaptığımız araştırmalara göre rivayetin senedinin muttasıl, ravilerinin de güvenilir olduğu görülmektedir. Hadisimiz, Kütübü Sittenin tamamında yer almaktadır.

22. HADİS

وَعَنْ عَدِيِّ بْنِ حاتِمٍ قالَ: عَمَدْتُ إلى عِقالَيْنِ أبْيَضَ وأسْوَدَ فَجَعَلْتُهُما تَحْتَ وِسادَتِي، فَنَظَرْتُ إلَيْهِما، فَلَمْ يَتَبَيَّنْ لِي الأبْيَضُ مِنَ الأُسُودِ، فَأخْبَرْتُ النَبِيَّ بِذَلِكَ فَقالَ: "إنَّكَ لَعَرِيضُ القَفا

''Adiy b. Hâtim 'dan şöyle dediği nakledilmiştir: Bir siyah, diğeri beyaz iki tane ip alıp, bunları yastığımın altına koydum bunlara bakıp durdum. Bir türlü birbirinden ayırt edemeyince Resulullah (s.a.s)'a gidip yaptığım şeyi ona haber verdim. O, şöyle buyurdu: 'Senin yastığın ne kadar da büyükmüş!''[303]

Müellifin kitabında yer verdiği bu ifadelere en yakın rivayet Said b. Mansur'un

[297] Buhârî, "Salatü't-Teravih", 1;"Savm", 6; Müslim, "Salatü'l Müsafirin"176; Ahmed b. Hanbel, c.VII, s.324.

[298] Tam adı Muhammed b. Selam'dır. İbn Hibban ve İbn Hacer onun hakkında sika değerlendirmesinde bulunmaktadır. Onun Muhammed b. Fudayl'dan rivayeti bulunmaktadır. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb,* c.III, s.584.

[299]Muhammed b. Fudayl'ın hadis aldığı kimseler arasında Yahya b. Said vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn, sikadeğerlendirmesinde bulunmuştur. Ebu Zür'a, ilim ehlinden, sadûk demiştir. Nesâî, onun için leyse bihi be'sün demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XXVI, s.293-298.

[300] Yahya b. Saîd'in hadis aldığı kimseler arasında Ebû Seleme vardır. Onun hakkında Muhammed b. Sa'd, Iclî sika, Ebu Hâtim, sika, hafız, Nesâî, sika, sebt demişlerdir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal,* c.XXXI, s.325-343.

[301] Tam adı Ebu Seleme b Abdurrahman'dır. Onun hakkında Ebû Zur'a sika değerlendirmesinde bulunmaktadır. Onun Ebu Hureyreden rivayeti bulunmaktadır. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb,* c.IV, s.531.

[302] Ebu Hureyre'nin hayatı için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe,* c.IV, s.202-210.

[303] Nesefî, *Medarik,* c.I, s.162.

Sünen'inde,[304] Hüşeym[305]→ Husayn[306]→ Şa'bî[307]→ Adî b. Hâtim[308] senedi ile yer almaktadır.

نَا هُشَيْمٌ ، قَالَ : نَا حُصَيْنٌ ، عَنِ الشَّعْبِيِّ ، عَنْ عَدِيِّ بْنِ حَاتِمٍ ، قَالَ : لَمَّا نَزَلَتْ : { وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَتَبَيَّنَ * لَكُمُ الْخَيْطُ الأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الأَسْوَدِ } **عَمَدْتُ إِلَى عِقَالَيْنِ أَبْيَضَ وَأَسْوَدَ فَجَعَلْتُهُمَا تَحْتَ وِسَادَتِي ، فَجَعَلْتُ أَقُومُ اللَّيْلَ ، فَلَا أَتَبَيَّنُ الْأَبْيَضَ مِنَ الْأَسْوَدِ ، فَلَمَّا أَصْبَحْتُ غَدَوْتُ عَلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَخْبَرْتُهُ ، فَضَحِكَ وَقَالَ : إِنَّ وِسَادَكَ لَعَرِيضٌ ، إِنَّمَا ذَاكَ سَوَادُ اللَّيْلِ وَبَيَاضُ النَّهَارِ**

Cerh-ta'dil kitaplarında yaptığımız araştırmalara göre rivayetin senedinin muttasıl, ravilerinin de güvenilir olduğu görülmektedir. Hadisimizin, müellifin kitabına aldığı lafızlarla olmasa bile anlam itibariyle pek çok muteber hadis kaynağında da yer almış olmasından sahih olduğunu anlaşılmaktadır.

23. HADİS

إِنَّما أنا بَشَرٌ وأَنْتُمْ تَخْتَصِمُونَ إِلَيَّ، ولَعَلَّ بَعْضَكم أَلْحَنُ بِحُجَّتِهِ مِن بَعْضٍ، فَأَقْضِي لَهُ عَلى نَحْوِ ما أَسْمَعُ مِنهُ، فَمَن قَضَيْتُ لَهُ بِشَيْءٍ مِن حَقِّ أَخِيهِ فَلا يَأْخُذَنَّ مِنهُ شَيْئًا، فَإِنَّ ما أَقْضِي لَهُ قِطْعَةٌ مِن نارٍ

''Nihayet ben de ancak bir beşerim. Siz davalarınızı bana getiriyorsunuz, ola ki biriniz diğerine göre konuşması ve delilleriyle daha kurnazca hareket ederek beni ikna edebilir ve ben de ondan dinlediklerim üzerine onun lehine karar verebilirim. Kardeşinin hakkı olan bir şeyden her kimin lehine hüküm vermiş isem, ondan hiçbi rşey almasın. Çünkü benim onun lehine verdiğim hüküm ateşten bir parçadır.''[309]

---

[304] Saîd b. Mansûr, *Sünenu Said b. Mansur*, c.II, s.697.

[305] Tam adı Huşeym b. Beşir'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Husayn b. Abdurrahman bulunmaktadır. Onun hakkında "sika, sebt, hâfız, kesîrü'l-hadîs, mütkın" gibi ta'dîl lafızları kullanılmakla beraber Zehebî Hüşeym'in Zührî'den naklettiği hadislerde gevşek (leyyin) olduğunu söylemektedir. Bkz. Şemseddin Muhammed b. Ahmed Zehebî, *Mîzânü'l-iʿtidâl fî nakdi'r-ricâl*, thk. Ali Muhammed Bicavi, 1. Bs (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1963), c.IV, s.306.

[306] Tam adı Husayn b. Abdurrahman'dır. Hadis aldığı kimseler arasında Şa'bi bulunmaktadır. Onun hakkında Ebû Zur'a, Nesâî, Ahmed b. Hanbel sika değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.I, s.441.

[307] Asıl adı Ebû Amr Âmir b. Şerâhîl'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Adi b. Hatim bulunmaktadır. İbn Hacer onun hakkında sika, meşhur, fakîh ve fâdıl değerlendirmelerinde bulunmuştur. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.II, s.264.

[308] Adi b. Hatim'in hayatı için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe*, c.II, s.122.

[309] Nesefî, *Medarik*, c.I, s.163.

Müellifin kitabına aldığı rivayetin lafızlarına en yakın metin Ebû Ya'lâ el-Mevsılî'nin *Müsned*'inde[310] Süreyc b. Yunus[311]→ Yahya b. Said[312]→ Hişam b. Urve[313]→ babası (Urve b. Zübeyr)[314]→ Zeynep bnt. Ebi Seleme[315]→ Ümmü Seleme[316] senedi ile yer almaktadır.

حَدَّثَنَا سُرَيْجُ بْنُ يُونُسَ أَبُو الْحَارِثِ ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ الْأُمَوِيُّ ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ ، عَنْ أَبِيهِ ، عَنْ زَيْنَبَ بِنْتِ أَبِي سَلَمَةَ ، عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ ، قَالَتْ : سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ – صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ – يَقُولُ : **إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ ، وَأَنْتُمْ تَخْتَصِمُونَ إِلَيَّ ، وَلَعَلَّ أَحَدَكُمْ أَنْ يَكُونَ أَلْحَنَ بِحُجَّتِهِ مِنْ بَعْضٍ ، فَأَقْضِي نَحْوَ مَا أَسْمَعُ مِنْهُ ، فَمَنْ قَضَيْتُ لَهُ بِشَيْءٍ مِنْ حَقِّ أَخِيهِ ، فَلَا يَأْخُذَنَّ مِنْهُ شَيْئًا ، فَإِنَّمَا أَقْطَعُ لَهُ قِطْعَةً مِنَ النَّارِ**

Cerh-ta'dil kitaplarından yaptığımız araştırmalarda göre rivayetin senedi muttasıl, ravilerinin de güvenilir olduğu tespit edilmiştir. Hadisimizin, müellifin kitabına aldığı lafızlarla olmasa bile anlam itibariyle pek çok muteber hadis kaynağında da yer almış[317] olmasından mana itibariyle sahih olduğu anlaşılmaktadır.

24. HADİS

مَن كُسِرَ أَوْ عُرِجَ فَقَدْ حَلَّ وَعَلَيْهِ الحَجُّ مِن قابِلٍ

''Kimin bir tarafı kırılır ya da hac yolunda parasız ve vasıtasız kalırsa ya da

[310] Ahmed b. Ali b. el-Müsenna Ebû Ya'la el-Mevsılî, *Müsnedu Ebî Ya'la*, thk. Hüseyin Selîm Esed, 1. Bs (Dimeşk: Dârü'l-Me'mun li't-Türas, 1984), c.XII, s.305.

[311] Süreyc b. Yunus'un hadis aldığı kimseler arasında Yahya b. Said bulunmaktadır. Onun hakkında İbn Hacer ve İbn Hibban sika değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz. Moğultay b. Kılıç, *İkmâlü Tehzîbi'l-Kemâl*, c.VI, s.219; İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, c.I, s.366.

[312] Yahya b. Saîd'in hadis aldığı kimseler arasında Hişam b. Urve vardır. Onun hakkında Muhammed b. Sa'd, Iclî sika, Ebu Hâtim, sika, hafız, Nesâî, sika, sebt demişlerdir. Bkz. Zehebî, *el-Kâşif*, c.II, s.256; Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XXXI, s.325-342.

[313] Hişam b. Urve'nin hadis aldığı kimseler arasında Urve b. Zübeyr bulunmaktadır. Onun hakkında İbn Hacer sika değerlendirmesinde bulunmaktadır. Bkz. İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, c.I, s.1022.

[314] Urve b. Zübeyr'in hadis aldığı kimseler arasında Zeynep bnt. Ebi Seleme bulunmaktadır. Onun hakkında İbn Hacer sika ve fakîh değerlendirmesinde bulunmaktadır. Bkz. İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, c.I, s.674.

[315] Zeynep bnt Ebi Seleme'nin hadis aldığı kimseler arsında Ümmü Seleme bulunmaktadır. Onun hakkında İclî sika değerlendirmesinde bulunmaktadır. Bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe*, c.XIII, s.430.

[316] Ümmü Seleme'nin hayatı için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe*, c.XIV, s.260.

[317] Buhârî, "Şehâdat",28 (No.2680);"Hıyel",10 (No.6967); Müslim, "Ekdiye", 3 (No.1713).

topal olursa bu durumda ihramdan çıkar ve sonraki yıl haccetmesi gerekir.''[318]

Bu rivayet müellifin yer verdiği lafızların aynısı ile Ebû Davud, [319] Tirmîzî, [320] Nesâî, [321] İbn Mace [322] ve Dârimî'nin [323] *Sünen*'lerinde ve Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde[324] yer almaktadır.

Biz rivayet ile ilgili değerlendirmemizi, Ebû Davud'da yer alan Müsedded[325] → Yahya[326] → Haccac[327] → Yahya b. Ebi Kesir[328] → İkrime[329] → Haccac b Amr[330] senedi üzerinden yapacağız.

حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ حَجَّاجٍ الصَّوَّافِ، حَدَّثَنِي يَحْيَى بْنُ أَبِي كَثِيرٍ، عَنْ عِكْرِمَةَ، قَالَ: سَمِعْتُ الْحَجَّاجَ بْنَ عَمْرٍو الْأَنْصَارِيَّ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «**مَنْ كُسِرَ أَوْ عَرِجَ فَقَدْ حَلَّ وَعَلَيْهِ الْحَجُّ مِنْ قَابِلٍ**». قَالَ عِكْرِمَةُ: سَأَلْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ، وَأَبَا هُرَيْرَةَ عَنْ ذَلِكَ فَقَالَا: صَدَقَ

Cerh-ta'dil kitaplarından yaptığımız araştırmalara göre rivayetin senedinin muttasıl, ravilerinin de güvenilir olduğu tespit edildiğinden rivayetin sahih olduğu anlaşılmaktadır. Değerlendirmesini yaptığımız hadis hakkında Tirmizî hasen hükmü

---

[318] Nesefî, *Medarik*, c.I, s.167.
[319] Ebû Dâvud, "Menâsik",37 (No.1862).
[320] Tirmizî, "Hac", 97 (No.940).
[321] Nesâî, "Menasiku'l Hac", 103 (No.2861).
[322] İbn Mâce, "Menasik", 85 (No.3077).
[323] Dârimî, "Menasik", 58 (No.1936).
[324] Ahmed b. Hanbel, c.XXIV, s.508 (No.15731).
[325] Müsedded b. Müserhed'in hadis aldığı kimseler arasında Yahya b. Saîd vardır. Ebu Zür'a, onun hakkında Ahmed b. Hanbel'in sadûk dediğini aktardı. Nesâî, sika demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XXVII, s.443-447; Zehebî, *el-Kâşif*, c.II, s.136-223.
[326]Yahyâ b. Saîd b. Ferruh el-Kattan'ın hadis aldığı kimseler arasında Haccac b. Ebi Osman bulunmaktadır. Onun hakkında Muhammed b. Sa'd, sika, hüccet, Nesâî, sika, sebt, Iclî ise sika, hadis taşıyıcısı, sadece sikalardan hadis naklettiği değerlendirmesinde bulunmuştur. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XXXI, s.329-342.
[327]Haccac b. Ebi Osman es-Savvâf'ın hadis aldığı kimseler arasında Yahyâ b. Ebi Kesir vardır. Onun hakkında Ahmed, İbn Maîn, Ebu Zür'a, Ebu Hâtim, Tirmizî ve Nesâî, sika demişlerdir. Ahmed, buna ilave olarak şeyh, Tirmizî ise hafız demiştir. Iclî ve Ebu Bekir el- Bezzâr, onun sika olduğunu söylemişlerdir. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.II, s.203-204; Zehebî, *el-Kâşif*, c.I, s.207.
[328]Yahyâ b. Ebi Kesir'in hadis aldığı kimseler arasında İkrime vardır. Onun hakkında Iclî, sika, Ebu Hâtim, hadis ilminde otorite ve sika kişilerden hadis rivayet ettiği değerlendirmesinde bulunmaktadırlar. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.XI, s.268-270; Zehebî, *el-Kâşif*, c.III, s.266.
[329] İkrime'nin hadis aldığı kimseler arasında Haccac b. Amr'dan bulunmaktadır. Onun hakkında Nesâî, İclî ve İbn Hacer sika değerlendirdirmesinde bulunmuşlardır. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.III, s.134.
[330] Haccac b. Amr'ın hayatıiçin bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe*, c.II, s.481.

vermektedir.[331]

25. HADİS

سِبابُ المؤْمِنِ فُسُوقٌ

''Mü'mine sövmek fasıklıktır.''[332]

Bu rivayet Tirmizî'de[333] Abdullah b. Mesud, Ebû Ya'lâ'nın *Müsned*'inde[334] Ebû Hüreyre, İbn Ebû Şeybe'nin *Musannef*'inde ise Amr b. Mukarrin,[335]Abdullah b. Mes'ud[336] ve Ebû Hüreyre[337] olmak üzere üç farklı senetle üç sahabiden rivayet edilmektedir. Tirmizî bab başlığında سِبابُ المُؤْمِنِ فُسُوقٌ diye ifade ettiği halde hemen akabinde yer verdiği rivayette ise الْمُسْلِمِ olarak geçmektedir. Diğer iki kitapta geçen dört rivayette ise müellifin ifadelerinin aynısı ile yer almaktadır.

Biz değerlendirmemizi İbn Ebû Şeybe'nin *Musannef*'inde yer alan ve diğerlerine nisbetle âlî olan Muhammed b. Hasan[338] → Ebu Hilal[339] → Muhammed b. Sîrin[340] → Ebû Hüreyre[341] senedi üzerinden yapacağız.

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ الْأَسَدِيُّ قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو هِلَالٍ عَنِ ابْنِ سِيرِينَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : **سِبَابُ الْمُؤْمِنِ فُسُوقٌ** ، وَقِتَالُهُ كُفْرٌ .

Cerh-ta'dil kitaplarından yaptığımız araştırmalara göre rivayetin senedinin

---

[331] Ebu-t Tayyib Muhammed Şemsulhak Azimâbâdî, *Avnu'l Ma'bûd Şerhi Ebû Dâvud*, 2. Bs (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l'İlmiyye, 1995), c.II, s.111.
[332] Nesefî, *Medarik*, c.I, s.169.
[333] Tirmizî, "İman" 15 (No.2634).
[334] Ebû Ya'la el-Mevsılî, *Müsnedu Ebî Ya'la*, c.X, s.441 (No.6052).
[335] İbn Ebî Şeybe, c.VIII, s.155 (No.13402).
[336] İbn Ebî Şeybe, c.VIII, s.156 (No.13407).
[337] İbn Ebî Şeybe, c.VIII, s.157 (No.13409).
[338] Muhammed b. Hasan'ın Ebu Hilal'den rivayeti bulunmaktadır. Onun hakkında Ebû Davud, salihtir hadisi yazılır, Dârakutnî ise sika değerlendirmesinde bulunmaktadır. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.III, s.541.
[339] Tam adı Muhammed b. Müslim'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Muhammed b. Sirin bulunmaktadır. İbn Sa'd ve Nesâî onda zayıflık olduğunu ifade etmektedir. İbn Main ise saduk değerlendirmesinde bulunmaktadır. Bkz. Zehebî, *el-Kâşif*, c.IV, s.119.
[340] İbn Sîrîn'in hadis aldığı kimseler arsında Ebû Hüreyrebulunmaktadır. Onun güvenilir bir muhaddis olduğunda ittifak edilmiş olup rivayetleri Kütüb-i Sitte'de yer almıştır. İbn Main onun hakkında sika değerlendirmesi yapmaktadır. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.III, s.585.
[341] Ebu Hureyre'nin hayatı için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe*, c.XIII, s.29.

muttasıl, Ebu Hilal hariç diğer ravilerinin de güvenilir olduğu görülmektedir. Ebû Hilal hakkında cerh ifadelerinin olması sebebi ile rivayetin zayıf olduğu tespit edilmiştir. Ancak Tirmîzî, İbn Mes'ud kanalıyla rivayet ettiği senet hakkında hasen/ sahih değerlendirmesi yapmaktadır. Değerlendirmeye aldığımız senet zayıf olsa dahi bu mana sahih senetlerle başka kaynaklarda yer almaktadır.

26. HADİS

من حَلَفَ عَلى يَمِينٍ فَرَأى غَيْرَها خَيْرًا مِنها [فَلْيُكَفِّرْ عَنْ يَمِينِهِ]

''Kim herhangi bir konuda yemin eder de ancak yeminin aksi olan işin yapılmasını daha hayırlı görürse, hemen yeminini bozup kefaret ödesin.''[342]

Bu rivayet müellifin kitabına aldığı şekliyle Müslim'in[343] ve İbn Hibban'ın [344]*Sahih*'lerinde, Tirmizî'nin *Sünen*'inde[345] Ebû Hüreyre'den, Nesâî'nin *Sünen*'inde[346] ise Abdullah b. Amr b. As'tan rivayet edilmektedir. Ancak bazı lafız ilaveleri/eksiklikleri ile pek çok kitapta yerini almaktadır.

Biz detaylı değerlendirmemizi Müslim'de yer alan, Ebu Tahir[347] → Abdullah b. Vehb[348] → Malik[349] → Süheyl b. Ebi Salih[350] → Ebu Salih[351] → Ebû Hüreyre[352]

[342] Nesefî, *Medarik*, c.I, s.187.
[343] Müslim, "Eyman", 3 (No.1650).
[344] İbn Hibbân, c.10, s.190 (No.4349).
[345] Tirmizî, "Nuzur", 5 (No.1530).
[346] Nesâî, "Eyman", 2 (No.3790).
[347] Asıl adı Ahmed b. Amr b. Abdullah'tır.Hadis aldığı kimseler arasında Abdullah b. Vehb bulunmaktadır. Onun hakkında İbn Hacer ve Nesâî sika değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz. İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, c.I, s.96.
[348] Esas adı, Abdullah b. Vehb el-Mısrî'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Malik b. Enes vardır. Onun hakkında Abdurrahman b. Ebu Hatim, babasının onun hakkında sâlihu'l- hadis, sadûk değerlendirmesini, Ebu Ahmed b. Adî ise onun sika olduğunu ifade etmektedirler. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XVI, s.277-286.
[349] Mâlik b. Enes'in hadis aldığı kimseler arasında Süheyl vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn "Abdülkerim el-Basrî Ebu Ümeyye'nin dışında ondan rivayet edenlerin hepsinin sika olduğunu" ifade ettiğiniaktarmaktadır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XXVII, s.91-120.
[350] Süheyl b. Ebi Salih'in hadis aldığı kimseler arasında babası vardır. Onun hakkında Iclî, sika, Nesâî, leyse bihi be'sün, Ebu Hâtim, hadisleri yazılır fakat delil olarak kullanılmaz, değerlendirmesinde bulunmaktadır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XII, s.223-228.
[351] Esas adı, Zekvan Ebu Salih es-Semman ez-Zeyyâd el-Medenî'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Ebû Hüreyrevardır. Onun hakkında Ahmed b. Hanbel, sika, Ebu Zür'a, sika, hadisleri kıymetlidir, demişlerdir. Muhammed b. Sa'd, sika, hadisi çoktur, değerlendirmesinde bulunmaktadır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.VIII, s.513-515.
[352] Ebu Hureyre'nin hayatı için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe*, c.XIII, s.29.

senedi üzerinden yapacağız.

وَحَدَّثَنِي أَبُو الطَّاهِرِ ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ وَهْبٍ ، أَخْبَرَنِي مَالِكٌ ، عَنْ سُهَيْلِ بْنِ أَبِي صَالِحٍ ، عَنْ أَبِيهِ ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ : **مَنْ حَلَفَ عَلَى يَمِينٍ فَرَأَى غَيْرَهَا خَيْرًا مِنْهَا ، فَلْيُكَفِّرْ عَنْ يَمِينِهِ وَلْيَفْعَلْ** .

Cerh-ta'dil kitaplarından yaptığımız araştırmalara göre rivayetin senedinin muttasıl, Süheyl b. Ebi Salih hariç diğer ravilerinin de güvenilir olduğu görülmektedir. Ancak Süheyl'in zabtı ile ilgili cerh ifadelerinin olması sebebi ile rivayetin hasen olduğu anlaşılmaktadır. Tirmîzî rivayetinin senedinde Süheyl bulunduğu halde Tirmîzî'nin hasen sahih değerlendirmesi [353] yapması rivayet hakkındaki değerlendirmemizin doğruluğunu pekiştirmektedir.

27. HADİS

دَعِي الصَلاةَ أيّامَ أقْرائِكِ

''Ay başı (adet) günlerinde namazı bırak.''[354]

Bu rivayet, Dârakutnî'nin *Sünen*'inde tahvil ile belirtilen ve Âmeş'in medar olduğu Hüseyn b. İsmail[355] → Muhammed b. Said[356] → Veki'[357] /// Hüsayn b. İsmail→Fadl b. Sehl[358] → Abdullah b. Davud[359] /// → A'meş[360] → Habib b. Ebi

[353] Tirmizî, "Nuzur", 5 (No.1530).
[354] Nesefî, *Medarik*, c.I, s.189.
[355] Tam adı Ebû Abdillâh Hüseyn b. İsmâîl b. Muhammed el-Mehâmilî'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Muhammed b. Said bulunmaktadır. Ṣaḥîḥ-i Buḫârî'nin râvisi, Kûfe kadısı olarak bilinir. Mehâmilî, Ṣaḥîḥ-i Buḫârî'yi semâ yoluyla değil Buhârî'nin Bağdat'taki imlâ meclislerinde aldığı ve hatalı bir nüsha meydana getirdiği için rivayeti fazla rağbet görmemiştir. Bkz. Zehebî, *Siyeru aʿlâmi'n-nübelâʾ*, c.XV, s.258.
[356] Muhammed b. Said el-Attar'ın hadis aldığı kimseler arasında Veki' b. Cerrah bulunmaktadır. Onun hakkında İbn Hacer saduk, İbn Hibban ise sika değerlendirmesinde bulunmaktadır. Bkz. İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, c.I, s.848.
[357] Veki' b. Cerrah'ın hadis aldığı kimseler arasında Âmeş vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn, sebt, Muhammed b. Sa'd, sika, hadis çoktur, hüccettir değerlendirmesinde bulunmaktadırlar. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XXX, s.462-482.
[358] Fadl b. Sehl'in hadis aldığı kimseler arasında Abdullah b. Davud bulunmaktadır. Onun hakkında Ebû Hatim saduk, Nesâî ise sika değerlendirmesinde bulunmaktadır. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.III, s.391.
[359] Abdullah b. Dâvud'un hadis aldığı kimseler arasında Âmeş bulunmaktadır. Onun hakkında Ebû hatim saduk, Darakutnî ise sika değerlendirmesinde bulunmaktadırlar. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.II, s.327.
[360] Tam adı Süleyman b. Mihran'dır. Hadis aldığı kimseler arasında Habib b. Ebi Sabit bulunmaktadır. Onun hakkında İbn Main ve Nesâî sika değerlendirmesinde bulunmaktadırlar. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.II, s.109.

Sabit[361] → Urve b. Zübeyr[362] → Aişe[363] senedi ile yer almaktadır.[364]

حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَعِيدٍ الْعَطَّارُ ، أَخْبَرَنَا وَكِيعٌ ، (ح) : وَحَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ ، حَدَّثَنَا الْفَضْلُ بْنُ سَهْلٍ ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ دَاوُدَ – جَمِيعًا – عَنِ الْأَعْمَشِ ، عَنْ حَبِيبِ بْنِ أَبِي ثَابِتٍ ، عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ ، عَنْ عَائِشَةَ ، قَالَتْ : جَاءَتْ فَاطِمَةُ بِنْتُ أَبِي حُبَيْشٍ إِلَى النَّبِيِّ – صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ – فَقَالَتْ : يَا رَسُولَ اللهِ ، إِنِّي امْرَأَةٌ أُسْتَحَاضُ فَلَا أَطْهُرُ ، أَفَأَدَعُ الصَّلَاةَ ؟ قَالَ : **دَعِي الصَّلَاةَ أَيَّامَ أَقْرَائِكِ** ، ثُمَّ اغْتَسِلِي وَصَلِّي ، وَإِنْ قَطَرَ عَلَى الْحَصِيرِ . وَقَالَ غَيْرُهُ ، عَنْ وَكِيعٍ : " وَتَوَضَّئِي لِكُلِّ صَلَاةٍ.

Cerh-ta'dil kitaplarında yapmış olduğumuz incelemede rivayetin senedinde bulunan Habib b. Ebi Sabit hakkında var olan cerh ifadeleri, rivayetin zayıf olduğu kanaatini oluşturmuştur. Rivayet ile ilgili Ebû Dâvud'un zayıf [365], Yahya b. Main ve Süfyan es-Sevrî'nin ise Habib, Urve b. Zübeyr'den hadis almamıştır, diyerek rivayeti zayıf kabul etmeleri[366] rivayetin zayıf olduğunu ortaya çıkarmıştır.

28. HADİS

طَلاقُ الأَمَةِ تَطْلِيقَتانِ، وعِدَّتُها حَيْضَتانِ

''Cariyenin talakı iki boşamadır, iddeti de iki hayız süresidir.''[367]

Bu rivayet Tirmîzî'nin [368] ve Said b. Mansur'un [369] *Sünen*'lerinde ve Abdurrezzak'ın *Musannef*'inde[370] yer almaktadır.

---

[361] Habib b. Ebi Sabit'in hadis aldığı kimseler arasında Urve bulunmaktadır. Onun hakkında İclî, İbn Main ve Nesâî sika değerlendirmesinde bulunmaktadırlar. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.I, s.347.

[362] Urve b. Iyaz'ın hadis aldığı kimseler arasında Hz. Âişe vardır. Onun hakkında Ebu Zür'a ve Nesâî, sika değerlendirmesinde bulunmaktadırlar. İbn Hibbân onu Sikat'ında zikretmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XX, s.29-32.

[363] Âişe binti Ebu Bekir es-Sıddık'ın hayatı için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe*, c.IV, s.359-360.

[364] Ebü'l-Hasan Ali b. Ömer Dârekutnî, *Sünenü'd-Dârekutnî*, thk. Şuayb el-Arnavut v.dğr., 1. Bs (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2004), c.I, s.394 (No.822).

[365] Ebû Ömer Yusuf b. Abdullah en-Nümerî İbn Abdilberr, *et-Temhîd limâ fi'l-Muvattaʾ mine'l-meʿânî ve'l-esânîd*, thk. Mustafa b. Ahmed el-Alevi ve Muhammed Abdülkebir el-Bekri (Tıtvan: Vizaretü'l-Evkaf ve'ş-Şuuni'l-İslâmiyye, 1967), c.XVI, s.55.

[366] Ebû Muhammed Cemaleddin Abdullah Zeylaî, *Nasbü'r-râye li-tahrîci ehâdîsi'l-Hidâye*, thk. Muhammed Avvâme, 1. Bs (Beyrut: Müessesetü'r-Rayyân, 1997), c.I, s.394.

[367] Nesefî, *Medarik*, c.I, s.189.

[368] Tirmizî, "Talak", 7 (No.1182).

[369] Saîd b. Mansûr, *Sünenu Said b. Mansur*, c.VI, s.344 (No.1276).

[370] Abdurrezzâk b. Hemmâm, c.VII, s.221 (No.12871).

Rivayet, Tirmîzî'de Muhammed b Yahya[371]→ Ebû Asım[372]→ İbn Cüreyc[373] → Muzahir b. Eslem[374] → El- Kasım[375] → Aişe[376] senedi ile merfu olarak yer alırken,

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى النَّيْسَابُورِيُّ ، قَالَ : حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ ، عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ قَالَ : حَدَّثَنِي مُظَاهِرُ بْنُ أَسْلَمَ قَالَ : حَدَّثَنِي الْقَاسِمُ ، عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ : **طَلَاقُ الْأَمَةِ تَطْلِيقَتَانِ ، وَعِدَّتُهَا حَيْضَتَانِ** .

Abdurrezzak b. Hemmam'ın *Musannef*'inde ise Abdullah b. Muharrar[377] → Meymun b. Mihran[378] → İbn Ömer[379] senedi ile geçmektedir.

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مُحَرَّرٍ ، عَنْ مَيْمُونِ بْنِ مِهْرَانَ أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ قَالَ : **طَلَاقُ الْأَمَةِ تَطْلِيقَتَانِ ، وَعِدَّتُهَا حَيْضَتَانِ**

Cerh-ta'dil kitaplarında yapmış olduğumuz incelemede Tirmîzî rivayetinin senedinde bulunan Muzahir b. Eslem ve Abdurrezzak'ın *Musannef*'inde bulunan Abdullah b. Muharrar hakkında var olan cerh ifadeleri, rivayetin zayıf olduğu kanaatini oluşturmuştur. Tirmîzî, bu rivayetin garib olduğunu, sadece Muzahir rivayetinin merfu olduğunu ancak Muzahirin de bundan başka rivayetinin olmadığını ifade etmektedir.[380] Hattabi de ilim ehlinin bu rivayeti zayıf kabul ettiğini ifade

[371] Muhammed b. Yahya'nın hadis aldığı kimseler arasında Dahhak b. Mahled vardır. Nesâî, onun için sika değerlendirmesinde bulunmuştur. İbn Hibbân Sikat'ında zikretmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XXVI, s.617.

[372] Tam adı Dahhak b. Mahled'dir. Hadis aldığı kimseler arasında İbn Cüreyc'den bulunmaktadır. Onun hakkında Yahya b. Main ve İclî sika olduğunu ifade etmektadirler. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XIII, s.281.

[373] Tam adı Abdulmelik b. Abdulaziz'dir. Onun Muzahir b. Eslem'den rivayeti bulunmaktadır. Çok fazla rivayette bunduğunu ve temyiz etmeden herkesten rivayet aldığını ifade etmek üzere onun hakkında Malik b. Enes "hatibu leyl", İbn Hacer ise sikadır ancak tedlis yapmaktadır ifadelerini kullanmaktadırlar. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XVIII, s.338.

[374] Muzahir b. Eslem'in hadis aldığı kimseler arasında Kasım b. Muhammed'den bulunmaktadır. Onun hakkında Ebu Hatim münkeru'l hadis, daifu'l hadis, Ebû Davûd ise meçhul değerlendirmesinde bulunmaktadırlar. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.IV, s.195.

[375] Kasım b. Muhammed'in hadis aldığı kimseler arasında Hz. Aişe bulunmakatdır. Onun hakkında Mus'ab ez-Zübeyrî "tâbiînin hayırlılarından", İmam Mâlik "ümmetin fakihlerinden" Yahyâ b. Saîd ise Medine'de Kāsım'dan daha faziletlisini görmedim değerlendirmesinde bulunmaktadırlar. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.III, s.419.

[376] Âişe binti Ebu Bekir es-Sıddık'ın hayatı için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe*, c.IV, s.359.

[377] Onun hakkında Buhârî münkeru'l hadis, Nesâî ise sika değildir, metruku'l hadistir değerlendirmelerinde bulunmaktadırlar. Onun Meymun b. Mihran'dan rivayeti bulunmaktadır. Bkz.Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XVI, s.29.

[378] İclî ve Nesâî onun hakkında sika değerlendirmesinde bulunmaktadırlar. Onun İbn Ömer'den rivayeti bulunmaktadır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XXIX, s.210.

[379] Abdullah b.Ömer b. el-Hattab'ın hayatı için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe*, c.II, s.347.

[380] Zeylaî, *Nasbü'r-râye li-tahrîci ehâdîsi'l-Hidâye*, c.III, s.226.

etmektedir.[381] İbn Hazm ise cariyenin talakı ile ilgili gelen rivayetlerin zayıf, munkatı, sakıt ya da senetlerinde yalancı ve meçhul ravilerin olduğunu söyleyerek bu rivayetlerin hüccet olamayacağını ifade etmektedir. İbn Hazm, bu tespitlerine ilave olarak diğer mezheplerin bu zayıf rivayetlerle değil, kıyasla bu hükme vardığını ama kıyaslarının batıl olduğunu ifade etmiştir.[382]

Tüm bu gerekçelerle zayıf olduğunu tespit ettiğimiz bu rivayetin, cariyelerin talak sayıları ve iddet sürelerini belirlemede kullanılmış olduğunu söylemek mümkün değildir.

29. HADİS

لا صِيامَ لِمَن لَمْ يَعْزِمِ الصِيامَ مِنَ اللَّيْلِ

''Oruca geceden hazırlanmayanın orucu yoktur.''[383]

Bakara sûresi 285. Ayette geçen عزمkelimesinin anlamını izah ederken açıklamalarına delil olarak kullandığı bu rivayet müellifin ifade ettiği lafızların bire bir aynısı şeklinde Ebû Ali'nin Muhtasaru'l-ahkâm adlı eserinde bab başlığı olarak yer almaktadır.[384] Bab başlığının ardından senetle zikredilen rivayet ise bab başlığından farklı lafızlarla geçmektedir. Aynı mananın farklı lafızlarla ifade edildiği rivayetler pek çok kaynakta yer almaktadır.[385]

Tirmizî'nin *Sünen*'inde الصِيامَ lafzı olmaksızın لا صِيامَ لِمَن لَمْ يَعْزِمِ مِنَ اللَّيْلِ şeklinde bab başlığı olarak yer almaktadır. [386] Bab başlığının hemen akabinde yer verilen rivayet ise

[381] Ebü'l-Ula Muhammed Abdurrahman Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-ahvezî bi-şerhi Câmiʿi't-Tirmizî* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l'İlmiyye, ty), c.II, s.214.
[382] Ebû Muhammed b. Ahmed b. Saîd İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsâr fî şerhi'l- Mücellâ bi'l-ihtisâr*, thk. Abdülgaffâr Süleyman Bendari (Beyrut: Dârü'l Kütübi'l-İlmiyye, 2003), c.IX, s.509.
[383] Nesefî, *Medarik*, c.I, s.198.
[384] Ebû ʿAlî el-Ḥasen b. ʿAlî et-Ṭûsî ʿAlî b. Naṣr et-Ṭûsî, *Muḫtaṣaru'l-Aḥkâm = el-Mustaḫrec ʿalâ Câmiʿi't-Tirmiẕî*, thk. Enîs b. Aḥmed b. Ṭâhir el-Endelusî (Medine: Mektebetu'l-Ġurebâʾi'l-Eṣeriyye; Dâru ʾEhli's-Sunne, 1415), c.III, s. 376.
[385] Ahmed b. Hanbel, c.I, s.69 (No.687); İbn Mâce, "Siyam", 26 (No.1700); Nesâî, "Siyam", 68 (No.2336); Tirmizî, "Savm", 33 (No.730).
[386] Tirmizî, "Savm", 33 (No.730).

müellifin kitabına aldığı lafızlardan farklı olarak İshak b. Mansur[387] → İbn Ebî Meryem[388] → Yahya b. Eyyub[389] → Abdullah b. Ebî Bekr[390] → İbn Şihab[391] → Sâlim b. Abdillah[392] → babası (Abdullah b. Ömer)[393] → Hafsa[394] senedi ile merfu bir rivayet olarak geçmektedir. Biz de değerlendirmemizi bu rivayet üzerinden yapacağız.

حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ مَنْصُورٍ قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ أَبِي مَرْيَمَ قَالَ: أَخْبَرَنَا يَحْيَى بْنُ أَيُّوبَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ حَفْصَةَ، عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: **مَنْ لَمْ يُجْمِعِ الصِّيَامَ قَبْلَ الفَجْرِ، فَلَا صِيَامَ لَهُ**

Rivayetin merfu olarak aktarılması konusunda âlimler ihtilaf etmişlerdir. Tirmizî de bu rivayetin merfu olarak sadece içerisinde Yahya b. Eyyüb'un bulunduğu senet ile geldiğini, doğru olanın ise Nafi → İbn Ömer senedi ile gelen mevkuf rivayet olduğunu ifade etmiştir.[395] Biz de değerlendirmeye tabi tuttuğumuz rivayet ile ilgili cerh-ta'dil kitaplarında yaptığımız incelemede senette geçen ravilerden sadece Yahya b. Eyyüb ile ilgili cerh ifadelerine yer verildiğini tespit ettik.

Sonuç olarak, manası itibariyle başka sahih rivayetlerde yer almış olsa dahi çalışmamızın amacına uygun olarak müellifin verdiği lafızlara en yakın kelimelerin bulunduğu rivayetler üzerinde değerlendirmeyi yapmaktayız. Bu çerçevede en yakın lafızlarla gelen bu rivayetin zayıf olduğu kanaatine varmış bulunmaktayız.

---

[387] İshak b. Mansur'un hadis aldığı kimseler arasında İbn Ebi Meryem vardır. Onun hakkında Müslim, sika, ashabu'l hadisin imamı, Nesâî, sika, sebt, Ebu Hâtim ise sadûk değerlendirmsinde bulunmaktadırlar. Bkz. Zehebî, *el-Kâşif*, c.I, s.113; Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.II, s.474.

[388] Tam adı Said b. Hakem'dir. İbn Ebî Meryem'in rivayet aldığı kimseler arasında Yahya b. Eyyûb vardır. Onun hakkında Yahya b. Main ve İbn Hibban sika değerlendirmesinde bulunmaktadır. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.II, s.12.

[389] Yahya b. Eyyub'un hadis aldığı kimseler arasında Abdullah b. Ebî Bekr bulunmaktadır. Onun hakkında İbn Sa'd münkeru'l hadis, Ahmed b. Hanbel ise seyyiu'l hıfz değerlendirmesinde bulunmaktadır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XII, s.287.

[390] Abdullah b. Ebi Bekr'in hadis aldığı kimseler arasında İbn Şihab bulunmaktadır. Yahya b. Main ve İbn Ebî Hatim onun hakkında sika değerlendirmesinde bulunmaktadırlar. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.II, s.310.

[391] Esas adı, Muhammed b. Müslim b. Şihab ez-Zührî'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Saîd vardır. Onun hakkında Ali b. Medînî sika, sebt, İbn Hacer ise saduk, müdellis değerlendirmesinde bulunmaktadır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XXVI, s.419.

[392] Sâlim b. Abdullah b. Ömer b. el-Hattab'ın hadis aldığı kimseler arasında Abdullah b. Ömer vardır. Onun için Iclî, tabiîden ve sika olduğunu, Muhammed b. Sa'd, sika olduğunu belirtmiştir. Bk. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.X, s.145; Zehebî, *el-Kâşif*, c.I, s.344.

[393] Abdullah b.Ömer b. el-Hattab'ın hayatı için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe*, c.II, s.347.

[394] Hafsa binti Ömer b. Hattab'ın hayatıiçin bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe*, c.XIII, s.284.

[395] İbnü'l-Mülakkın, *el-Bedrü'l-münîr*, c.V, s.650.

30. HADİS

مَن قَتَلَ قَتِيلًا فَلَهُ سَلَبُهُ

''Kim bir ölüyü öldürürse onun üzerindekiler (ganimet olarak) öldürene aittir.'' [396]

Bu rivayet Bakara sûresinin ikinci hadisi olarak incelenmiştir.[397]

31. HADİS

شَغَلُونا عَنِ الصَلاةِ الوُسْطى، صَلاةِ العَصْرِ، مَلَأَ اللهُ بُيُوتَهُم نارًا

''Bizi meşgul ederek orta namaz olan ikindi namazını kılmaktan bizi alıkoydular. Allah evlerini ateşle doldursun.''[398]

Rivayet, Kütübi Sitte'de farklı ifadelerle mükerreren geçmektedir.[399] Müellifin kitabına aldığı rivayetin kelimelerine en yakın ifadenin bulunduğu rivayet Müslim'in *Sahih*'inde [400] Ebu Bekir b. Ebi Şeybe[401]/Züheyr b. Harb[402]/Ebu Kureyb[403] → Ebu

[396] Nesefî, *Medarik*, c.I, s.198.
[397] Bkz. s.20.
[398] Nesefî, *Medarik*, c.I. s.200.
[399] Buhârî, "Cihad"98; Müslim, "Mesacid" 202-206; Tirmizî, "Tefsîtu's-sure" 2/31; Nesâî, "Salat" 14; Ahmed b. Hanbel, I/79,81; İbn Mâce, "Salat" 14.
[400] Müslim, "Mesacid" 44 (No.627).
[401] Esas adı, Abdullah b. Muhammed b. Ebi Şeybe'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Ebu Muaviye vardır. Onun hakkında Ahmed b. Hanbel, sadûk demiştir. Ebu Hâtim, İbn Hıraş, sika demişlerdir. Iclî, sika ve hadis hafızıdır, değerlendirmesinde bulunmuştur. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XVI, s.34.
[402] Züheyr b. Harb'in hadis aldığı kimseler arasında Ebu Muaviye vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn ve Nesâî, sika, Ebu Hâtim, sadûk, Ebu Bekir el-Hatib, sika, rivayetinde sağlam ve güvenilir ravilere muhalefet etmediği değerlendirmesinde bulunmaktadırlar. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.IX, s.402.
[403] Esas adı, Muhammed b. el-Alâi b. Küreyb el-Hemdanî, Ebu Küreyb el-Kûfî'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Ebu Muaviye vardır. Onun hakkında Nesâî, sika, la be'se bih değerlendirmesinde bulunmaktadırlar. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XXVI, s.243.

Muaviye[404] → A'meş[405] → Müslim b. Subeyh[406] → Şüteyr b. Şekel[407] → Ali[408] senedi ile yer almaktadır. Biz de değerlendirmemizi bu rivayet üzerinden yapacağız.

وحدثنا أبو بكر بن أبي شيبة وزهير بْنُ حَرْبٍ وَأَبُو كُرَيْبٍ. قَالُوا: حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ عَنْ الْأَعْمَشِ، عن مسلم ابن صُبَيْحٍ، عَنْ شُتَيْرِ بْنِ شَكَلٍ، عَنْ عَلِيٍّ؛ قال:قال رسول الله صلى الله عليه وَسَلَّمَ، يَوْمَ **الْأَحْزَابِ "شَغَلُونَا عَنِ الصَّلَاةِ الْوُسْطَى صَلَاةِ الْعَصْرِ. مَلَأَ اللَّهُ بُيُوتَهُمْ وَقُبُورَهُمْ نَارًا"**. ثُمَّ صَلَّاهَا بَيْنَ الْعِشَاءَيْنِ، بَيْنَ الْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ

Değerlendirmesini yaptığımız rivayette müellifin ifadelerine ek olarak وَقُبُورَهُمْ ifadesi yer almaktadır. Cerh-ta'dil kitaplarından yaptığımız araştırmalara göre rivayetin senedi muttasıl, ravileri de güvenilirdir. Hadisimizin, bazı lafız farklılıkları ile de olsa Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde yer alması, raviler hakkında ta'dil ifadelerinin varlığı ve inkıtanın olmayışı hadisimizin sahih olduğu ortaya koymaktadır.

32. HADİS

إِنَّها الصَلاةُ الَّتِي شُغِلَ عَنْها سُلَيْمانُ حَتّى تَوارَتْ بِالحِجابِ2

''Bu namaz, güneş batana kadar Hz. Süleyman'ın dahi alıkonulduğu namazdır.''[409]

Bu rivayet farklı lafızlarla İbn Ebû Şeybe'nin *Musannef*'inde, Ebu'l Ahves[410]

[404] Esas adı, Muhammed b. Hâzım et-Temiymî'dir. Hadis aldığı kimseler arasında A'meş vardır. Onun hakkında Iclî ve Nesâî sika, İbn Hıraş sadûk değerlendirmesinde bulunmaktadırlar. A'meş'den rivayetinde sika, başkalarından rivayetinde ise ızdırab olduğunu nakledilmektedir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XXV, s.123.

[405] Esas adı, Süleyman b. Mihran el-Esedî'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Müslim b. Sübey vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn, sika, Nesâî, sika ve sebt değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XII, s.76.

[406] Subeyh'in, hadis aldığı kimseler arasında Şüteyr b. Şekel bulunmaktadır. Onun hakkında İbn Sa'd ve Yahya b. Main sika değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.IV, s.70.

[407] Şüteyr b. Şekel'in hadis aldığı kimseler arasında Ali b. Ebi Talip bulunmaktadır. Onun hakkında İbn Sa'd, İclî ve Nesâî sika bir ravi olduğunu ifade etmektedirler. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.II, s.152.

[408] Ali b. Ebu Talib b. Abdulmuttalib el-Hâşimi'nin hayatı için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe*, c.II, s.507.

[409] Nesefî, *Medarik*, c.I, s.200.

[410] Tam adı Sellam b. Süleym'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Ebu İshak bulunmaktadır. Onun hakkında Yahya b. Main, Eb^Zur'a ve Nesâî sika, mutkin değerlendirmesinde bulunmatadırlar. Bkz.Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XII, s.282.

→ Ebu İshak[411] → Haris[412] → Alî[413] senedi ile yer almaktadır.

حدثنا أبو الأحوص عن أبي إسحاق عن الحارث عن علي قال: **الصلاة الوسطى التي فرط فيها سليمان صلاة العصر**

İbn Adi ise Ahves yerine Mukatil b. Süleyman'ın yer aldığı başka bir senet ile el-Kâmil adlı eserinde yer vermektedir.[414]

Cerh ve ta'dil kitaplarında yaptığımız incelemede her iki senette yer alan Haris hakkında cerh ifedeleri bulunmaktadır. Bu sebeple rivayetin zayıf olduğunu tespit etmiş bulunmaktayız.

33. HADİS

ما السَماواتُ السَبْعُ في الكُرْسِيِّ إلّا كَحَلْقَةٍ مُلْقاةٍ بِفَلاةٍ، وفَضْلُ العَرْشِ عَلى الكُرْسِيِّ كَفَضْلِ الفَلاةِ عَلى تِلْكَ الحَلْقَةِ

''Yedi kat gök, kürsüye göre çöle bırakılmış bir halka gibidir. Arş'ın kürsüye göre üstünlüğü ve değeri, çölün halkaya olan üstünlüğü gibidir.''[415]

Müellifin Bakara sûresi 255. ayetteki "kürsü" kelimesini açıklarken kullandığı bu rivayet Kütüb'i Tis'a'da bulunmamaktadır.

Bazı lafız farklılıkları ile İbn Hibban'ın *Sahih*'inde geçen uzunca bir rivayette Hasan b. Süfyan eş-Şeybânî // Hüseyin b. Abdillah // İbn Kuteybe → İbrahim b. Hişam b. Yahya b. Yahya[416] → Babası (Hişam b. Yahya) → Dedesi (Yahya b. Yahya) → Ebu İdris → Ebû Zer senedi ile yer almaktadır.[417]

---

[411] Tam adı Amr b. Abdullah b. Ubeyd'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Haris b. Abdullah bulunmaktadır. Yahya b. Main ve Nesâî onun hakkında sika değerlendirmesinde bulunmaktadırlar. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XXII, s.102.

[412] Tam adı Haris b. Abdullah'tır. Hadis aldığıkimseler arasında Hz. Ali bulunmaktadır. Hakkında cerh ifadeleri olan bir ravidir. Ebu Hatim er-Râzî zayıf, Ebu Zur'a ise onun hadisi delil olarak gösterilmez değerlendirmesinde bulunmuşlardır. İbn Hibban ise vâhî olarak değerlendirmiştir. Bkz. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-taʿdîl*, c.III, s.78; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.I, s.331.

[413] Ali b. Ebu Talib'in hayatı için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe*, c.VII, s.275.

[414] İbn Adî, *el-Kâmil fî duafâi'r-ricâl*, c.VIII, s.187.

[415] Nesefî, *Medarik*, c.I, s.210.

[416] İbrahim b. Hişam b. Yahya'nın hadis aldığı kişiler arasında Hişam b. Yahya bulunmaktadır. Onun hakkında Ebu Zur'a kezzab ifadesini kullanırken, Zehebî ise metruk değerlendirmesinde bulunmaktadır. Bkz. İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânü'l-Mîzân*, c.I, s.381.

[417] İbn Hibbân, c.II, s.76 (No.361).

أَخْبَرَنَا الْحَسَنُ بْنُ سُفْيَانَ الشَّيْبَانِيُّ ، وَالْحُسَيْنُ بْنُ عَبْدِ اللهِ الْقَطَّانُ بِالرَّقَّةِ ، وَابْنُ قُتَيْبَةَ ، وَاللَّفْظُ لِلْحَسَنِ ، قَالُوا : حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ هِشَامِ بْنِ يَحْيَى بْنِ يَحْيَى الْغَسَّانِيُّ ، قَالَ : حَدَّثَنَا أَبِي عَنْ جَدِّي عَنْ أَبِي إِدْرِيسَ الْخَوْلَانِيِّ عَنْ أَبِي ذَرٍّ قَالَ : دَخَلْتُ الْمَسْجِدَ ، فَإِذَا رَسُولُ اللهِ – صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ – جَالِسٌ وَحْدَهُ ، قَالَ.... قُلْتُ : يَا رَسُولَ اللهِ ، فَأَيُّ مَا أَنْزَلَ اللهُ عَلَيْكَ أَعْظَمُ ؟ قَالَ : " آيَةُ الْكُرْسِيِّ " ، ثُمَّ قَالَ " يَا أَبَا ذَرٍّ ، **مَا السَّمَاوَاتُ السَّبْعُ مَعَ الْكُرْسِيِّ إِلَّا كَحَلْقَةٍ مُلْقَاةٍ بِأَرْضٍ فَلَاةٍ ، وَفَضْلُ الْعَرْشِ عَلَى الْكُرْسِيِّ كَفَضْلِ الْفَلَاةِ عَلَى الْحَلْقَةِ**

Senedin medarı olan İbrahim b. Hişam b. Yahya b. Yahya ile ilgili; metruk, kezzab gibi cerh ifadeler bulunduğundan diğer ravilerle ilgili değerlendirmeye ihtiyaç duyulmamıştır. Hakkında ifade edilen en düşük cerh ifadesi olan metruk dikkate alındığında rivayetin zayıf olduğu anlaşılmaktadır. Darakutni de bu rivayet ile ilgili metruk değerlendirmesinde bulunmuştur.[418]

34. HADİS

مَن قَرَأَ آيَةَ الكُرْسِيِّ في دُبُرِ كُلِّ صَلاةٍ مَكْتُوبَةٍ لَمْ يَمْنَعْهُ مِن دُخُولِ الجَنَّةِ إلّا المَوْتُ، ولا يُواظِبُ عَلَيْها إلّا صِدِّيقٌ أوْ عابِدٌ، ومَن قَرَأها إذا أخَذَ مَضْجَعَهُ أمَّنَهُ اللهُ عَلى نَفْسِهِ وجارِهِ وجارِ جارِهِ والأبْياتِ حَوْلَهُ

''Kim her farz namazın arkasından Ayete'l Kürsi'yi okursa cennete girmesine tek engel ölümüdür. Bu ayeti de okumaya devam edecek olanlar sıddik ya da abidlerdir. Kim yatağına yattığı zaman bu ayeti okursa Allah onu kendisinin, komşusunun, ikinci derece komşusunun ve etraftaki evlerin kötülüklerinden güvende kılar.''[419]

Rivayetin ilk bölümü, Nesâî'nin *es-Sünenü'l-kübrâ* adlı eserinde Hüseyin b. Bişr[420]→ Muhammed b. Himyer[421]→ Muhammed b. Ziyad[422] → Ebu Ümame[423]

[418] İbnü'l-Mülakkın, *el-Bedrü'l-münîr*, c.IV, s.353.
[419] Nesefî, *Medarik*, c.I, s.210.
[420] Hüseyin b. Bişr'in hadis aldığı kimseler arasında Muhammed b. Himyer bulunmaktadır. Onun hakkında Nesâî ve İbn hacer la be'se bih değerlendirmesinde bulunmaktadırlar. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.I, s.419; İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, c.I, s.245.
[421] Muhammed b. Himyer'in hadis aldığı kimseler arasında Muhammed b. Ziyad bulunmaktadır. Onun hakkında İbn Main ve İbn Hibban sika, Nesâî ve Darakutnî ise la be'se bih değerlendirmesinde bulunmaktadırlar. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.III, s.549.
[422] Muhammed b. Ziyad'ın hadis aldığı kimseler arasında Ebu Ümame bulunmaktadır. Onun hakkında Ahmed b. Hanbel, Ebû Dâvûd, Tirmîzî ve Nesâî, sika değerlendirmesinde bulunmaktadırlar. Bkz. İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, c.III, s.565.
[423] Ebu Ümâme Sudey b. Aclân b. Vehb el-Bâhilî'nin hayatı için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe*, c.V, s.241.

senedi ile yer almaktadır.

أَخْبَرَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ بِشْرٍ بِطَرَسُوسَ – كَتَبْنَا عَنْهُ – قَالَ : حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جِمْيَرَ قَالَ : حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ زِيَادٍ ، عَنْ أَبِي أُمَامَةَ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : **مَنْ قَرَأَ آيَةَ الْكُرْسِيِّ فِي دُبُرِ كُلِّ صَلَاةٍ مَكْتُوبَةٍ لَمْ يَمْنَعْهُ مِنْ دُخُولِ الْجَنَّةِ إِلَّا أَنْ يَمُوتَ**

ولا يُواظِبُ عَلَيْها إلّا صِدِّيقٌ أوْ عابِدٌ bölümü olmaksızın ve diğer cümlelerde de çeşitli lafız farklılıklarıyla Beyhakî'nin Şuabu'l İman eserinde, Ebu Abdullah → Kasım b. Ğanim → Ebu'l Abbas → Babası (İshak b. Sabbah) → Muhammed b. Amr → Nehşel b. Saîd[424] → Ebî İshak → Habbe el-Arabî → Ali senedi ile yer almaktadır.

أخبرنا أبو عبد الله الحافظ، حدثني القاسم بن غانم بن حمويه بن الحسين بن معاذ، حدثنا أبو العباس محمد بن إسحاق بن الصباح، حدثنا أبي، حدثنا محمد بن عمرو القرشي، عن نهشل بن سعيد الضبي، عن أبي إسحاق الهمداني، عن حبة العرني قال سمعت علي بن أبي طالب يقول سمعت رسول الله على أعواد المنبر يقول: **مَن قَرأ آيةَ الكُرسي دُبُر كلّ صلاةٍ لم يمنَعْه مِن دخوله الجنّة إلا الموتُ، ومن قَرأها حينَ يأخُذُ مضجعه أمّنَه الله على داره ودار جاره والدويرات حوله**

"Kim her farz namazın arkasından Ayete'l kürsiyi okursa cennete girmesine tek engel ölümüdür" ifadesinin yer aldığı Nesâî rivayeti ile ilgili olarak cerh ta'dil kitaplarında yaptığımız araştırmada tüm ravilerinin arasında ittisalin varlığı ve haklarında cerh ifadelerinin olmadığı tespit edilmiştir. Ancak Darakutni ve Taberânî İbn Himyer'in ferd kaldığı bir senet olduğunu ifade etmişlerdir.[425] Bu rivayet ferd kaldığından ve manayı destekleyecek başka bir rivayet bulunamadığından zayıf olduğu sonucuna ulaşmaktayız.

Rivayetin diğer bölümlerinin farklı ifadelerle yer aldığı ve Beyhâkî'nin yer verdiği rivayetin senedinde ise münekkit âlimlerin kezzab, metruk ve zayıf ifadeleri ile cerh ettikleri ravi bulunmaktadır. Rivayetin ikinci bölümünün bulunduğu bu rivayetin de mevzu olduğu anlaşılmaktadır.

[424] Nehşel b. Said hakkında İshak b. Rahuyye ve Ebû Dâvûd et-Tayalîsî kezzab, Nesâî, Ebu Zur'a ve Darakutnî ise metruk değerlendirmesinde bulunmaktadırlar. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.IV, s.243; Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XXX, s.31.

[425] Ebû ʿAbdullâh Moğultây b. Ḳilîc el-Bekcerî Moğultây, *Şerḥu Suneni İbn Mâce - el-İʿlâm bi Sunnetihi ʿAleyhi's-Selâm*, thk. Kâmil ʿAvîḍa (Suudi Arabistan: Mektebetu Nizâr Muṣṭafâ el-Bâz, 1419/1999), c.V, s.397.

35. HADİS

سَيِّدُ البَشَرِ آدَمُ وسَيِّدُ العَرَبِ مُحَمَّدٌ ولا فَخْرَ، وسَيِّدُ الفُرْسِ سَلْمانُ، وسَيِّدُ الرُومِ صُهَيْبٌ، وسَيِّدُ الحَبَشَةِ بِلالٌ، وسَيِّدُ الجِبالِ الطُورُ، وسَيِّدُ الأيّامِ يَوْمُ الجُمْعَةِ، وسَيِّدُ الكَلامِ القُرْآنُ، وسَيِّدُ القُرْآنِ البَقَرَةِ، وسَيِّدُ البَقَرَةِ آيَةُ الكُرْسِيِّ

''Beşerin efendisi Âdem'dir, Arapların efendisi Muhammed'dir. Ancak ben yine de bununla övünmem. İranlıların efendisi Selman'dır. Rumların efendisi Suheyb'dir. Habeşlilerin efendisi Bilal'dir. Dağların efendisi Tur Dağı'dır, günlerin efendisi Cuma günüdür, sözlerin efendisi Kur'an'dır, Kur'an'nın efendisi Bakara sûresi'dir, Bakara sûresinin efendisi ise Ayete'l Kürsi'dir.[426]

Bu rivayet Kütub-i Tis'a da bulunmamaktadır. Deylemî'nin el-Firdevs[427] adlı eserinde senetsiz olarak yer alan bu rivayeti İbn Hacer, Zehra'l Firdevs[428] eserinde yer alan uzunca bir metinde, farklı ifadelerle Muhammed b. Hüseyin→Babası (Hüseyin b. Muhammed) → İbn Sünni → Ali b. Muhammed → Süleyman b. Hazlem → Ebu Eyyub → Muhammed b. Abdulkuddus → Mücahid → Şa'bi → Mekhul → **Bir şahıs (Meçhul ravi)** senedi ile vermektedir.

قال: أنا محمد بن الحسين بن فَنْجُوْيَه إذنًا، أنا أبي، أنا ابن السُّنِيّ، نا علي بن محمد بن عامر النهاوندي، نا سليمان بن حَذلم، نا أبو أيوب سليمان بن عبد الرحمن، عن محمد بن عبد القدوس عن مجالد، عن الشعبي، عن مكحول، عن رجلٍ قال: كنا جلوسًا في حلقة عمر رضي الله عنه نتذاكر فضائل القرآن، إذ قال رجلٌ: خاتمة براءة، وقال آخر: خاتمة بني إسرائيل، وقال آخر: خاتمة كهيعص، وقال آخر: خاتمة يس وتبارك، وفي القوم علي بن أبي طالب رضي الله عنه لا يحير جوابًا، إذ قال: يا أميَر المؤمنين، فأين أنت عن آية الكرسي؟ فقال عمر: يا أبا حسنٍ، حَدِّثنا بما سمعتَ فيها عن رسول الله –صلى الله عليه وسلم– فقال: قال رسول الله –صلى الله عليه وسلم–: "**سيدُ التائبين آدم، وسيد العرب محمدٌ –صلى الله عليه وسلم–، وسيد الروم صهيب، وسيد الفرس سلمان، وسيد الحبشة بلال، وسيد الجبال طور سيناء، وسيد الشجر السدرُ، وسيد الأشهر الحُرُم وسيد الأيام يوم الجمعة، وسيد الكلام القرآنُ، وسيد القرآن البقرةُ، وسيد البقرة**

[426] Nesefî, *Medarik*, c.I, s.211.
[427] Ebu Şucâ' el-Hemedânî Deylemî, *el-Firdevs bi Me'sûri'l-Hitâb*, ed. Said b. Besyunî Zağlûl (Beyrut: Daru'l Kutubu'l İlmiyye, 1986), c.II, s.324.
[428] İbn Hacer, *Zehrü'l- Firdevs*, 8: c.IV. s.770.

آيةُ الكرسي، أما إنّ فيها خمسَ كلماتٍ، في كل كلمةٍ خمسون بركةً

Rivayetin senedinde bulunan Mekhul'den rivayette bulunan meçhul ravinin varlığı rivayeti zayıf kabul etmemize sebep olmuştur. Rivayetin içinde bulunan bazı ifadeler yakın bir mana ile başka kaynaklarda yer almış olsa bile muellifin kitabına aldığı ifadelerin geçtiği bu rivayet, kim olduğuna dair herhangi bir bilgiye rastlayamadığımız meçhul ravi sebebi ile zayıf bir rivayettir.

36. HADİS

ما قُرِئَتْ هَذِهِ الآيَةُ في دارٍ إلّا هَجَرَتْها الشَياطِينُ ثَلاثِينَ يَوْمًا، ولا يَدْخُلُها ساحِرٌ ولا ساحِرَةٌ أرْبَعِينَ لَيْلَةً

''İçinde bu ayetin okunduğu evi, şeytanlar otuz gün terk ederler. O eve kırk gece erkek ve kadın hiçbir sihirbaz ya da büyücü giremez.''[429]

Müellifin Ayete'l Kürsi'nin faziletine dair yer verdiği bu rivayete hadis müktesabatında rastlayamadık. Keşşaf rivayetlerini tahric eden Zeyla'i, İbn Hacer'in de bu rivayeti hadis kitaplarında bulamadığını ifade ettiğini aktarmaktadır.[430] Hadis tekniği açısından senedi olmayan rivayetler hadis olarak kabul edilmediğinden rivayet ile ilgili bir değerlendirme yapamamaktayız.

37. HADİS

مَن قَرَأَ آيَةَ الكُرْسِيِّ عِنْدَ مَنامِهِ بُعِثَ إلَيْهِ مَلَكٌ يَحْرُسُهُ حَتّى يُصْبِحَ

''Kim uyuyacağı zaman Ayete'l Kürsi'yi okursa, Allah onu sabaha kadar koruması için bir melek görevlendirir.'' [431]

Müellifin kitabına aldığı bu ifadelerle rivayeti bulamadık. Bazı lafız farklılıkları ile Süyûtî ed-Dürrü'l Mensur adlı eserinde İbn Düreys→Katâde senedi ile yer vermektedir.[432]

---

[429] Nesefî, *Medarik*, c.I, s.211.
[430] Zeylaî, *Taḫricu'l-Eḥâdis ve'l-Aṣari'l-vâḳı'a fî Tefsîri'l-Keşşâf li'z-Zemahşerî*, c.I, s.160.
[431] Nesefî, *Medarik*, c.I, s.211.
[432] Ebû'l-Fadl Celâleddin Abdurrahmân b. Ebû Bekr Suyûtî, *Durrü'l-Mensûr fî Tefsîri'l-Me'sûr* (Beyrut: Daru'l Fikr, ts.), 8: c.II, s.15.

وَأخرج ابْن الضريس عَن قَتَادَة قَالَ: **من قَرَأَ آيَة الْكُرْسِيّ إِذا أَوَى إِلَى فرَاشه وكل بِهِ ملكَيْنِ يحفظانه حَتَّى يصبح**

Buhârî ise lafız benzerliği olmaksızın aynı manayı ifade eden rivayete es-*Sahih'*inde Osman b. Hüseym[433] → Avf[434] → Muhammed b. Sirin[435] → Ebû Hüreyre[436] senedi ile yer vermektedir.[437]

وَقَالَ عُثْمَانُ بْنُ الْهَيْثَمِ : حَدَّثَنَا عَوْفٌ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِيرِينَ ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ : وَكَّلَنِي رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِحِفْظِ زَكَاةِ رَمَضَانَ ، فَأَتَانِي آتٍ ، فَجَعَلَ يَحْثُو مِنَ الطَّعَامِ ، فَأَخَذْتُهُ فَقُلْتُ : لَأَرْفَعَنَّكَ إِلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَصَّ الْحَدِيثَ فَقَالَ : **إِذَا أَوَيْتَ إِلَى فِرَاشِكَ فَاقْرَأْ آيَةَ الْكُرْسِيِّ ، لَنْ يَزَالَ مَعَكَ مِنَ اللهِ حَافِظٌ ، وَلَا يَقْرَبُكَ شَيْطَانٌ حَتَّى تُصْبِحَ** . وَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : صَدَقَكَ وَهُوَ كَذُوبٌ ، ذَاكَ شَيْطَانٌ

Müellifin manayı ifade ettiği lafızlar ile ilgili değerlendirme yapabileceğimiz senede ulaşamadık. Ancak farklı lafızlarla aynı manaya yer veren, Buhârî'nin kitabında yer verdiği senet üzerinden değerlendirme yapmak durumunda kaldık.

Cerh-ta'dil kitaplarında yaptığımız araştırmalara göre Buhârî rivayetinin senedinin muttasıl, ravilerinin de güvenilir olduğu görülmektedir. Dolayısıyla müellifin yer verdiği rivayetin lafzen olmasa bile ifade ettiği mana itibariyle sahîh bir rivayet olduğu anlaşılmaktadır.

38. HADİS

مَن قَرَأ هاتَيْنِ الآيَتَيْنِ حِينَ يُمْسِي حُفِظَ بِهِما حَتّى يُصْبِحَ، وإنْ قَرَأهُما حِينَ يُصْبِحُ حُفِظَ بِهِما حَتّى يُمْسِيَ، آيَةُ الكُرْسِيِّ وأوَّلُ حَمِ المُؤْمِنُ إلى ﴿إلَيْهِ المَصِيرُ﴾

[433] Osman b. Heysem'in rivayet aldığı hocalarının arasında Avf b. Ebi Cemile vardır. Onun hakkında Darekutni saduk değerlendirmesinde bulunmuş, İbn Hibban ise sika raviler arasında zikretmiştir. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.III, s.81.

[434] Avf b. Ebi Cemile'nin Muhammed b. Sirin'den rivayeti bulunmaktadır. Onun hakkında şii ve kaderi olduğu iddaları vardır. İbn Hacer ve Nesâî onun hakkında sika, sebt değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XXII, s.437; İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, c.I, s.757.

[435] Onun Ebu Hureyre'den rivayeti bulunmaktadır. Onun hakkında İbn Main, İcli ve Nesai sika değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.III, s.585.

[436] Ebu Hureyre'nin hayatı için bkz İbn Hacer, *el-İsâbe*, c.XIII, s.29.

[437] Buhârî, "Fedâilu'l Kur'an", 10 (No.5010).

''Her kim akşam olunca şu iki ayeti okursa, bu iki ayet sayesinde ta sabaha kadar koruma altına alınır. Kim de sabah okursa akşama kadar koruma altına alınır. Bu iki ayetten biri ''Ayete'l Kürsi'dir diğeri ise Mü'min sûresi'nin ilk üç ayetidir.''[438]

Bu rivayet cümleleler arasında takdim te'hir ile Tirmizî'nin *Sünen*'inde, Yahya b. Müğire[439] → İbn Ebi Füdeyk[440] → Abdurrahman b. Ebi Bekr[441] → Zürare b. Mus'ab[442] → Ebî Seleme[443] → Ebû Hüreyre[444] senedi ile yer almaktadır.

حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ الْمُغِيرَةِ أَبُو سَلَمَةَ الْمَخْزُومِيُّ الْمَدِينِيُّ ، قَالَ : حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي فُدَيْكٍ ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ الْمُلَيْكِيِّ ، عَنْ زُرَارَةَ بْنِ مُصْعَبٍ ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : **مَنْ قَرَأَ حم الْمُؤْمِنَ إِلَى { إِلَيْهِ الْمَصِيرُ } ، وَآيَةَ الْكُرْسِيِّ حِينَ يُصْبِحُ ، حُفِظَ بِهِمَا حَتَّى يُمْسِيَ ، وَمَنْ قَرَأَهُمَا حِينَ يُمْسِي حُفِظَ بِهِمَا حَتَّى يُصْبِحَ**

Cerh ve ta'dil kitaplarında yaptığımız incelemede rivayetin senedinde bulunan Abdurrahman b. Ebi Bekr hakkında cerh ifadeleri bulunmaktadır. Müellifin kitabına aldığı lafızların tehir ve takdimi ile yer aldığı bu rivayetin senedinde bulunan Abdurrahman sebebi ile rivayet zayıf kabul edilmektedir. Tirmizî de bu rivayetle ilgili garip bir hadistir değerlendirmesinden sonra, Abdurrahman b. Ebi Bekrin hıfzı ile ilgili cerh ifadelerinin olduğunu belirtmektedir.

39. HADİS

إِنَّ اللهَ يُحِبُّ الحَيِيَّ الحَلِيمَ المتَعَفِّفَ، ويُبْغِضُ البَذِيَّ السَّأَّلَ المُلْحِفَ

---

[438] Nesefî, *Medarik*, c.I, s.211.

[439] Yahya b. Muğire'nin hadis aldığı kimseler arasında Muhammed b. İsmail bulunmaktadır. Onun hakkında Ebu Htim ve İbn Hibban sika değerlendirmasinde bulunmaktadırlar. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XXI, s.568.

[440] Tam adı Muhammed b. İsmail b. Müslim'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Abdurrahman bulunmaktadır. Onun hakkında Nesâî leyse bihi be's, Yahya b. Main ise sika değerlendirmesinde bulunmaktadır. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.III, s.514.

[441] Abdurrahman b. Ebi Bekr'in hadis aldığı kimseler arasında Zürare b. Mus'ab bulunmaktadır. Onun hakkında İbn Sa'd, zayıf hadisleri bulunmaktadır, Yahya b. Main münkerul hadis, Ahmed b. Hanbel ise münkerul hadis ifadelerini kullanmaktadırlar. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.II, s.491; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-taʿdîl*, c.V, s.217.

[442] Zürare b. Mus'ab'ın hadis aldığı kimseler arasında Ebu Seleme bulunmaktadır. Onun hakkın Nesâî ve İbn Hibban sika değerlendirmesinde bulunmktadırlar. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.I, s.628.

[443] Tam adı Ebu Seleme b Abdurrahman'dır. Hadis aldığı kimseler arasında Ebû Hüreyrebulunmaktadır. Onun hakkında Ebu zur'a ve İbn Hibban sika değerlendirmesinde bulunmaktadırlar. Bkz. İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, c.IV, s.531.

[444] Ebu Hureyre'nin hayatı için bkz İbn Hacer, *el-İsâbe*, c.XIII, s.29.

''Doğrusu Allah diri, hâlim ve iffetli olanı sever. Kötü söz söyleyen ve ısrar ederek çok isteyen kimseye de buğz eder.''[445]

Müellifin kitabına aldığı ifadelerin aynısı İbn Ebû Şeybe'nin *Musannef*'inde İbn İdris[446] → A'meş[447] → Habib[448] → Meymun b. Ebi Şebib[449] senedi ile yer almaktadır.[450]

حَدَّثَنَا ابْنُ إِدْرِيسَ ، عَنِ الْأَعْمَشِ ، عَنْ حَبِيبٍ ، عَنْ مَيْمُونِ بْنِ أَبِي شَبِيبٍ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : **إِنَّ اللهَ يُحِبُّ الْحَيِيَّ الْحَلِيمَ الْمُتَعَفِّفَ ، وَيُبْغِضُ الْفَاحِشَ الْبَذِيءَ السَّائِلَ الْمُلْحِفَ** .

Bazı lafız farklılıkları ile Ma'mer'in el-Cami eserinde de belağanî sigası ile senet verilmeden şu şekilde yer almaktadır:[451]

أَخْبَرَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، قَالَ: أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ ثَابِتٍ، عَنِ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَا كَانَ الْفُحْشُ فِي شَيْءٍ قَطُّ إِلَّا شَانَهُ، وَلَا كَانَ الْحَيَاءُ فِي شَيْءٍ قَطُّ إِلَّا زَانَهُ» **قَالَ مَعْمَرٌ**: «**وَبَلَغَنِي أَنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْحَيِيَّ الْحَلِيمَ الْمُتَعَفِّفَ، وَيَبْغَضُ الْفَاحِشَ الْبَذِيءَ السَّائِلَ الْمُلْحِفَ**»

İbn Ebî Şeybe'nin kitabına aldığı senette bulunan Meymun b. Şebib hakkında buluna cerh ifadeleri sebebi ile rivayetimizin zayıf bir rivayet olduğu anlaşılmaktadır.

40. HADİS

---

[445] Neseffî, *Medarik*, c.I, s.223.

[446] Tam adı Abdullah b. İdris b. Yezid'dir. Hadis aldığı kimseler arasında A'meş bulunmaktadır. Onun hakkında İbn Hibban bir ta'dil ifadesi olan huve nesîcun vahdeh, İcli ve Ebu Hatim de sika değerlendirmesinde bulunmaktadırlar. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.II, s.301; Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XIV, s.293.

[447] Tam adı Süleyman b. Mihran'dır. Hadis aldığı kimseler arasında Habib b. Ebi Sabit bulunmaktadır. Onun hakkında Yahyâ el-Kattân onun hakkında allâmetü'l-İslâm değerlendirmesi yaparken Enes b. Mâlik ve Abdullah b. Ebû Evfâ'dan mürsel olarak rivayet ettiği hadislerde tedlîs yapması dışında umumiyetle sika sayılmıştır. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.II, s.109.

[448] Tam adı Habib b. Ebi Sabit'tir. Hadis aldığı kimseler arasında Meymun b. Ebi Şebib bulunmaktadır. Onun hakkında Ebu Hatim, İbn Main ve Nesâî sika, değerlendirmesinde bulunmaktadırlar. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.I, s.347.

[449] Sahabeden değildir. Bu rivayeti de mürsel bir rivayettir. Onun hakkında İbn Main zayıf, İbn Hacer ise mürsel rivayetlerinin çok olduğunu ve saduk olduğunu ifade etmektedir. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.IV, s.197; İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, c.I, s.989.

[450] İbn Ebî Şeybe, c.XIII, s.44 (No.25853).

[451] Mamer b. Raşid Ebû Urve Ma'mer b. Râşid el-Basrî es-San'ânî, *el-Câmi'*, thk. Habîburrahman A'zamî (Pakistan: el-Meclisu'l- İlmiye, 1403), c.XIII, s.44 (No.25853).

ما نَقَصَتْ زَكاةٌ مِن مالٍ قَطُّ

''Verilen zekat asla malı eksiltmez.''[452]

Müellifin kitabına aldığı bu rivayet, bire bir aynı lafızlarla senet belirtilmeden sadece tefsir kaynaklarında yer almaktadır. زَكاةٌ kelimesi yerine صَدَقَةٌ kelimesinin geçtiği şekliyle ise İbn Ebî Şeybe'nin *Musannef*'inde, Veki'[453] → Süfyan[454] → Mansur[455] → Yunus b. Habbab[456] → Ebî Seleme[457] senedi ile yer almaktadır.

وَكِيعٌ ، عَنْ سُفْيَانَ ، عَنْ مَنْصُورٍ ، عَنْ يُونُسَ بْنِ خَبَّابٍ ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : **مَا نَقَصَتْ صَدَقَةٌ مِنْ مَالٍ قَطُّ** ، فَتَصَدَّقُوا

Aynı rivayet زَكاةٌ kelimesi yerine صَدَقَةٌ kelimesinin var olduğu ve sonunda قَطُّ ifadesi de olmaksızın pek çok kaynakta yer almaktadır.[458] Bu şekilde gelen

[452] Nesefî, *Medarik*, c.I, s.225.

[453] Veki' b. Cerrah'ın hadis aldığı kimseler arasında Süfyan b. Said vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn, sebt, Muhammed b. Sa'd sika, hüccet, Iclî sika, edib, hadis hafızı değerlendirmesinde bulunmaktadırlar. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XXX, s.470; Zehebî, *el-Kâşif*, c.III, s.237.

[454] Tam adı Süfyan b. Said'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Mansur b. Mu'temir bulunmaktadır. Onun hakkında Süfyan b. Uyeyne, o tıpkı İbn Abbas ve Şa'bî gibi kendi zamanının ashabu'l hadisi, Şu'be, Süfyan b. Uyeyne, Yahya b. Main ve pek çok kişi de emirul mu'minin fil hadis değerlendirmesinde bulunmaktadırlar. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.II, s.56; Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XI, s.154.

[455] Tam adı Mansur b. Mu'temir'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Yunus b. Habbab bulunmaktadır. Onun hakkında Şu'be, sika, İbn Hacer ise tedlis yapmayan sika bir ravi olduğunu ifade etmektedir. Bkz. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, c.I, s.153; İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, c.I, s.973.

[456] Tam adı Yunus b. Habbab'dır. Hadis aldığı kimseler arasında Ebî Seleme bulunmaktadır. Onun hakkında Buhârî münkeru'l hadis, Nesâî zayıf, İbn Hacer ise saduk olduğunu ancak hata ettiğini ifade etmektedirler. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.IV, s.468; İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, c.I, s.1098.

[457] Tam adı Ebu Seleme b. Abdurrahman'dır. Onun hakkında Muhammed b. Sa'd sika, fakih, Ebu Zür'a, sika ve hadis ilminde otorite değerlendirmelerinde bulunmaktadırlar. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XXXIII, s.375; Zehebî, *el-Kâşif*, c.III, s.342.

[458] Tirmizî, "Birr ve Sıla", 82 (No.2029); Müslim, "Birr ve Sıla", 19 (No. 6548); Ahmed b. Hanbel, c.III, s.1522 (No. 7326); İmam Mâlik, c.I, s.1456 (No.1776); Ebû Bekir Ahmed b. Amr b. Abdülhâlik Bezzâr, *Müsnedü'l-Bezzâr el-Bahrü'z-zehhâr*, thk. Mahfûzurrahman Zeynullah, 1. Bs (Medine: Mektebetü'l-Ulum ve'l-Hikem, 1988), c.15, s.75 (No.8310); Dârimî, c.II, s.1042 (No.1718).

rivayetlerden Müslim'in *Sahih*'inde, Yahya b. Eyyub,[459]/ Kuteybe[460]/ İbn Hucr[461] → İsmail b. Ca'fer[462] → A'la[463] → babası[464] → Ebû Hüreyre[465] senedi ile yer alan rivayet üzerinden değerlendirmemizi yapacağız.

حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ أَيُّوبَ وَقُتَيْبَةُ وَابْنُ حُجْرٍ قَالُوا : حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ وَهُوَ ابْنُ جَعْفَرٍ ، عَنِ الْعَلَاءِ ، عَنْ أَبِيهِ ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ : **مَا نَقَصَتْ صَدَقَةٌ مِنْ مَالٍ** ، وَمَا زَادَ اللهُ عَبْدًا بِعَفْوٍ إِلَّا عِزًّا ، وَمَا تَوَاضَعَ **أَحَدٌ** لِلهِ إِلَّا رَفَعَهُ اللهُ

Müellifin kitabına aldığı bu rivayeti, yakın lafızlarla bulduğumuz ilk rivayetin senedinde bulunan Yunus b. Habib ile ilgili cerh ifadeleri bulunduğundan zayıf bir rivayet olduğu kabul edilmektedir. Ancak Müslim'de geçen rivayetin senedinde bulunan ravilerin tümü hakkında ta'dil ifadeleri mevcut olup senet muttasıldır. Mana itibariyle de akla ve nassa uygun olan bu rivayetin sahih olduğu anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak yaptığımız incelemede müellifin kitabına aldığı bu rivayet ifade ettiği mana itibariyle sahih bir rivayet olsa da lafzen bir kaynağını bulamadık.

41. HADİS

لا يَحِلُّ دَيْنُ رَجُلٍ مُسْلِمٍ فَيُؤَخِّرُهُ إِلّا كانَ لَهُ بِكُلِّ يَوْمٍ صَدَقَةٌ

''Herhangi bir müslümanın borç süresi dolması halinde, alacaklının onu

[459] Yahya b. Eyyub'un hadis aldığı kimseler arasında İsmail b. Ca'fer vardır. Onun hakkında Ali b. Medini ve Ebu Hatim saduk, İbn Hibban, Zehebi ve İbn Hacer ise sika değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XXXI, s.238; İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, c.I, s.1050.

[460] Kuteybe b. Saîd'in hadis aldığı kimseler arasında İsmail b. Ca'fer vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn, Ebu Hâtim, sika demişlerdir. Nesâî, onun için sika ve sadûk demiştir. İbn Hıraş, onun için sadûk demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XXIII, s.523-536; Zehebî, *el-Kâşif*, c.II, s.397.

[461] Tam adı Alib. Hucr b. İyas 'tır. Hadis aldığı kimseler arasında İsmail b.Ca'fer vardır. Onun hakkında Nesâî sika ve hafız, İbn Hibban sika mutkin değerlendirmelerinde bulunmşlardır. Bkz. Zehebî, *el-Kâşif*, c.III, s.439; İbn Hibbân el-Büstî, *Kitâbü's-Sikât*, c.VIII, s.468.

[462]Tam adı İsmail b. Ca'fer b. Ebi Bekr'dir. Onun Hadis aldığı kimseler arasında A'la b. Abdurrahman vardır. Onun hakkında İbn Main ve İbn Medini, Ebu Zür'a ve Ahmed b. Hanbel sika, İbn Hıraş ise saduk değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz.İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.I, s.145.

[463] Tam adı A'la b. Abdurrahman'dır. Onun hadis aldığı kimseler arasında babası Abdurrahman b. Ya'kup vardır. Onun hakkında İbn Main hadisi delil olmaz, Nesâî leyse bihi be's, Ebu Hatim salih Ahmed b. Hanbel ise sika olduğunu ifade etmektedir. Bkz. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, c.VI, s.357; Zehebî, *el-Kâşif*, c.III, s.566; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.III, s.345.

[464] Tam adı Abdurrahman b. Ya'kup'tur. Onun hadis aldığı kimseler arasında Ebû Hüreyrevardır. Onun hakkında İclî tabii ve sika, Nesâî leyse bihi be's, Zehebi ve İbn Hacer ise sika değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.II, s.567; Zehebî, *el-Kâşif*, c.III, s.292; İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, c.I, s.605.

[465] Ebu Hureyre'nin hayatı için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe*, c.IV, s.202-210.

ertelemesi durumunda, ertelediği her bir gün için sadaka sevabı vardır.''[466]

Müellifin kitabına aldığı bu rivayeti pek çok tefsir senetsiz olarak yer vermiş olmasına rağmen rivayeti bu ifadelerle hadis kaynaklarında bulamadık. Kütübi Tis'a'da yer alan pek çok rivayette mal sahibinin borçluya kolaylık sağlaması ya da borçtan vazgeçmesi halinde "Allah'ın arşı altında gölgelendirileceği"[467] ile ilgili farklı rivayetler yer almaktadır.

Müellifin kitabına aldığı rivayette ifade edildiği gibi borcun ertelendiği her bir gün için sadaka sevabı olacağını ifade eden rivayet, Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde[468] ve İbn Mace'nin *Sünen*'inde,[469] İbn Numeyr[470] → Âmeş[471] →Ebî Dâvud[472] → Bureyde[473] senedi ile yer almaktadır.

حَدَّثَنَا ابْنُ نُمَيْرٍ ، أَخْبَرَنَا الْأَعْمَشُ ، عَنْ أَبِي دَاوُدَ ، عَنْ بُرَيْدَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ : **مَنْ أَنْظَرَ مُعْسِرًا كَانَ لَهُ كُلَّ يَوْمٍ صَدَقَةٌ ، وَمَنْ أَنْظَرَهُ بَعْدَ حِلِّهِ كَانَ لَهُ مِثْلُهُ فِي كُلِّ يَوْمٍ صَدَقَةٌ .**

Cerh ve ta'dil kitaplarında yaptığımız araştırma sonucunda, senette bulunan Nufey' b. Haris'in cerh edildiği tespit edilmiştir. Tek senet ile kaynaklarda yer alan bu rivayetin zayıf olduğu anlaşılmaktadır. Sonuç olarak müellifin kitabına aldığı ve aslına ulaşamadığımız bu rivayetin ifade ettiği mana itibariyle zayıf olduğu anlaşılmaktadır.

42. HADİS

[466] Nesefî, *Medarik*, c.I, s.226.
[467] Ahmed b. Hanbel, c.XIV, s.329 (No.8712); Dârimî, c.III, s.1686 (No.2630); Müslim, "Kitabü'z Zühd", 18 (No.3014); Tirmizî, "Buyu'", 65 (No.1306).
[468] Ahmed b. Hanbel, c.XXXVIII, s.69 (No.22969).
[469] İbn Mâce, "Sadakât", 14 (No.2418).
[470] Tam adı Muhammed b. Abdullah b. Nümeyr el-Harîfi el-Hemedâni'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Âmeş bulunmaktadır. Onun hakkında İbn Hibbân vera ehlinden, hafız ve mutkin, İbn Hacer, sika, hafız, faziletli bir kişi değerlendirmesinde bulunmuştur. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XXV, s.566-570; Zehebî, *el-Kâşif*, c.II, s.191.
[471] Tam adı Süleyman b. Mihran'dır. Hadis aldığı kimseler arasında Nufey' b. Haris bulunmaktadır. Onun hakkında İbn Main ve Nesâî sika değerlendirmesinde bulunmaktadırlar. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.II, s.109.
[472] Tam adı Nufey' b. Haris'tir. Hadis aldığı kimseler arasında Bureyde bulunmaktadır. Onun hakkında Ebu Hatim münkeru'l hadis, daifu'l hadis; Nesâî ve Dârakutnî metruk değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.IV, s.239; Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XXX, s.9.
[473] Büreyde b. Husayb'ın hayatı için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe*, c.I, s.533.

إِنَّ اللهَ عَفى عَنْ أُمَّتِي ما حَدَّثَتْ بِهِ أنْفُسَها ما لَمْ تَعْمَلْ، أوْ تَتَكَلَّمْ بِهِ

''Şüphesiz Allah, ümmetimi, içlerinden geçenleri işlemedikleri veya onu dile getirmedikleri müddetçe affetmiştir.''[474]

Müellifin kitabına aldığı bu rivayeti aynı lafızlarla hiçbir kaynakta bulamadık. Ancak aynı mananın başka kelimelerle ifade edildiği farklı rivayetler hadis kaynaklarında bulunmaktadır.[475] Rivayet ile ilgili değerlendirmeyi Buhârî'de Humeydî[476] → Süfyan[477] → Mis'ar[478] → Katâde[479] → Zürare b. Evfa[480] → Ebû Hüreyre[481] senedi ile yer alan rivayet üzerinden yapacağız.

حَدَّثَنَا الْحُمَيْدِيُّ ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ ، حَدَّثَنَا مِسْعَرٌ ، عَنْ قَتَادَةَ ، عَنْ زُرَارَةَ بْنِ أَوْفَى ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ : قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : **إِنَّ اللَّهَ تَجَاوَزَ لِي عَنْ أُمَّتِي مَا وَسْوَسَتْ بِهِ صُدُورُهَا مَا لَمْ تَعْمَلْ أَوْ تَكَلَّمْ** .

Cerh-ta'dil kitaplarından yaptığımız araştırmalara göre rivayetin senedinin muttasıl, ravilerinin de güvenilir olduğu görülmektedir. Hadisimiz, Buhârî ve Müslim'in Sahîhlerinde yer almaktadır. Lafzen kaynağına ulaşamadığımız bu rivayet, ifade ettiği mana itibariyle sahih kaynaklarda geçmektedir.

---

[474] Nesefî, *Medarik*, c.I, s.231.

[475] Buhârî, "Rikak" 5 (No.2528); Müslim, "İman" 56 (No.127); Ebû Dâvud, "Talak", 15 (No.2210).

[476] Tam adı Abdullah b. Zübeyr b. İsa'dır. Hadis aldığı kimseler arasında Süfyan vardır. Onun hakkında Ahmed b. Hanbel imam, Ebu Hatim sika ve imam, İbn Hacer ise sika ve hafız değerlendirmesinde bulunmaktadırlar.Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XIV, s.512; İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, c.I, s.506.

[477] Süfyan b. Uyeyne'nin hadis aldığı kimseler arasında Mis'ar vardır. Onun hakkında Ali b. Medenî "onun için Zühri'nin ashabında rivayetinde ondan daha sağlam olanı yoktur", Iclî ise Kufeli, sika, sebt, hasenu'l- hadis değerlendirmelerinde bulunmaktadırlar. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XI, s.177-195.

[478] Tam adı Mis'ar b. Kidam b. Züheyr'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Katâde bulunmaktadır. Şu'be, Mi'sar'ı güvenilirliği sebebi ile mushaf diye isimlendirdiklerini aktarmaktadır. Veki' ise onun şüphesinin başkalarının yakini gibi olduğunu ifade etmektedir. Onun hakkında Yahya b. Main ve İbn Hacer de sika değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz. Zehebî, *el-Kâşif*, c.IV, s.273; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.IV, s.60; İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, c.I, s.936.

[479] Katâde b. Diame'nin hadis aldığı kimseler arasında Zürare b. Evfa vardır. Onun hakkında Yahya b. Mâin, sika demiştir. Abdurrahman b. Ebu Hâtim, babasının onun hakkında Hasan'ın ashabının en büyüğü Katâde, Enes'in ashabının en sağlamı Zührî sonra Katâde'dir, dediğini nakletmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XXIII, s.498-517; Zehebî, *el-Kâşif*, c.II, s.396.

[480] Zürare b. Evfâ'nın hadis aldığı kimseler arasında Ebû Hüreyrevardır. Onun hakkında Nesâî, sika değerlendirmesinde bulunmuştur. İbn Hibban onu Sikat'ında zikretmiştir. Bkz. Zehebî, *el-Kâşif*, c.I, s.321; Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.IX, s.339-341.

[481] Ebu Hureyre'nin hayatı için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe*, c.IV, s.202-210.

43. HADİS

مَن قَرَأَ ﴿آمَنَ الرَسُولُ﴾ إلى آخِرِهِ في لَيْلَةٍ كَفَتاهُ

''Her kim 'Amenerrasulu' ile başlayan ayeti ve devamını bir gecede sonuna kadar okursa bu ona yeter.''[482]

Müellifin kitabına bu lafızlarla aldığı rivayeti hiçbir kaynakta bulamadık. Ancak aynı mana farklı ifadelerle pek çok hadis kaynağında yer almaktadır.[483] Biz hadisin manasının sıhhatini tespit etmek için Buhârî'de, Ebu Nuaym[484] → Süfyan[485] → Mansur[486] → İbrahim[487] → Abdurrahman b. Yezid[488] → Ebu Mes'ud[489] senedi ile yer alan rivayet üzerinden değerlendirmemizi yapacağız.

حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ ، عَنْ مَنْصُورٍ ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ يَزِيدَ ، عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ : قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ **مَنْ قَرَأَ بِالْآيَتَيْنِ مِنْ آخِرِ سُورَةِ الْبَقَرَةِ فِي لَيْلَةٍ كَفَتَاهُ**

Cerh-ta'dil kitaplarından yaptığımız araştırmalara göre, rivayetin senedinin muttasıl, ravilerinin de güvenilir olduğu görülmektedir. Lâfzen kaynağına ulaşamadığımız bu rivayetin ifade ettiği mana itibariyle sahih kaynaklarda yer aldığı

---

[482] Nesefî, *Medarik*, c.I, s.234.

[483] Buhârî, "Fedailu'l Kur'an" 10 (No.5010); Müslim, "Salatu'l Müsafirin", 42 (806); Ahmed b. Hanbel, c.VII, s.3786 (17343).

[484] Tam adı Fadl b. Dükeyn'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Süfyan b. Said vardır. Onun hakkında Muhammed b. Sa'd sika, hüccet, Ali b. Medinî de sika değerlendirmesinde bulunmaktadır. Bkz. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-taʿdîl*, c.VII, s.61; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.III, s.387.

[485] Tam adı Süfyan b. Said'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Mansur b. Mu'temir bulunmaktadır. Onun hakkında Süfyan b. Uyeyne, o tıpkı İbn Abbas ve Şa'bî gibi kendi zamanının ashabu'l hadisidir, Şu'be, Süfyan b. Uyeyne, Yahya b. Main ve pek çok kişi onu emirul mu'minin fil hadis olduğunu ifade etmektedir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XI, s.154; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.II, s.56.

[486] Tam adı Mansur b. Mu'temir'dir. Hadis aldığı kimseler arasında İbrahim b. Yezid bulunmaktadır. Onun hakkında Şu'be, sika, İbn Hacer ise tedlis yapmayan sika bir ravi olduğunu ifade etmektedir. Bkz. İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, c.I, s.973; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-taʿdîl*, c.I, s.153.

[487] Tam adı İbrahim b. Yezid'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Abdurrahman b. Yezid bulunmaktadır. Onun hakkında Ameş, hadis sarrafı, Ebû Zur'a ise Müslümanların bayraklarından ve fakihlerinden biri olduğunu ifade etmektedirler. Bkz. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-taʿdîl*, c.II, s.144; Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.II, s.233.

[488] Abdurrahman b. Yezid'in Ebu Mes'ud el- Bedrî'den rivayeti bulunmaktadır. Onun hakkında Muhammed b. Sa'd, Yahya b. Main, İclî sika ve Darakutnî sika değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.II, s.567; Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XVIII, s.12.

[489] Ebu Mes'ud el- Bedrî'nin hayatı için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe*, c.VII, s.210.

tespit edilmiştir.

44. HADİS

مَن قَرَأَهُما بَعْدَ العِشاءِ الآخِرَةِ أَجْزَأَتاهُ عَنْ قِيامِ اللَّيْلِ

''Kim yatsı namazından sonra bakara sûresinin son iki ayetini okursa bu iki ayet gece kıyamının yerine geçer.''[490]

Müellifin kitabına aldığı bu ifadelerler rivayeti bulamadık. Ancak en yakın mana İbn Adi'nin el-Kâmil eserinde, Muhammed b. Ca'fer[491] → İbrahim b. A'la[492] → İsmail b. Ayyaş[493] → Velid b. Abbad[494] → Eban[495] → Asım b. Behdele[496] → Zir b. Hubeyş[497] → Alkame[498] → Ukbe b. Amr[499] senedi ile yer almaktadır.

ثنا محمد بن جعفر بن رزين العطار الحمصي ، ثنا إبراهيم بن العلاء ، ثنا إسماعيل بن عياش ، عن الوليد بن عباد ، عن أبان ، عن عاصم

---

[490] Nesefî, *Medarik*, c.I, s.234.

[491] Muhammed b. Cafer'in hadis aldığı kimseler arasında İbrahim b. A'la vardır. Onun hakkında Ebu Hâtim, sadûk demiştir. İbn Hibbân onu Sikat'ında zikretmiştir. Bkz. Zehebî, *el-Kâşif*, c.III, s.29; Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XXV, s.5-9.

[492] Tam adı İbrahim b. A'la ed-Dahhak'tır. Onun İsmail b. Ayyaş'tan rivayeti bulunmaktadır. Onun hakkında Ebu Dâvûd leyse bi şey'in, Ebu Hatim ise saduk değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz. Zehebî, *el-Kâşif*, c.II, s.67; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.I, s.79.

[493]Tam adı İsmail b. Ayyaş b. Süleym'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Velid b. Abbad bulunmaktadır. Onun hakkında Ebu Hatim leyyin, İbn Huzeyme hadisi delil olarak kabul edilmez, değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz. Zehebî, *el-Kâşif*, c.II, s.122; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.I, s.162.

[494] Velid b. Abbad'ın hadis aldığı kimseler arasında Eban bulunmamaktadır. Onun hakkında İbn Adî, Süleyman b. Ayyaş'ın ondan rivayet ettiği hadisler doğru değildir, Ebu Hatim ise onun meçhul bir ravi olduğunu ifade etmektedir. Bkz. İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânü'l-Mîzân*, c.VIII, s.384; İbn Adî, *el-Kâmil fî duafâi'r-ricâl*, c.VIII, s.368.

[495] Tam adı Eban b. Asım b. Behdele'den rivayeti bulunmaktadır. Onun hakkında İclî, Ali b. Medinî, Yahya b. Main ve Nesâî sika olduğunu ifade etmişlerdir. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.I, s.56.

[496] Âsım b. Behdele el-Esedi'nin hadis aldığı kimseler arasında Zirr b. Hubeyş bulunmaktadır. Onun hakkında Ahmed b. Hanbel, sika, salih bir kişi; İbn Hibbân, Sikât'ta kurra; Ebû Zur'a, sika; Yakub b. Süfyân, hadisinde ıztırab vardır, o sikadır; İbn Maîn, Nesâî, leyse bihi bes değerlendirmesinde bulunmaktadırlar. Bkz. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-taʿdîl*, c.VI, s.340; Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XIII, s.473-478.

[497] Tam adı Ebu Meryem Zir b. Hubeyş b. Hubaşe'dir. Onun Alkame'den rivayeti bulunmamaktadır. Onun hakkında Muhammed b. Sa'd ve Yahya b. Main sika değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.IX, s.335.

[498] Tam adı Alkame b. Kays b. Abdullah b. Malik'tir. Hadis aldığı kimseler arasında Ukbe b. Amr bulunmaktadır. Onun hakkında Fadl b. Dükeyn sika, İbn Hacer de muhadram olduğunu aktarmaktadır. Bkz. İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, c.I, s.689; Moğultay b. Kılıç, *İkmâlü Tehzîbi'l-Kemâl*, c.IX, s.271.

[499] Ebu Mes'ud el-Bedri'nin hayatı için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe*, c.VII, s.210.

بن بهدلة ، عن زر بن حبيش ، عن علقمة ، عن عقبة بن عمرو أبي مسعود البلدي قال : سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول : أنزل الله عز وجل الآيتين من كنوز الجنة كتبها الرحمن بيده قبل أن يخلق الخلق بألفي سنة ، **فمن قرأها بعد عشاء الآخرة مرتين أخرنا عنه قيام ليلة آمَنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ**

Cerh ve ta'dil kitaplarında yaptığımız inceleme sonucunda senette bulunan ravilerden İsmail b. Ayyaş ve Velid b. Abbad ile ilgli cerh ifadelerinin var olduğu tespit edilmiştir. Aynı şekilde Velid b. Abdan'ın hadis aldığı hocalar arasında Eban'ın olmaması senedin muttasıl olmadığını ifade etmektedir. Sonuç itibariyle lafzen hadis kaynaklarında tespit edemediğimiz bu rivayetin, manen yer aldığı tek kaynakta verilen senedinin de zayıf olduğu tespit edilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM
NESEFÎ'NİN MEDÂRİK'U-T TENZİL VE HAKÂİK'U-TE'VİL İSİMLİ TEFSİRİNDEKİ HADİSLERİN TAHRİC VE DEĞERLENDİRİLMESİ (ÂL-İ İMRÂN SÛRESİ)

2.1. ÂL-Î İMRÂN SÛRESİ

Çalışmamızın bu bölümünde Müellifin, Âl-Îmrân sûresinin tefsirinde tespit etmiş olduğumuz 30 rivayet değerlendirilecek olup her bir rivayetin sonunda ulaşılan sonuca yer verilecektir.

1. HADİS

مَن قَرَأَ الآيَةَ عِنْدَ مَنامِهِ خَلَقَ اللهُ تَعالى مِنها سَبْعِينَ أَلْفَ خَلْقٍ يَسْتَغْفِرُونَ لَهُ إلى يَوْمِ القِيامَةِ، ومَن قالَ بَعْدَها: وأنا أشْهَدُ بِما شَهِدَ اللهُ بِهِ، وأسْتَوْدِعُ اللهَ هَذِهِ الشَهادَةَ، وهي لِي عِنْدَ اللهِ وَدِيعَةٌ، يَقُولُ اللهُ تَعالى يَوْمَ القِيامَةِ: إنَّ لِعَبْدِي عِنْدِي عَهْدًا، وأنا أحَقُّ مَن وفى بِالعَهْدِ، أدْخِلُوا عَبْدِي الجَنَّةَ"

Her kim bu ayeti uyayacağı sırada okursa, işte bundan dolayı Allah, yetmiş bin varlık yaratır. Bu yaratılanlar ta kıyamet gününe kadar onu bağışlanması için Allah'tan mağfiret dilerler. Her kim de bu ayeti okuduktan sonra 'Ben de Allah'ın kendisini buna şahit kıldığı şeylerle şahitlikte bulunacağım ve ben bu şahitliği Allah'a havale edeceğim. Bu benim için Allah katında vedia (güvence) olacaktır.' dersе Allah da kıyamet gününde şöyle buyuracaktır: 'Muhakkak ki kulumun benim katımda bulunan bir ahdi (güvencesi) vardır ve ben verdiği sözü yerine getirmekte en vefalı olanım. Bu sebeple bu kulumu cennete koyun!'"[500]

Âl-i İmrân sûresi 18. ayeti okumanın fazileti ile ilgili olarak kitabına aldığı bu rivayeti muteber hiçbir kaynakta bulamadık. Ancak Şevkanî ''Fevaidul Mecmua'' adlı eserinde rivayetin ilk kısmı olan *"Her kim bu ayeti uyayacağı sırada okursa işte bundan dolayı Allah, yetmiş bin varlık yaratır. Bu yaratılanlar ta kıyamet gününe kadar onu bağışlanması için Allah'tan mağfiret dilerler."* ifadelerine senedi zikretmeksizin yer verir ve senette bulunan hadis uyduran raviler sebebi ile mevzu olduğunu ifade eder.[501]

Senedine ulaşamadığımız bu rivayet, manen küçük bir amele çok büyük mükafatlar vaat etmesi sebebi ile nasların genel yapısına ve amel-mükafat dengesine

[500] Nesefî, *Medarik*, c. I, s.242.
[501] Ebû Abdullah Muhammed b. Ali Şevkânî, *el-Fevâ'idü'l-mecmûʿa fi'l-ehâdîsi'l-mevzûʿa*, thk. Abdurrahman b. Yahyâ el-Yemani (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995), s.312.

aykırı olduğundan mevzu olduğu anlaşılmaktadır.

2. HADİS

قَتَلَتْ بَنُو إسْرائِيلَ ثَلاثَةً وأرْبَعِينَ نَبِيًّا مِن أوَّلِ النَهارِ في ساعَةٍ واحِدَةٍ، فَقامَ مِائَةٌ واثْنا عَشَرَ رَجُلًا مِن عُبّادِ بَنِي إسْرائِيلَ فَأمَرُوا قَتَلَتَهم بِالمَعْرُوفِ، ونَهَوْهم عَنِ المُنْكَرِ، فَقُتِلُوا جَمِيعًا في آخِرِ النَهارِ مِن ذَلِكَ اليَوْمِ

''Günün ilk saatlerinde İsrailoğulları kırk üç peygamberi bir saat içerisinde bir anda öldürdüler. Buna karşılık İsrailoğullarından yüz on iki kişi bu katillere iyiliği emredip onları kötülükten alıkoymaya çalıştılar ancak aynı günün sonunda İsrailoğulları bu kişileri de öldürdüler.''[502]

Bu rivayet bazı lafız farklılıklarıyla beraber Bezzar'ın *Müsned'*inde, Muhammed b. Haris[503] → Abdulvehhab b. Necde[504]→ Muhammed b. Himyer[505]→ Ebu'l Hasen[506] → Mekhul[507] → Kabîsa b. Züneyb[508] → Ebu Ubeyde b. Cerrah[509] senedi ile yer alan uzunca rivayetin parçası olarak geçmektedir.[510] Biz de rivayet ile ilgili değerlendirmemizi bu senet üzerinden yapacağız.

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحَارِثِ الْبَغْدَادِيُّ قَالَ : نَا عَبْدُ الْوَهَّابِ بْنُ نَجْدَةَ قَالَ حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ حِمْيَرَ قَالَ : حَدَّثَنِي أَبُو الْحَسَنِ ، عَنْ مَكْحُولٍ ، عَنْ قَبِيصَةَ بْنِ ذُوَيْبٍ ، عَنْ أَبِي عُبَيْدَةَ بْنِ الْجَرَّاحِ قَالَ : قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ أَيُّ الشُّهَدَاءِ أَكْرَمُ عَلَى اللهِ ؟ قَالَ : رَجُلٌ قَامَ إِلَى أَمِيرٍ جَائِرٍ ، فَأَمَرَهُ

---

[502] Neseffî, *Medarik*, c.I, s.244.
[503] Ravi ile ilgili bilgi tespit edilemedi.
[504] Tam adı Abdulvehhab b. Necde'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Muhammed b. Himyer bulunmaktadır. Onun hakkında İbn Hibban ve İbn Hacer sika değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.II, s.640; İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, c.I, s.633.
[505] Tam adı Muhammed b. Himyer b. Enis'tir. Hadis aldığı kimseler arasında Ebu'l Hasan'ı tespit edmedik. Onun hakkında Yahya b. Main sika, Nesâî leyse bihi be's, İbn Hacer ise saduk değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.III, s.549; İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, c.I, s.839.
[506] Ravi ile ilgili bilgi tespit edilemedi.
[507] Tam adı Mekhul b. Ebi Müslim'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Kubaysa b. Züeyb bulunmaktadır. Onun hakkında İbn Hıraş saduk, İcli ise sika olarak nitelemişlerdir. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.IV, s.148; Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XXVIII, s.464.
[508] Kabisa b. Züneyb'in Ebu Ubeyde b. Cerrah'tan rivayeti bulunmaktadır. Onun hakkında İbn Hibban ve İcli, tabiidendir ve sikadır tespitindebulunmuşlardır. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.III, s.425.
[509] Ebu Ubeyde b. Cerrah'ın hayatı için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe*, c.V, s.508.
[510] Bezzâr, *Bahrü'z-zehhar*, c.IV, s.109 (No.1285).

بِمَعْرُوفٍ وَنَهَاهُ عَنْ مُنْكَرٍ فَقَتَلَهُ ، قِيلَ : فَأَيُّ النَّاسِ أَشَدُّ عَذَابًا ؟ قَالَ : " رَجُلٌ قَتَلَ نَبِيًّا أَوْ قَتَلَ رَجُلًا أَمَرَهُ بِمَعْرُوفٍ أَوْ نَهَاهُ عَنْ مُنْكَرٍ ثُمَّ قَرَأَ : { وَيَقْتُلُونَ النَّبِيِّينَ بِغَيْرِ حَقٍّ وَيَقْتُلُونَ الَّذِينَ يَأْمُرُونَ بِالْقِسْطِ مِنَ النَّاسِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ } ، ثُمَّ قَالَ " يَا أَبَا عُبَيْدَةَ **قَتَلَتْ بَنُو إِسْرَائِيلَ ثَلَاثَةً وَأَرْبَعِينَ نَبِيًّا فِي سَاعَةٍ وَاحِدَةٍ ، فَقَامَ مِائَةُ رَجُلٍ وَاثْنَا عَشَرَ رَجُلًا مِنْ عُبَّادِ بَنِي إِسْرَائِيلَ ، فَأَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ، وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ فَقُتِلُوا جَمِيعًا**

Cerh ve ta'dil kitaplarında yaptığımız araştırma sonucunda, senedin ravilerinden Muhammed b. Haris ve Ebu'l Hasen'in müphem oldukları ve tercemelerine ulaşılamadığı tespit edilmiştir. Rivayetin sonunda senet ile ilgili değerlendirme yapan Bezzar, Muhammed b. Himyer'den rivayet alanlar arasında Ebu'l Hasen diye birinin olmadığını ifade etmektedir. Rivayeti değerlendiren el-Heysemi de senette iki müphem ravinin olduğunu ifade etmektedir.[511] Bu değerlendirmelerin akabinde rivayetin zayıf olduğu sonucuna varmaktayız.

3. HADİS

أَنَّهُ دَخَلَ مَدارِسَهم فَدَعاهُمْ، فَقالَ لَهُ نَعِيمُ بْنُ عَمْرٍو والحارِثُ بْنُ زَيْدٍ: عَلى أيِّ دِينٍ أنْتَ؟ قالَ النَبِيُّ"عَلى مِلَّةِ إبْراهِيمَ". قالا: إنَّ إبْراهِيمَ كانَ يَهُودِيًّا. قالَ لَهُما: "إنَّ بَيْنَنا وبَيْنَكُمُ التَوْراةَ فَهَلُمُّوا إلَيْها". فَأبَيا

''Hz. Peygamber (s.a.v.) *ehl-i kitaba ait bir medreseye gitti ve onları hakka davet etti. Bunun üzerine Nuaym b. Amr ve Haris b. Zeyd Rasulullah'a; Sen hangi din üzeresin diye sorduklarında Hz. Peygamber* (s.a.v.) *, İbrahim'in dini üzereyim, cevabını verdi. Bunun üzerine şöyle dediler: 'Aslında İbrahim Yahudi idi.' Hz. Peygamber* (s.a.v.) *ise: 'Öyle ise gelin Tevrata gidip onu hakem kılâlim, aramızda hükmü o versin.' diye teklif edince bunu kabul etmediler.''*[512]

Bu rivayet İbn Hisam'ın siretinde geçmekte ancak senet ile ilgili bir bilgi verilmemektedir. Bazı lafız farklılıklarıyla beraber senedinde verilmiş olduğu haliyle

[511] Heysemî, *Mecmaʿu'z-zevâʾid*, c.VII, s.272.
[512] Neseffî, *Medarik*, c.I, s.245.

ilk olarak Taberâni'nin tefsirinde, Ebu Kureyb[513] → Yunus[514] → Muhammed b. İshak[515] → Muhammed b. Ebi Muhammed[516] → Said b. Cübeyr[517]// İkrime[518] → İbn Abbas[519] isnadı ile yer almaktadır.[520] Biz de rivayet ile ilgili değerlendirmemizi bu senet üzerinden yapacağız.

حَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ قَالَ : حَدَّثَنَا يُونُسُ قَالَ : حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ قَالَ حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي مُحَمَّدَ مَوْلَى زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ قَالَ حَدَّثَنِي سَعِيدُ بْنُ جُبَيْرٍ وَعِكْرِمَةُ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ : **دَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ بَيْتَ الْمِدْرَاسِ عَلَى جَمَاعَةٍ مِنْ يَهُودَ ، فَدَعَاهُمْ إِلَى اللَّهِ ، فَقَالَ لَهُ نُعَيْمُ بْنُ عَمْرٍو ، وَالْحَارِثُ بْنُ زَيْدٍ : عَلَى أَيِّ دِينٍ أَنْتَ يَا مُحَمَّدُ ؟ فَقَالَ : " عَلَى مِلَّةِ إِبْرَاهِيمَ وَدِينِهِ . فَقَالَا فَإِنَّ إِبْرَاهِيمَ كَانَ يَهُودِيًّا ! فَقَالَ لَهُمَا رَسُولُ اللَّهِ فَهَلُمُّوا إِلَى التَّوْرَاةِ ، فَهِيَ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ ! فَأَبَيَا**

Cerh ta'dil kitapladında yaptığımız incelemede senedin ravilerinden, Yunus b. Bükeyr, Muhammed b. İshak b. Yesar ve Muhammed b. Ebi Muhammed hakkında cerh ifadelerinin varlığı sebebi ile müellifin ifadelerine en yakın olan lafızların bulunduğu bu rivayetin zayıf olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

4. HADİS

[513] Tam adı Muhammed b. A'la b. Kureyb'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Yunus b. Bükeyr b. Vasıl bulunmaktadır. Onun hakkında Ebu Hatim saduk, Zehebi hafız, İbn Hacer ise sika değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.III, s.667; Zehebî, *el-Kâşif*, c.IV, s.180; İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, c.I, s.885.

[514] Tam adı Yunus b. Bükeyr b. Vasıl'dır. Hadis aldığı kimseler arasında Muhammed b. İshak bulunmaktadır. Onun hakkında Nesaî leyse bilkaviy ve zayıf, İbn Hacer ise saduktur ama hata da yapar değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz. İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, c.I, s.1098; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.IV, s.466.

[515] Tam adı Muhammed b. İshak b. Yesar'dır. Hadis aldığı kimseler arasında Muhammed b. Ebî Muhammed bulunmaktadır. Onun hakkında Yahya b. Main zayıf ve sakim, İcli sika, Ebu zur'a ise saduk değerlendirmesinde bulunmaktadırlar. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.III, s.504; Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XX, s.405.

[516] Hadis aldığı kimseler arasında Said b. Cübeyr ve İkrime bulunmaktadır. Onun hakkında Zehebi ve İbn Hacer meçhul değerlendirmesinde bulunurken İbn Hibban ise onu sika raviler arasında zikretmektedir. Bkz. İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, c.I, s.894; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.III, s.690.

[517] Tam adı Said b. Cübeyr b. Hişam'dır. Hadis aldığı kimseler arasında Abdullah b. Abbas bulunmaktadır. Onun hakkında Taberî abid, âlim, Fadıl değerlendirmesi yaparken İbn Hacer de sika olduğunu ifade etmektedir. Bkz. Zehebî, *el-Kâşif*, c.II, s.473; İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, c.I, s.374.

[518] Hadis aldığı kimseler arasında Abdullah b. Abbas da bulunmaktadır. Onun hakkında Yahya b. Said ve Muhammed b. Sirin yalancı değerlendirmesini yaparken İmam Malik de ondan hadis alınmaması gerektiğini ifade etmiştir. Yahya b. Main, İcli ve Nesaî ise sika olduğunu ifade etmişlerdir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XX, s.264; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.III, s.134.

[519] İbn Abbas'ın hayatı için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe*, c.VI, s.228.

[520] Taberî, *Camiu'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, c.VI, s.288.

مُلُوكُ الجَنَّةِ مِن أُمَّتِي القانِعُونَ بِالقُوتِ يَوْمًا فَيَوْمًا

''Ümmetimin kralları ellerindeki ile günü gününe yetinen kanaat sahibi kimselerdir.''[521]

Bu lafızlarla ya da yakın mana ile bu anlamı ifade eden herhangi bir rivayeti, başvurduğumuz kaynaklarda bulamadık. Hadis tekniği açısından senedi olmayan rivayetler hadis olarak kabul edilmediğinden rivayet ile ilgili bir değerlendirme yapamamaktayız.

5. HADİS

كَما تَكُونُوا يُوَلّى عَلَيْكُمْ

''Siz nasıl iseniz öyle idare edilirsiniz.''[522]

Müellifin kitabına aldığı bu rivayet aynı lafızlarla Silefi'nin et-Tuyuriyyat eserinde, Muhammed → Ebu'l Huseyn b. Cemi' → Muhammed b. Yusuf → Ebu'l Musenna → Muhammmed b. Yahya → Kirmanî b. Ömer → Mubarek b. Fedale → Hasan b. Ali → Ebu Bekre senedi ile yer almaktadır.[523]

حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ، حَدَّثَنِي أَبُو الْحُسَيْنِ بن جميع، أخبرنا محمد بن يُوسُفَ بِسِيرَافَ حَدَّثَنَا أَبُو الْمُثَنَّى، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى بْنِ عُثْمَانَ، حَدَّثَنَا الكرماني بن عمرو، حدثنا مُبارك ابن فضالة، عَنِ الْحَسَنِ عَنْ أَبِي بَكْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: **كَمَا تَكُونُوا يُوَلَّى عَلَيْكُمْ**

Senettee yer alan ravilerin isimleri tam olarak verilmediğinden senet üzerinden bir değerlendirme yapamadık. Tuyuriyyat eserinde verilen ek bilgilere göre tercemesi bilinmeyen raviler sebebi ile rivayet münker olarak nitelendirilmiştir. El-Camiu's-Sağir'de geçen rivayetlerle ilgili hüküm beyan eden Elbani de Ebu Bekre rivayeti ile ilgili zayıf hükmü vermiştir. [524]

Mana itibariyle değerlendirildiğinde nice salih, adil ve mazlumlar zâlimler

[521] Nesefî, *Medarik*, c.I, s.246.
[522] Nesefî, *Medarik*, c.I, s.247.
[523] EbuTahir Sadrüddin Silefi, *Tuyuriyyat*, ed. Desman Yahya Mualî (Riyad: Mektebetu Edvai's-Selef, 1425), c.IV,s.1358.
[524] Nâsiruddin el-Elbânî, *Daifu El-Cami'u_s Sağir Ve Ziyadetuh*, s.621 (No. 4275).

tarafından yönetilmekte olduğu gibi bunun aksi de gerçek hayatta varlığı yadsınamayacak bir hakikattir. Albânî de bu hadisin mana açısından da sahih olmadığını belirterek şunları söylemiştir: "Zaten vakıa da bunu yalanlamaktadır. Halk aynı halk olduğu halde, yani hiç değişmedikleri halde bazen iyi yöneticiler bazen de kötü yöneticiler başa geçebilmektedir".[525] Sonuç olarak hem senet hem de mana itibariyle rivayetin zayıf olduğu anlaşılmaktadır.

6. HADİS

ما مِن مَوْلُودٍ يُولَدُ إلّا والشَّيْطانُ يَمَسُّهُ حِينَ يُولَدُ، فَيَسْتَهِلُّ صارِخًا مِن مَسِّ الشَّيْطانِ إيّاهُ، إلّا مَرْيَمَ وابْنَها

''Doğan hiçbir çocuk yoktur ki, doğum esnasında şeytan ona dokunmamış olsun. İşte çocuğun ağlaması bu dokunuş sebebiyledir. Bu dokunuştan Meryem ve oğlu hariçtir.''[526]

Müellifin kitabına aldığı bu rivayet aynı lafızlarla Buhârî'nin *Sahih* eserinde, Abdullah b. Muhammed[527] → Abdurrezzak[528] → Ma'mer[529] → Zührî[530] → Said b. Müseyyeb[531] → Ebû Hüreyre[532] senedi ile yer almaktadır.[533] Bazı lafız farklılıklarıyla başka kaynaklarda da yer almaktadır.[534] Ancak biz değerlendirmemizi Buhârî'nin

[525] Muhammed Nâsırüddin Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdîsi'z-zaʿîfe ve'l-mevzûʿa ve eseruhe's-seyyi'ü fi'l-ümme*, 1. Bs (Riyad: Mektebetü'l-Maârif, 1992), c.I, s.490 (No. 320).

[526] Nesefî, *Medarik*, c.I, s.251.

[527] Abdullah b. Muhammed'in hadis aldığı kimseler arasında Abdürrezzak vardır. Onun hakkında Ebu Hâtim, sadûk değerlendirmesinde bulunmuştur. İbn Hibban onu Sikat'ında zikretmiştir. Bkz. Zehebî, *el-Kâşif*, c.II, s.126; Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c. XVI, s.59-62.

[528] Abdürrezzak'ın hadis aldığı kimseler arasında Ma'mer vardır. Onun hakkında Ebu Ahmed b. Adî, çok hadis rivayet ettiğini, Müslümanların imamı olduğunu ve ondan hadis yazdıklarını aktarmıştır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XVII, s.55-62; Zehebî, *el-Kâşif*, c.II, s.194.

[529] Ma'mer b. Râşid el-Ezdî'nin hadis aldığı kimseler arasında Hemmâm vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn, sika, Ebu Hatîm, sâlihu'l- hadis, Nesâî, sika demişlerdir. İbn Hibbân onu Sikat'ında zikretmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XXVIII, s.303; Zehebî, *el-Kâşif*, c.III, s.164.

[530] Esas adı, Muhammed b. Müslim b. Şihab ez-Zührî'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Said b. Müseyyeb vardır. Onun hadisleri resmi olarak ilk tedvin eden kişi olarak bilinmektedir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XXVI, s.440.

[531] Saîd b. Müseyyeb'in hadis aldığı kimseler arasında Ebû Hüreyrevardır. Ahmed b. Hanbel, Saîd b. Müseyyib'in tabiînin en faziletlisi olduğunu söyledi. Ebu Zür'a, onun için sika demiştir. Ebu Hatîm, onun Ebu Hureyre'den rivayeti en sağlam olan kişi olduğunu aktardı. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XI, s.68; Zehebî, *el-Kâşif*, c.I, s.374.

[532] Ebu Hureyre'nin hayatı için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe*, c.IV, s.202.

[533] Buhârî, "Bedü'l-Halk", 11.

[534] Müslim, "Fedail", 146-148; Ahmed b. Hanbel, c.III, s.1517 (No.7303); İbn Hibbân, c.XIV, s.128 (No.6234).

senedi üzerinden yapacağız.

حَدَّثَنِي عَبْدُ اللهِ بْنُ مُحَمَّدٍ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ: أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ ، عَنِ الزُّهْرِيِّ ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيِّبِ ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: **مَا مِنْ مَوْلُودٍ يُولَدُ إِلَّا وَالشَّيْطَانُ يَمَسُّهُ حِينَ يُولَدُ ، فَيَسْتَهِلُّ صَارِخًا مِنْ مَسِّ الشَّيْطَانِ إِيَّاهُ ، إِلَّا مَرْيَمَ وَابْنَهَا** ، ثُمَّ يَقُولُ أَبُو هُرَيْرَةَ : وَاقْرَءُوا إِنْ شِئْتُمْ

Cerh-ta'dil kitaplarından yaptığımız araştırmalara göre rivayetin senedinin muttasıl, ravilerinin de güvenilir olduğu görülmektedir. Şerhlerde ifade edildiğine göre Hz. Meryem ve Hz. İsa'nın bu durumdan istisna edilmesi, Hz. Meryem'in annesinin yaptığı ve Âl-i İmrân sûresi 36. ayette geçen "Onu ve zürriyetini kovulmuş şeytandan korumanı istiyorum." duası sebebiyledir.

Tıp ilmine göre bebek doğduktan sonra göbek bağıyla olan bağlantısı kesilir ve ağrılı bir süreç olan kapalı olan akciğerlerinin açılması başlar. Yeni doğan bebeğin ilk solunum hareketiyle ağlamasının sebebi de hissettiği bu ağrıdır. Tıbbi izahın yanında her çocuğun fıtrat üzerine doğduğunu ve insanın doğduğu zaman masum olduğunu ifade eden nasslar çerçevesinde düşünüldüğünde rivayetin metninde bir rekâket olduğu anlaşılmaktadır. Fahrettin Râzî de Âl-i İmrân Suresinin 36. ayetini tefsir ederken bu rivayete yer vermekte ve dört sebeple bu rivayetin kabul edilemeyeceğini ifade etmektedir.[535] Bu sebeple rivayetin sahihul isnat olduğu sonucuna varmaktayız.

7. Hadis

يَنْزِلُ عِيسى خَلِيفَةً عَلى أُمَّتِي، يَدُقُّ الصَلِيبَ، ويَقْتُلُ الخَنازِيرَ، ويَلْبَثُ أرْبَعِينَ سَنَةً، ويَتَزَوَّجُ، ويُولَدُ لَهُ، ثُمَّ يُتَوَفّى، وكَيْفَ تَهْلَكُ أمَةٌ أنا في أوَّلِها وعِيسى في آخِرِها، والمَهْدِيُّ مِن أهْلِ بَيْتِي في وسَطِها؟

''İsa ümmetime bir halife olarak inecek, haçı parçalayacak, domuzları öldürecek ve yeryüzünde kırk yıl kalacak, evlenecek, çocukları olacak ve daha sonra

[535] 1. Şeytan, şerre sadece hayır ve şerrin farkında olanı davet eder, oysa çocuk bunun farkında değildir;2. Şeytanın herkesi dürtmeye güç yetirebilirse, salihleri helake sürükleme gibi bunun ötesinde işlere de güç yetirebilir;3. Neden sadece Hz. Meryem ve oğlu Hz. İsa istisna edilmiş? Ya diğer Peygamberler?;4. Öyle bir dürtü varsa bunun eserinin kalması gerekir ve bu dürtmenin eseri varsa bu ağlama ve haykırışında insanda devam etmesi gerekirdi. Ancak böyle bir durum söz konusu değildir. Bkz. Ebû ʿAbdillâh Faḫrüddîn Muḥammed b. Ömer b. Ḥüseyn er-Râzî, *Mefâtîḥu'l-Ğayb* (Beyrut: Dâru İḥyâi't-Turâṯi'l-ʿArabî, 1420), c.VIII, s.205.

ölecektir. Başında ben sonunda da İsa'nın olduğu bir ümmet nasıl helak olur? Ehl-i Beytim'den olan Mehdi de onların ortasında yer alacaktır.''[536]

Nuzulu İsa ve sonrasında olacak olan olaylarla ilgili rivayetler farklı içeriklerle pek çok hadis kaynağında yer almaktadır. Ancak müellifin kitabına aldığı bu ifadelerin tümünün toplu halde bulunduğu rivayeti hadis kitaplarında bulamadık. *''İsa ümmetime bir halife olarak inecek, haçı parçalayacak, domuzları öldürecek ve yeryüzünde kırk yıl kalacak, evlenecek, çocukları olacak ve daha sonra ölecektir.''* bölümü farklı ifadeler takdim-tehirler ve eksik-fazla kelimelerle başta Kütüb-i Sitte olmak üzere pek çok kaynakta geçmektedir.[537]

Müellifin kitabına aldığı rivayette geçen "*haçı parçalayacak, domuzları öldürecek, yeryüzünde kırk yıl kalacak, daha sonra ölecektir, ümmet nasıl helak olur.''* ifadelerinin farklı lafızlarla yer aldığı rivayet Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde Affan[538] →Hemmam[539]→Abdurrahman b. Âdem [540]→Ebû Hüreyre[541] senedi ile yer almaktadır.[542]

حَدَّثَنَا عَفَّانُ ، قَالَ : حَدَّثَنَا هَمَّامٌ ، قَالَ : أَخْبَرَنَا قَتَادَةُ ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ آدَمَ ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ : الْأَنْبِيَاءُ إِخْوَةٌ لِعَلَّاتٍ أُمَّهَاتُهُمْ شَتَّى وَدِينُهُمْ وَاحِدٌ ، وَإِنِّي أَوْلَى النَّاسِ بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ لِأَنَّهُ لَمْ يَكُنْ بَيْنِي وَبَيْنَهُ نَبِيٌّ ، وَإِنَّهُ نَازِلٌ ، فَإِذَا رَأَيْتُمُوهُ فَاعْرِفُوهُ [رَجُلٌ مَرْبُوعٌ] إِلَى الْحُمْرَةِ وَالْبَيَاضِ عَلَيْهِ ثَوْبَانِ مُمَصَّرَانِ كَأَنَّ رَأْسَهُ يَقْطُرُ وَإِنْ لَمْ يُصِبْهُ بَلَلٌ ، **فَيَدُقُّ الصَّلِيبَ وَيَقْتُلُ الْخِنْزِيرَ** وَيَضَعُ الْجِزْيَةَ وَيَدْعُو النَّاسَ إِلَى الْإِسْلَامِ ، **فَيُهْلِكُ اللهُ فِي زَمَانِهِ الْمِلَلَ كُلَّهَا إِلَّا الْإِسْلَامَ** ، وَيُهْلِكُ اللهُ فِي زَمَانِهِ الْمَسِيحَ الدَّجَّالَ ، وَتَقَعُ الْأَمَنَةُ عَلَى الْأَرْضِ حَتَّى تَرْتَعَ الْأُسُودُ مَعَ الْإِبِلِ وَالنِّمَارُ مَعَ الْبَقَرِ وَالذِّئَابُ مَعَ الْغَنَمِ وَيَلْعَبَ الصِّبْيَانُ بِالْحَيَّاتِ لَا تَضُرُّهُمْ **فَيَمْكُثُ أَرْبَعِينَ سَنَةً ثُمَّ يُتَوَفَّى**

---

[536] Nesefî, *Medarik*, c.I, s.259.

[537] Müslim, "İman", 71(No.155); Ahmed b. Hanbel, c.III, s.1535 (No.7349); Tirmizî, "Fiten", 54 (No.2233); İbn Hibbân, c.XV, s.230 (6818).

[538]Affan b. Müslim'in hadis aldığı kimseler arasında Hemmam b. Yahya vardır. Onun hakkında Ebu Hâtim, hadis ilminde otorite, sika, mutkın değerlendirmesinde bulunmuştur. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XX, s.160; Zehebî, *el-Kâşif*, c.II, s.270.

[539] Hemmam b. Yahya'nın hadis aldığı kimseler arasında Abdurrahman b. Âdem vardır. Onun hakkında, Yahya b. Maîn sika, salih, Muhammed b. Sa'd, sika, Ebu Zür'a, la be'se bihi değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XXX, s.302-310; Zehebî, *el-Kâşif*, c.III, s.226.

[540] Abdurrahman b. Adem'in hadis aldığı kimseler arasında Ebû Hüreyrebulunmaktadır. Onun hakkında İbn Hibban sika, İbn Hacer ise saduk değerlendirmesinde bulunmaktadır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XVI, s.505; İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, c.I, s.569.

[541]Ebu Hureyre'nin hayatı için bkz İbn Hacer, el-İsâbe, c.XIII İbn Hacer, *el-İsâbe*, c.XIII, s.29.

[542] Ahmed b. Hanbel, c.II, s.1942 (No.9393).

Cerh-ta'dil kitaplarında yaptığımız araştırmalara göre rivayetin senedinin muttasıl, ravilerinin de güvenilir olduğu görülmektedir. Dolayısıyla müellifin yer verdiği rivayetin lafzen olmasa bile ifade ettiği mana itibariyle sahîh bir rivayet olduğu anlaşılmaktadır.

"*Başında ben sonunda da İsa'nın olduğu bir ümmet nasıl helak olur? Ehl-i Beytim'den olan Mehdi de onların ortasında yer alacaktır."* bölümü ise İbn Asakir'in Tarihu Dımeşk eserinde tercemelerine ulaşamadığımız uzunca bir senet ile yer almaktadır.[543] Prof. Dr. Ahmet Yücel, Mehdi ile ilgili rivayetleri değerlendirdiği makalesinde konu ile ilgili rivayetlerin büyük çoğunluğunun zayıf ve uydurma olduğu hakkında görüş birliği olduğunu ifade etmekte ve bu rivayetlerden yola çıkarak Mehdî'nin geleceği gibi bunun üzerine inanç da oluşturulamayacağını belirtmektedir.[544]

8. HADİS

وَعَنْ عَدِيِّ بْنِ حاتِمٍ: ما كُنّا نَعْبُدُهم يا رَسُولَ اللهِ، قالَ: "أَلَيْسَ كانُوا يُحِلُّونَ لَكُمْ، ويُحَرِّمُونَ، فَتَأْخُذُونَ بِقَوْلِهِمْ؟" قالَ: نَعَمْ، قالَ: "هُوَ ذاكَ"

Âl-i İmrân sûresi 64. ayet nazil olunca,

''Adiy b. Hatim'den gelen rivayete göre, kendisi Hz. Peyganber'e (s.a.v.) *şöyle demiş: 'Ey Allah'ın Rasulü! Biz onlara kullukta bulunmadık ki.' Bunun üzerine Rasûlullah şöyle buyurmuştur. 'Onlar sizin için bazı şeyleri helal sayıp bazı şeyleri de haram kılmıyorlar mı? Siz de onların bu yaptıklarını kabul etmiyor musunuz?' Adi b. Hatim: 'Evet' deyince Rasulullah: 'İşte sizin bu yaptığınız şey onlara kullukta bulunmanızdır*."

Müellifin kitabına aldığı kelimelerle olmasa dahi aynı mananın farklı kelimeler

[543] Ebu'l Kasım Ali b. Hasan İbn Âsakir, *Tarihu Medineti Dımeşk*, ed. Muhibbiddin Ebu Said (Daru'l Fikr, 1995), c.V, s.394 (No.169).
[544] Kolektif, *Beklenen Kurtarıcı İnancı* (Kuramer / Kur'an Araştırmaları Merkezi, 2017), s.141.

ile ifade edildiği rivayetler hadis müktesebatında bulunmaktadır.[545]

Biz en yakın mananın geçtiği rivayet olan Tirmizî'de Hüseyin b. Yezid[546]→Abdusselam b. Harb[547]→Ğutayf b. A'yen[548]→Mus'ab b. Sa'd[549]→Adî b. Hatim[550] senedi ile yer alan rivayet üzerinden değerlendirme yapacağız.

حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ يَزِيدَ الْكُوفِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ السَّلَامِ بْنُ حَرْبٍ، عَنْ غُطَيْفِ بْنِ أَعْيَنَ، عَنْ مُصْعَبِ بْنِ سَعْدٍ، عَنْ عَدِيِّ بْنِ حَاتِمٍ قَالَ: أَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَفِي عُنُقِي صَلِيبٌ مِنْ ذَهَبٍ، فَقَالَ: يَا عَدِيُّ، اطْرَحْ عَنْكَ هَذَا الْوَثَنَ. وَسَمِعْتُهُ يَقْرَأُ فِي **سُورَةِ** بَرَاءَةٌ: {اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللهِ} قَالَ: **أَمَا إِنَّهُمْ لَمْ يَكُونُوا يَعْبُدُونَهُمْ، وَلَكِنَّهُمْ كَانُوا إِذَا أَحَلُّوا لَهُمْ شَيْئًا اسْتَحَلُّوهُ، وَإِذَا حَرَّمُوا عَلَيْهِمْ شَيْئًا حَرَّمُوهُ**

Cerh ve ta'dil kitaplarunda yaptığımız inceleme sonucunda, senette bulunan Hüseyin b. Yezid ve Mus'ab b. Sa'd hakkında cerh ifadeleri, Tirmizî'nin rivayetin sonunda sadece Abdullah b. Selam kanalıyla bize ulaşmış olması ve Ğutayf b. A'yen'in de hadiste tanınan bir ravi olmaması sebebi ile bu rivayeti ğarip olarak nitelemesi rivayetin zayıf olduğunu ifade etmektedir.

9. HADİS

قالَ رَجُلٌ: يا رَسُولَ اللهِ، نُسَلِّمُ عَلَيْكَ كَما يُسَلِّمُ بَعْضُنا عَلى بَعْضٍ، أفَلا نَسْجُدُ لَكَ؟ قالَ: "لا يَنْبَغِي أنْ يُسْجَدَ لِأحَدٍ مِن دُونِ اللهِ، ولَكِنْ أكْرِمُوا نَبِيَّكُمْ، واعْرِفُوا الحَقَّ لِأهْلِهِ

"Bir adam Rasulullaha gelip; Ey Allah'ın Rasulü! Biz aramızda birbirimizle

[545] Tirmizî, "Tefsiru'l Kur'an" 10 (No.3095); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, c.XVII, s.92 (218,219); Beyhakî, *Şuabul-Îman*, c.X, s.116 (No.20409).

[546] Tam adı Hüseyin b. Yezid b. Yahya'dır. Hadis aldığı kimseler arasında Abdusselam b. Harb bulunmaktadır. Onun hakkında Ebu Hatim ve İbn Hacer leyyinu'l hadis, İbn Hibban sika değerlendirmesinde bulunmaktadır. Bkz. İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, c.I, s.252; Zehebî, *el-Kâşif*, c.II, s.290; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.I, s.439.

[547] Tam adı Abdusselam b. Harb b. Müslim'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Ğutayf b. A'yen bulunmaktadır. Onun hakkında Nesaî leyse bihi be's, Darakutnî, Ebu Hatim ve Tirmizî ise sika değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.II, s.575.

[548] Gutayf b. A'yen'in hadis aldığı kimseler arasında Mus'ab b. Sa'd bulunmaktadır. Onun hakkında Darakutni, İbn Hacer ve ve Tirmizî zayıf değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.III, s.377.

[549] Tam ismi Mus'ab b. Sa'd b. Ebi Vakkas'tır. Hadis aldığı kimseler arasında Adi b. Hatim vardır. Onun hakkında Muhammed b. Sa'd, İclî, Zehebi ve İbn Hacer sika değerlendirmasinde bulunmuşladır. Bkz. Zehebî, *el-Kâşif*, c.IV, s.293; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.IV, s.84.

[550] Adî b. Hatim'in hayatı için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe*, c.VII, s.122.

selamlaştığımız gibi seninle selamlaşıyoruz. Senin önünde eğilip secde etmeyelim mi? diye sorunca Hz. Peygamber şöyle cevap verir; Allah'tan başkasına secde etmek, eğilmek doğru değildir. Ancak Peygamberinize saygılı olun ve hakkı da ehline teslim edin".[551]

Bu rivayet aynı lafızlarla pek çok tefsirde senetsiz olarak geçmektedir. İbn Hacer ise bu rivayete el-Ucab adlı eserinde Abdurrahman b. Humeyd[552] → Ravh[553] → Avf[554] → Hasan[555] senedi ile yer vermektedir.

أخرج عبد بن عن حميد عن روح عن عوف عن الحسن: بلغني أن رجلًا قال: **يا رسول الله: نسلم عليك كما يسلم بعضنا على بعض أفلا نسجد لك؟ قال: "لا ينبغي أن يسجد لأحد من دون الله ولكن أكرموا نبيكم واعرفوا الحق لأهله**

Cerh ve ta'dil kitaplarında yaptığımız incelemede senette verilen tüm ravilerin sika ve güvenilir oldukları, aralarında ittisalin varlığı tespit edilmiştir. Ancak rivayet mürseldir zira Hasan Basri tabiindendir. Rivayeti belağ ifadesi ile Hz. Peygambere ref etmesi ve arada bulunan kişinin kim olduğuna dair var olan belirsizliği ortadan kaldıracak başka bir rivayete de ulaşamadığımızdan rivayetin zayıf olduğu kanaatine varmaktayız.

10. HADİS

يُقالُ لِلْكافِرِ يَوْمَ القِيامَةِ: لَوْ كانَ لَكَ مِلْءُ الأرْضِ ذَهَبًا أكُنْتَ مُفْتَدِيًا بِهِ؟ فَيَقُولُ: نَعَمْ، فَيُقالُ لَهُ: لَقَدْ سُئِلْتَ أيْسَرَ مِن ذَلِكَ"

"Kıyamet günü kafire şöyle sorulacaktır. Eğer senin yeryüzü dolusu altının olsa kurtulmak için fidye olarak verir misin? O da "evet" deyince kendisine şöyle

---

[551] Nesefî, *Medarik*, c.I, s.268.

[552] Tam adı Abd b. Humeyd b. Nasr'dır. Hadis aldığı kimseler arasında Ravh b. Ubade de bulunmaktadır. Onun hakkında Zehebi hafız, İbn Hacer ise sika değerlendirmesinde bulunmaktadır. Bkz. Zehebî, *el-Kâşif*, c.III, s.342; İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, c.I, s.634.

[553] Tam adı Ravh b. Ubade b. A'la'dır. Hadis aldığı kimseler arasında Avf b. Eb'î Cemîle bulunmaktadır. Onun hakkında Muhammed b. Sa'd ve Yahya b. Main sika değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.I, s.614.

[554] Tam adı Avf b. Ebî Cemîle'dir. Hadis aldığı kimsler rasında Hasan el- Basri de bulunmaktadır. Onun hakkında Yahya b. Main ve İbn Hacer sika değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz. İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, c.I, s.757; Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XXII, s.437.

[555] Saîd b. Yesar'ın hadis aldığı kimseler arasında Ebû Hüreyrevardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn, Ebu Zür'ave Nesâî, sika demişlerdir. Bkz. Zehebî, *el-Kâşif*, c.I, s.376; Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XI, s.122.

cevap verilir, "Oysa senden bundan çok daha kolay olanı istenmişti".[556]

Aynı mananın farklı ifadelerle yer aldığı rivayetler Kütubi Sittede bulunmaktadır.[557] Ancak müellifin kitabına aldığı rivayete en yakın ifadeler Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde Ravh[558] → Said[559] → Katâde[560] → Enes b. Malik[561] senedi ile yer verdiği rivayette geçmektedir. [562]

حَدَّثَنَا رَوْحٌ، حَدَّثَنَا سَعِيدٌ عَنْ قَتَادَةَ حَدَّثَنَا أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ أَنَّ نَبِيَّ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، **قَالَ يُجَاءُ بِالْكَافِرِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، فَيُقَالُ لَهُ: أَرَأَيْتَ لَوْ كَانَ لَكَ مِلْءُ الْأَرْضِ ذَهَبًا أَكُنْتَ مُفْتَدِيًا بِهِ؟ فَيَقُولُ: نَعَمْ يَا رَبِّ، قَالَ: فَيُقَالُ لَهُ لَقَدْ سُئِلْتَ أَيْسَرَ مِنْ ذَلِكَ.**

Cerh ve ta'dil kitaplarında yaptığımız incelemede senette verilen tüm ravilerin sika ve güvenilir oldukları, aralarında ittisalin varlığı tespit edilmiştir. Ahmed b. Hanbel'in Mürseli ile diğer hadis kitaplarında da bulunuyor olması ve aynı mananın Kur'an ayetlerinde de yer alması hadisin sahih olduğu kanaatini oluşturmaktadır.

11. HADİS

أَنَّ المَسْجِدَ الحَرَامَ وُضِعَ قَبْلَ بَيْتِ المَقْدِسِ بِأَرْبَعِينَ سَنَةً

"Mescidi Haram Mescidi Aksadan kırk yıl önce inşa edilmiştir".[563]

Müellifin kitabında yer verdiği bu ifadeleri hiçbir kaynakta bulamadık. Ancak daha uzun rivayetlerde aynı mananın ifade edildiği pek çok rivayet mevcuttur.[564]

---

[556] Nesefî, *Medarik,* c.I, s.273.
[557] Buhârî, "Rikak" 48 (No.6537); Müslim, "Sıfatu'l Kıyame" 10 (No.2804).
[558] Tam adı Ravh b. Ubade b. A'la'dır. Hadis aldığı kimseler arasında Said b. Ebu Arube bulunmaktadır. Onun hakkında Muhammed b. Sa'd ve Yahya b. Main sika değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.I, s.614.
[559] Tam adı Said b. Ebu Arube'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Katâde bulunmaktadır. Onun hakkında Yahya b. Said, Yahya b. Main, Ebu Zur'a ve Nesâî sika değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Tedlis yapması sebebiyle eleştirilmiştir. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.II, s.33.
[560] Katâde b. Diame'nin hadis aldığı kimseler arasında Enes b. Malik vardır. Onun hakkında Yahya b. Mâin, sika demiştir. Abdurrahman b. Ebu Hâtim, babasının onun hakkında Hasan'ın ashabının en büyüğü Katâde, Enes'in ashabının en sağlamı Zührî sonra Katâde'dir, dediğini nakletmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal,* c.XXII, s.498-517; Zehebî, *el-Kâşif,* c.II, s.396.
[561] Enes b. Mâlik'in hayatı için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe,* c.I, s.71-72.
[562] Ahmed b. Hanbel, c.V, s.2808 (No.13492).
[563] Nesefî, *Medarik,* c.I, s.275.
[564] Buhârî, "Ehâdisu'l Enbiya" 13 (No.3366); Müslim, "Mesacid" 1 (No.520); İbn Hibbân, c.IV, s.475 (1598); Ahmed b. Hanbel, c.X, s.48 (11003).

Buhârî'de yer alan Musa b. İsmail[565] → Abdulvahid[566] → A'meş[567] → İbrahim et-Teymî[568] → Babası (Yezid b. Şerik b. Tarık)[569] → Ebu Zer[570] senedi ile yer alan rivayet üzerinden değerlendirmemizi yapacağız.

حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ التَّيْمِيُّ عَنْ أَبِيهِ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا ذَرٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ أَيُّ مَسْجِدٍ وُضِعَ فِي الْأَرْضِ **أَوَّلُ قَالَ الْمَسْجِدُ الْحَرَامُ قَالَ قُلْتُ ثُمَّ أَيٌّ قَالَ الْمَسْجِدُ الْأَقْصَى قُلْتُ كَمْ كَانَ بَيْنَهُمَا قَالَ أَرْبَعُونَ سَنَةً** ثُمَّ أَيْنَمَا أَدْرَكَتْكَ الصَّلَاةُ بَعْدُ فَصَلِّهْ فَإِنَّ الْفَضْلَ فِيهِ

Cerh ve ta'dil kitaplarında yaptığımız incelemede senette verilen tüm ravilerin sika ve güvenilir oldukları, aralarında ittisalin varlığı tespit edilmiştir. Buhârî'de yer alan ve aynı lafızlarla olmasa dahi Nesefî'nin ifade ettiği anlamı içeren bu rivayetin sahih olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Âl-i İmrân sûresi 96. Ayette de ifade edildiği üzere "İnsanlar için yapılmış olan ilk ev, âlemlere bir hidayet ve bir bereket kaynağı olan Mekke'deki evdir". Beyti Makdisî ilk inşa eden Hz. Davud'un a.s. Hz. Yakub'un torunu olduğunu düşündüğümüz zaman büyük dedesi İbrahim'in Mekke'yi inşası ve kendisinin Beytî Makdîsî inşası arasında 40 yıl olması aklen de makul bir bilgidir.

---

[565] Musa b. İsmail'in hadis aldığı kimseler arasında Abdulvahid b. Ziyad vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn sika, Muhammed b. Sa'd, sika, hadisi çoktur demişlerdir. İbn Hibbân onu Sikat'ında zikretmiştir ve onun mutkînlerden olduğunu söylemiştir. Bkz. Zehebî, *el-Kâşif*, c.III, s.182; Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XXIX, s.21-26.

[566] Tam adı Abdulvahid b. Ziyad'dır. Hadis aldığı kimseler arasında A'meş bulunmaktadır. Onun hakkında Muhammed b. Sa'd sika olduğunu ve çok hadis rivayet ettiğini ifade ederken, İcli hesenu'lhadis ve sika nitelendirmelerinde bulunmaktadır. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.II, s.631.

[567] Tam adı Süleyman b. Mihran'dır. Hadis aldığı kimseler arasında İbrahim et-Teymî bulunmaktadır. Onun hakkında İbn Main ve Nesâî sika değerlendirmesinde bulunmaktadırlar. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.II, s.109.

[568]Tam adı İbrahim b. Yezid'dir. Onun Abdurrahman b. Yezid'den rivayeti bulunmaktadır. Onun hakkında Ameş, hadis sarrafı, Ebû Zur'a ise Müslümanların bayraklarından ve fakihlerinden biri olduğunu ifade etmektedirler. Bkz. Mizzî, Tehzîbü'l-Kemâl, c.II, s.233; İbn Ebî Hâtim, el-Cerh ve'ttaʿdîl, c.II, s.144

[569] Tam adı Yezid b. Şerik b. Tarık'tır. Hadis aldığı kimseler arasında Ebu Zer bulunmaktadır. Onun hakkında Muhammed b. Sâ'd, Yahya b. Main, İbn Hibban sika değerlendirmesinde bulunmaktadırlar. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.XXXII, s.160.

[570] Ebu Zer-i Ğıfari'nin hayatı için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe*, c.XII, s.215.

12. HADİS

حُبِّبَ إِلَيَّ مِن دُنْياكم ثَلاثٌ: الطِيبُ، والنِساءُ، وقُرَّةُ عَيْنِي في الصَلاةِ

"Bana dünyanızdan üç şey sevdirildi: Güzel koku, kadın ve gözümün nuru namaz."[571]

Beydavi ve Zamahşeri, Âl-i İmrân süresin 97. Ayetin tefsrini yaparken müellifin kitabına aldığı bu lafızlara senet vermeksizin tefsir kitaplarında yer vermektedirler. Ancak daha farklı lafızlarla Nesâî'nin *Sünen*'inde[572] ve Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde [573] yer almaktadır. Biz de rivayetin sıhhati ile ilgili değerlendirmemizi Nesâi de Hüseyin b. İsa[574]→Affan b. Müslim[575]→Sellam Ebu Münzir[576]→Sabit[577]→Enes[578] senedi ile yer alan rivayet üzerinden yapacağız.

قَالَ: أَخْبَرَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ عِيسَى الْقُومِسِيُّ ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَفَّانُ بْنُ مُسْلِمٍ ، قَالَ: حَدَّثَنَا سَلَّامٌ أَبُو الْمُنْذِرِ ، عَنْ ثَابِتٍ ، عَنْ أَنَسٍ ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: **حُبِّبَ إِلَيَّ مِنَ الدُّنْيَا النِّسَاءُ وَالطِّيبُ ، وَجُعِلَ قُرَّةُ عَيْنِي فِي الصَّلَاةِ**

Cerh ve Ta'dil kitaplarında yaptığımız incelemede senette bulunan tüm ravilerin güvenilir oldukları ve aralarında ittisalin var olduğu tespit edilmiştir. İbn Hacer[579] ve İbn Mülakkin[580] de rivayetin senedi ile ilgili sahih değerlendirmesinde bulunmuşlardır.

---

[571] Nesefî, *Medarik*, c.I, s.276.
[572] Nesâî, "İşretu'n-Nisa" 1 (No.39499.
[573] Ahmed b. Hanbel, c.V, s.2591 (No.12487, 12488).
[574] Hüseyin b. İsanın hadis aldığı kimseler arasında Affan b. Müslim bulunmaktadır. Onun hakkında Darakutni ve Nesâî sika İbn Hacer ise saduk değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz. İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, c.I, s.249; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.I, s.433.
[575] Affan b. Müslim'in hadis aldığı kimseler arasında Sellam b. Süleym vardır. Onun hakkında Ebu Hâtim, hadis ilminde otorite, sika, mutkın değerlendirmesindebulunmuştur. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XX, s.160; Zehebî, *el-Kâşif*, c.II, s.270.
[576]Tam adı Sellam b. Süleym'dir.Onun hakkında Yahya b. Main, Ebu Zur'a ve Nesâî sika, mutkin değerlendirmesinde bulunmatadırlar. Onun Sabit b. Eslem'den rivayeti bulunmaktadır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.II, s.282.
[577] Tam adı Sabit b. Eslem'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Enes b. Malik bulunmkatadır. Onun hakkında Yahya b. Sa'd, İcli ve İbn Hacer sika değerlendirmesinde bulunmaktadırlar. Bkz. İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, c.I, s.184; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.I, s.262.
[578] Enes b. Mâlik'in hayatı için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe*, c.I, s.71-72.
[579] İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî*, c.III, s.18.
[580] İbnü'l-Mülakkın, *el-Bedrü'l-münîr*, c.I, s.498.

13. HADİS

مَن ماتَ في أحَدِ الحَرَمَيْنِ بُعِثَ يَوْمَ القِيامَةِ آمِنًا مِنَ النارِ

"Her kim iki haremden birinde ölürse kıyamet gününde cehenem ateşinden emin olarak dirilir."[581]

Bu rivayete en yakın mana Şuabu'l İman adlı eserde Ebu'l Hüseyin[582] → Ebu Ali[583]→ Hasan b. Ali[584]→ Ebu'l Hasan[585]→ Ebu's Sabbah[586]→ Ebi Hişam[587] → Zazan[588] → Selman[589] senedi ile yer alan rivayette bulunmaktadır.[590]

أخبرنا أبو الحسين بن بشران أنا أبو علي محمد بن الصواف نا الحسن بن علي بن الوليد أنا أبو الحسن خلف بن عبد الحميد نا أبو الصباح عبد الغفور بن سعيد الأنصاري عن أبي هاشم الرهان عن زاذان عن سلمان عن النبي صلّى الله عليه وسلّم أنه **قال من مات في أحد الحرمين استوجب شفاعتي وجاء يوم القيامة من الآمنين**

Cerh ve ta'dil kitaplarında yaptığımız inceleme sonunda senette bulunan Halef b. Abdulhamit ve Abdulgafur b. Abdulaziz hakkında cerh ifadeleri bulunmaktadır. Senette bulunan bu raviler sebebi ile hadis senedi itibariyle mevzu bir rivayettir. İbnu'l

---

[581] Nesefî, *Medarik*, c.I, s.276.

[582] Tam adı Muhammed b. Hüseyin b. Muhammed'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Muhammed b. Ahmed bulunmaktadır. Onun hakkında Zehebi sika değerlendirmesinde bulunmaktadır. Bkz. Zehebî, *Siyeru aʿlâmi'n-nübelâʾ*, c.XVII, s.331.

[583] Tam adı Muhammed b. Ahmed b. Hasan'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Hasan b. Ali bulunmaktadır. Onun hakkında Zehebi sika değerlendirmesinde bulunmuştur. Bkz.Zehebî, *Siyeru aʿlâmi'n-nübelâʾ*, c.XVI, s.184.

[584] Tam adı Hasan b. Ali b. Velid'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Halef b. Abdulhamid bulunmaktadır. Onun hakkında Darakutni la behse bih değerlendirmesinde bulunmaktadır. Bkz. Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, c.VI. s.931.

[585] Tam adı Halef b. Abdulhamid'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Abdulğafur b. Abdulazizbulunmaktadır. Onun hakkında Zehebi onun haberleri batıldır nitelendirmesinde bulunurken Ahmed b. Hanbel ise onu tanımadığını ifade etmektedir. Bkz. İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânü'l-Mîzân*, c.III, s.369.

[586] Tam adı Abdulğafur b. Abdulaziz'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Yahya b. Dinar vardır. Onun hakkında Yahya b. Main leyse hadisuhu bi şeyin, Buhârî metrulkul hadis, Ebu Hatim ise daiful hadis değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz. İbn Adî, *el-Kâmil fî duafâi'r-ricâl*, c.VII, s.2; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-taʿdîl*, c.VI. s.55.

[587] Tam adı Yahya b. Dinar'dır. Hadis aldığı kimseler arasında Zazan bulunmaktadır. Onun hakkında Muahmmed b. Sa'd, Yahya b. Main ve Ahmd b. Hanbel sika değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.IV, s.600.

[588]Tam adı Zazan Ebu Abdullah'tır. Hadis aldığı kimseler arasında Selman bulunmaktadır. Onun hakkında Yahya b. Main ve Hatip el-Bağdadi sika değerlendirmesinde bulunmaktadırlar. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.IX, s.263; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.I, s.619.

[589] Selman Ebu Abdullah el-Farisî'nin hayatı için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe*, c.IV, s.402.

[590] Beyhakî, *Şuabul-Îman*, c.III, s.496 (No.4179).

Cevzi de bu rivayete mevzuat kitabında yer vermiş olması bu hükmü güçlendirmektedir.[591] Aynı şekilde hadis metninde kişinin kendi elinde olmayan ölüm mekânı/zamanı gibi amiller sebebi ile amelinin nasıllığına bakılmaksızın cehennemden kurtulacak olacağını vadetmesi teklif sırrına aykırı durmaktadır. Bu itibarla bu rivayetin mevu olduğu sonucuna ulaşmaktayız.

14. HADİS

الحَجُونُ والبَقِيعُ يُؤْخَذُ بِأَطْرافِهِما ويُنْثَرانِ في الجَنَّةِ، وهُما مَقْبَرَتا مَكَّةَ والمَدِينَةِ

"Hacun ile Bedir denilen yerler çevresiyle birlikte alınır ve her ikisi de cennete serpiştirlir. Bu iki yer Mekke ile Medine'nin mezarlıklarıdır." [592]

Nesefî'nin yanısıra Sa'lebi, Zamahşeri ve Nisaburi'nin de tefsirlerinde senet vermeksizin yer verdikleri bu rivayeti hiçbir hadis kaynağında bulamadık. Şevkani de mevzu hadisleri topladığı eserinde bu rivayete yer vermiş ve Zamahşeri'nin rivayet ettiğini ifade etmiştir.[593] İbn Hacer ise bu rivayeti bulamadığını belirtmektedir.[594]

15. HADİS

مَن صَبَرَ عَلى حَرِّ مَكَّةَ ساعَةً مِن نَهارٍ تَباعَدَتْ مِنهُ جَهَنَّمُ مَسِيرَةَ مِائَتَيْ عامٍ

"Kim gündüzün bir saatinde Mekke'nin kavurucu sıcağına sabrederse, cehennem o kimseden iki yüz yıllık bir yol mesafesinde uzaklaşır."[595]

M"üellifin kitabına aldığı bu lafızlara en yakın mana Fakihî'nin Ahbarû Mekke adlı eserinde Abdullah b. Mansur → Abdurrahim b. Zeyd[596] → Babası Zeyd b. Havarî

[591] Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *Kitâbü'l-mevzûʿât*, thk. Abdurrahman Muhammed Osman, 1. Bs (Medine: el-Mektebetü's-Selefiyye, 1968), c.II, s.218.
[592] Nesefî, *Medarik*, c.I, s.276.
[593] Şevkânî, *el-Fevâʾidü'l-mecmûʿa*, s.113.
[594] Zeylaî, *Taḫricu'l-Eḥâdis ve'l-Aṣari'l-vâḳı'a fi Tefsîri'l-Keşşâf li'z-Zemahşerî*, s.200.
[595] Nesefî, *Medarik*, c.I, S.277.
[596] Hadis aldığı kimseler arasında Babası Zeyd b. Havarî vardır. Onun hakkında Yahya b. Main kezzab, Ali b. Medini de zayıf değerlendirmesinde bulunmaktadırlar. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.II, s.569.

[597] → Said b. Müseyyeb[598] → Ebû Hüreyre[599] senedi ile yer almaktadır.[600]

حدّثنا عبد الله بن منصور، عن عبد الرحيم بن زيد العمّي، عن أبيه، عن سعيد بن المسيّب، قال: سمعت أبا هريرة–رضي الله عنه– يقول: سمعت النبي صلّى الله عليه وسلم يقول: **من صبر على حرّ مكة ساعة من نهار تباعدت عنه النار**

Cerh ve tadil kitaplarında yaptığımız inceleme sonunda senette bulunan ravilerden Abdurrahim b. Zeyd ve Babası Zeyd b. Havari hakkında cerh ifadelerinin olduğu tespit edilmiştir. Yaptığımız incelemede Abdurrahim b. Zeyd'den rivayet alanlar arasında Abdullah b. Mansur'un ismini bulamadığımızdan senedin son ravisinin kim olduğu ile ilgili bir bilgiye ulaşamadık. Ukayli de farklı bir senet ile yer verdiği bu rivayet için "aslı olmayan batıl bir sözdür" değerlendirmesinde bulunmaktadır.[601]

Senet ile ilgili menfi tespitlerin yanında mana itibariyle de problemli bir metin olduğu görülmektedir. Zira Mekkenin sıcağına orada yaşayan herkesin katlandığı dikkate alındığında verilecek olan mükafatın teklif sırrına aykırı olması da hadisin mana itibariyle de mevzu olduğunu ifade etmektedir.

16. HADİS

القُرْآنُ حَبْلُ اللهِ المتِينُ، لا تَنْقَضِي عَجائِبُهُ، ولا يَخْلَقُ عَنْ كَثْرَةِ الرَدِّ، مَن قالَ بِهِ صَدَقَ، ومَن عَمِلَ بِهِ رَشَدَ، ومَنِ اعْتَصَمَ بِهِ هُدِيَ إلى صِراطٍ مُسْتَقِيمٍ

"Kur'an Yüce Allah'ın asla kopma imkânı olmayan en sağlam ipidir. Onun incelikleri ve hayret uyandıran hikmetleri asla tükenmez. O çok okumakla eskimez, Onu konuşan asla yalan söylemez, Onun ile amel eden doğru yolu bulur. Her kim ona

[597] Tam adı Zeyd b. Havarî'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Said b. Müseyyeb vardır. Onun hakkında Muhammed b. Sa'd, iclî ve Ebu Zur'a zayıf değerlendirmesinde bulunmaktadırlar. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.I, s.663.

[598] Saîd b. Müseyyeb'in hadis aldığı kimseler arasında Ebû Hüreyrevardır. Ahmed b. Hanbel, Saîd b. Müseyyib'in tabiînin en faziletlisi olduğunu söyledi. Ebu Zür'a, onun için sika demiştir. Ebu Hatîm, onun Ebu Hureyre'den rivayeti en sağlam olan kişi olduğunu aktardı. Bkz. Zehebî, *el-Kâşif,* c.I, s.374; Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.IX, s.68.

[599]Ebu Hureyre'nin hayatı için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe*, c.IV, s.202.

[600] Ebu Abdullah Muhammed b. İshak Fâkıhî, *Ahbaru Mekke*, ed. Abdulmelik b. Abdullah (Mekke: Mektebetu'l Esedî, 1424), c.II, s.310-311.

[601] Ebû Cafer Muhammed b. Amr Ukaylî, *ed-Duʿafâʾü'l-kebîr*, thk. Abdülmu'ti Emin Kal'aci, 1. Bs (Beyrut: Dârü'l-Mektebetü'l-İlmiyye, 1984), c.I, s.225.

tutunursa dosdoğru yola iletilir”.[602]

Müellifin kitabına aldığı bu ifadelerin tamamı olmasa dahi en yakın mananın bulunduğu ifadeler, kaynaklarda farklı senetlerle yer alan uzunca bir rivayette bulunmaktadır.[603] Biz de değerlendirmemizi Tirmizî’de Abd b. Humeyd[604] → Hüseyin b. Ali[605]→ Hamza ez-Zeyyat[606]→ Ebu’l Muhtar[607]→ İbn Ehi’l Haris[608] → Haris[609] senedi ile yer alan rivayet üzerinen yapacağız.

حَدَّثَنَا عَبْدُ بْنُ حُمَيْدٍ ، قَالَ : حَدَّثَنَا حُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ الْجُعْفِيُّ قَالَ : سَمِعْتُ حَمْزَةَ الزَّيَّاتَ ، عَنْ أَبِي الْمُخْتَارِ الطَّائِيِّ ، عَنِ ابْنِ أَخِي الْحَارِثِ الْأَعْوَرِ ، عَنِ الْحَارِثِ قَالَ : مَرَرْتُ فِي الْمَسْجِدِ ، فَإِذَا النَّاسُ يَخُوضُونَ فِي الْأَحَادِيثِ ، فَدَخَلْتُ عَلَى عَلِيٍّ ، فَقُلْتُ : يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ ، أَلَا تَرَى أَنَّ النَّاسَ قَدْ خَاضُوا فِي الْأَحَادِيثِ؟ قَالَ : أَوَقَدْ فَعَلُوهَا؟ قُلْتُ : نَعَمْ . قَالَ : أَمَا إِنِّي قَدْ سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ : أَلَا إِنَّهَا سَتَكُونُ فِتْنَةٌ . فَقُلْتُ : مَا الْمَخْرَجُ مِنْهَا يَا رَسُولَ اللهِ ؟ قَالَ : كِتَابُ اللهِ ، فِيهِ نَبَأُ مَا قَبْلَكُمْ ، وَخَبَرُ مَا بَعْدَكُمْ ، وَحُكْمُ مَا بَيْنَكُمْ ، وَهُوَ الْفَصْلُ لَيْسَ بِالْهَزْلِ ، مَنْ تَرَكَهُ مِنْ جَبَّارٍ قَصَمَهُ اللهُ ، **وَمَنِ ابْتَغَى الْهُدَى فِي غَيْرِهِ أَضَلَّهُ اللهُ ، وَهُوَ حَبْلُ اللهِ الْمَتِينُ ، وَهُوَ الذِّكْرُ الْحَكِيمُ ، وَهُوَ الصِّرَاطُ الْمُسْتَقِيمُ ، هُوَ الَّذِي لَا تَزِيغُ بِهِ الْأَهْوَاءُ ، وَلَا تَلْتَبِسُ بِهِ الْأَلْسِنَةُ ، وَلَا يَشْبَعُ مِنْهُ الْعُلَمَاءُ ، وَلَا يَخْلَقُ عَلَى كَثْرَةِ الرَّدِّ ، وَلَا تَنْقَضِي عَجَائِبُهُ ، هُوَ الَّذِي لَمْ تَنْتَهِ الْجِنُّ إِذْ سَمِعَتْهُ حَتَّى قَالُوا : { إِنَّا سَمِعْنَا قُرْآنًا عَجَبًا * يَهْدِي إِلَى الرُّشْدِ } مَنْ قَالَ بِهِ صَدَقَ ، وَمَنْ عَمِلَ بِهِ أُجِرَ ، وَمَنْ حَكَمَ بِهِ عَدَلَ ، وَمَنْ دَعَا إِلَيْهِ هُدِيَ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ، خُذْهَا إِلَيْكَ يَا أَعْوَرُ**

---

[602] Nesefî, *Medarik*, c.I, s.279.

[603] Tirmizî, “Fedailu’l Kur’an” 14 (No.2906); Ahmed b. Hanbel, c.I, s.211 (No.715); Dârimî, “Fedailu’l Kur’an”, 1 (No.2098).

[604]Tam adı Abd b. Humeyd b. Nasr’dır. Hadis aldığı kimseler arasında Hüseyin b. Ali b. Velid bulunmaktadır. Onun hakkında Zehebi hafız, İbn Hacer ise sika değerlendirmesinde bulunmaktadır. Bkz. Zehebî, *el-Kâşif*, c.III, s.342; İbn Hacer, *Takribü’t-Tehzib*, c.I, s.634.

[605] Tam adı Hüseyin b. Ali b. Velid’dir. Hadis aldığı kimseler arasında Hamza b. Habib bulunmaktadır. Onun hakkında İcli, İbn Hibban ve İbn Hacer sika, mutkin değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz.İbn Hacer, *Takribü’t-Tehzib*, c.I, s.249; İbn Hacer, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, c.I, s.431.

[606] Tam adı Hamza b. Habib’tir. Hadis aldığı kimseler arasında Ebu’l Muhtar bulunmaktadır. Onun hakkında Muhammed b. Sa’d, Yahya b. Main ve Ahmed b. Hanbel sika değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû’l Kemal*, c.VII, s.314.

[607] Hadis aldığı kimseler arasında İbn Ebi’l Muhtar bulunmaktadır. Onun hakkında İbn Hacer meçhul değerlendirmesi yaparken Ali b. Medinî de onu tanımadığını ifade etmektedir. Bkz. İbn Hacer, *Takribü’t-Tehzib*, c.I, s.1201; Mizzî, *Tehzîbû’l Kemal*, c.XXXIV, s.266.

[608] Hadis aldığı kimseler arasında Haris b. Abdullah bulunmaktadır. İbn Hacer onu meçhul bir ravi olarak nitelemektedir. Bkz. İbn Hacer, *Takribü’t-Tehzib*, c.I, s.1273; Mizzî, *Tehzîbû’l Kemal*, c.XXXIV, s.485.

[609] Tam adı Haris b. Abdullah’tır.Hadis aldığı kimseler arasında Hz. Ali bulunmaktadır. Onun hakkında Said b. Mansur ve Muhammed b. Sa’d zayıf, Ali b. Medinî ise kezzab değerlendirmesinde bulunmaktadır. Ancak İbn Abdilber ise yalancı nitelemesinin Hz. Ali’ye duyduğu muhabbet ve bu muhabbetteki ifratı sebebiyle olduğunu ifade etmektedir. Bkz. Moğultay b. Kılıç, *İkmâlü Tehzîbi’l-Kemâl*, c.III, s.298; İbn Hacer, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, c.I, s.331.

Cerh ve ta'dil kitaplarında raviler ile ilgili yaptığımız inceleme sonunda senette bulunan Ebu'l Muhtar, İbn Ehi'l Haris ve Haris ile ilgili cerh ifadelerinin olduğu ve rivayetin zayıf olduğu tespit edilmiştir. Bu tespiti destekleyici olarak rivayetin sonunda da senedin garip/meçhul olduğu ifade edilmiştir.

17. HADİS

مَن أمَرَ بِالمَعْرُوفِ، ونَهَى عَنِ المُنْكَرِ، فَهو خَلِيفَةُ اللهِ في أرْضِهِ، وخَلِيفَةُ رَسُولِهِ، وخَلِيفَةُ كِتابِهِ

"Her kim iyiliği emreder, kötülüğü de yasaklarsa o kişi yeryüzünde Allah'ın, Rasulünün ve Kitabının halifesidir."[610]

Hadis kaynaklarında bulamadığımız bu rivayete İbn Hacer *Lisanu'l Mizanda,* İbn Adi ise el- Kâmilde Kadih b. Rahmeti'z Zaid'in tercemesinde Muhammed b. Abdulvahid → Ahmed b. Yahya[611]→ Hasan b. Hüseyin[612]→ Kadih el Urebî[613] → Abdullah b. Lehia[614] → İbn Ebi Habib → Müslim b. Cabir → Ubade senedi ile yer vermektedirler. [615]

حَدَّثَنا مُحمد بْنُ عَبد الْوَاحِدِ الناقد، حَدَّثَنا أحمد بن يَحْيى الأودي بالكوفة، حَدَّثَنا حسن بن حسين الأنصاري، حَدَّثَنا كَادِحٌ الْعُرَنِيُّ عَنْ عَبد اللَّهِ بْنِ لَهِيعَة، عنِ ابْنِ أَبِي حَبِيبٍ عَنْ مُسْلِمِ بْنِ جَابِرٍ الصَّدَفِيِّ عَنْ عُبَادَةَ، قَال: قَال رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ **مَنْ أَمَرَ بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَى عَنِ الْمُنْكَرِ فَهُوَ خَلِيفَةُ اللَّهِ فِي أَرْضِهِ وَخَلِيفَةُ كِتَابِهِ وَخَلِيفَةُ رَسُولِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيهِ وَسلَّمَ**

Cerh ta'dil kitaplarında yaptığımız araştırmada bazı ravilerin tercemelerine ulaşamadık. Tespit edebildiğimiz raviler ile ilgili cerh ifadelerinin varlığı ve Kadih el Urebi ile ilgili kezzab nitelemesi böyle bir rivayetin aslının olmadığı sonucunu ortaya

[610] Nesefî, *Medarik,* c.I, s.281.
[611] Tam adı Ahmed b. Yahya b. Zekeriyya'dır. Hadis aldığı kimseler arasında Hasan b. Hüseyin vardır. Onun hakkında Ebu Hatim Zehebi ve İbn Hacer sika değerlendirmesinde bulunmaktadırlar. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb,* c.I, s.51; Zehebî, *el-Kâşif,* c.II, s.36.
[612] Rivayet aldığı kimseler arasında Kadih b. Urebi bulunmamaktadır. Onun hakkında İbn Adi hadisleri çoktur ancak rivayetleri sika kişilerin rivayetlerine benzememektedir değerlendirmesinde bulunmaktadır. Bkz. İbn Adî, *el-Kâmil fî duafâi'r-ricâl,* c.III, s.181.
[613] Tam adı Kadıh b. Rahmetizzaid'dir. Hal tercemeisine yer veren Zehebi, Ezdî ve başkalarının onu kezzab olarak nitelendirdiklerini ifade etmektedir. Bkz. Zehebî, *Mîzânü'l-iʿtidâl,* c.III, s.399.
[614] Darakutni ve Zehebizayıf bir ravi olduğunu ifade etmektedirler. İbn Salah ise mütesahil olduğundan onun rivayetlerini terk etmiştir. Bkz. Moğultay b. Kılıç, *İkmâlü Tehzîbi'l-Kemâl,* c.IV, s.143; Zehebî, *el-Kâşif,* c.II, s.182.
[615] İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânü'l-Mîzân,* c.VI, s.407; İbn Adî, *el-Kâmil fî duafâi'r-ricâl,* c.VII, s.228.

çıkarmaktadır. Sonuç itibariyle rivayetin mevzu olduğu anlaşılmaktadır.

18. HADİS

الأَنْصارُ شِعارٌ، والناسُ دِثارٌ

"Ensar şiardır (iç kıyafet), diğer insanlar ise disar'dır (dış kıyafet)."[616]

Müellifin kitabına aldığı bu ifadeler pek çok hadis kaynağında Huneyn savaşı sonrası ganimet paylaşımı ile ilgili konuyu içeren uzunca rivayetlerin küçük bir bölümü olarak yer almaktadır.[617] Rivayet ile ilgili değerlendirmemizi Buhârî de yer alan Süreyc b. Yunus[618] → İsmail b. Ca'fer[619] → Amr b. Yahya[620] → Abbad b. Temim[621] → Abdullah b. Zeyd[622] → senedi üzerinden yapacağız.

حَدَّثَنَا سُرَيْجُ بْنُ يُونُسَ ، حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ جَعْفَرٍ ، عَنْ عَمْرِو بْنِ يَحْيَى بْنِ عُمَارَةَ ، عَنْ عَبَّادِ بْنِ تَمِيمٍ ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ زَيْدٍ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمَّا فَتَحَ حُنَيْنًا قَسَمَ الْغَنَائِمَ ، فَأَعْطَى الْمُؤَلَّفَةَ قُلُوبُهُمْ ، فَبَلَغَهُ أَنَّ الْأَنْصَارَ يُحِبُّونَ أَنْ يُصِيبُوا مَا أَصَابَ النَّاسُ ، فَقَامَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، فَخَطَبَهُمْ فَحَمِدَ اللهَ ، وَأَثْنَى عَلَيْهِ ، ثُمَّ قَالَ: يَا مَعْشَرَ الْأَنْصَارِ أَلَمْ أَجِدْكُمْ ضُلَّالًا فَهَدَاكُمُ اللهُ بِي ، وَعَالَةً فَأَغْنَاكُمُ اللهُ بِي ، وَمُتَفَرِّقِينَ فَجَمَعَكُمُ اللهُ بِي ، وَيَقُولُونَ: اللهُ وَرَسُولُهُ أَمَنُّ فَقَالَ: أَلَا تُجِيبُونِي ؟ فَقَالُوا: اللهُ وَرَسُولُهُ أَمَنُّ . فَقَالَ: أَمَا إِنَّكُمْ لَوْ شِئْتُمْ أَنْ تَقُولُوا كَذَا ، وَكَذَا ، وَكَانَ مِنَ الْأَمْرِ كَذَا ، وَكَذَا لِأَشْيَاءَ عَدَّدَهَا – زَعَمَ عَمْرٌو أَنْ لَا يَحْفَظُهَا – فَقَالَ: أَلَا تَرْضَوْنَ أَنْ يَذْهَبَ النَّاسُ بِالشَّاءِ ، وَالْإِبِلِ ، وَتَذْهَبُونَ بِرَسُولِ اللهِ إِلَى رِحَالِكُمُ **الْأَنْصَارُ شِعَارٌ ، وَالنَّاسُ دِثَارٌ** ، وَلَوْلَا الْهِجْرَةُ لَكُنْتُ امْرَأً مِنَ الْأَنْصَارِ ، وَلَوْ سَلَكَ النَّاسُ وَادِيًا ، وَشِعْبًا لَسَلَكْتُ وَادِيَ الْأَنْصَارِ ، وَشِعْبَهُمْ ، إِنَّكُمْ سَتَلْقَوْنَ بَعْدِي أَثَرَةً ، فَاصْبِرُوا حَتَّى تَلْقَوْنِي عَلَى الْحَوْضِ.

---

[616] Nesefî, *Medarik*, c.I, s.285.

[617] Buhârî, "Meğazî", 59 (No.4330); Müslim, "Zekat", 47 (No.,1061); İbn Mâce, "Sünnet", 11 (164).

[618] Tam adı Süreyc b. Yunus b. İbrahim'dir. Rivayet aldığı kimseler arasında İsmai b. Ca'fer bulunmaktadır. Onun hakkında İbn Hacer ve İbn Hibban sika değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz. İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, c.I, s.366; Moğultay b. Kılıç, *İkmâlü Tehzîbi'l-Kemâl*, c.VI, s.219.

[619] Tam adı İsmail b. Ca'fer b. Ebi Kesir'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Amr b. Yahya bulunmaktadır. Onun hakkında İbn Main ve İbn Medini, Ebu Zür'a ve Ahmed b. Hanbel sika, İbn Hıraş ise saduk değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.I, s.145.

[620] Tam adı Amr b. Yahya b. Umare'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Abbad b. Temim vardır. Onun hakkında Ebu Hatim ve Nesâî sika değerlendirmesinde bulunmaktadırlar. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XXII, s.295.

[621] Tam Adı Abbad b. Temim'dir. Hadis aldığıkimseler arasında Abdullah b. Zeyd bulunmaktadır. Onun hakkında İbn Abdilber, Nesâî, Zehebi ve İbn Hacer sika değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz.Moğultay b. Kılıç, *İkmâlü Tehzîbi'l-Kemâl*, c.VII, s.164; Zehebî, *el-Kâşif*, c.III, s.72; İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, c.I, s.480.

[622] Abdullah b. Zeyd b. Asım'ın hayatı için bkz.İbn Hacer, *el-İsâbe*, c.VI, s.160.

Cerh-Ta'dil kitaplarından yaptığımız araştırmaya göre rivayetin senedinin muttasıl, ravilerinin de güvenilir olduğu tespit edilmiştir. Manası itibariyle de Allah'ın kardeş kıldığı inananların birbirleri ile olan yakın ilişkilerine dair güzel bir teşbihtir. Sonuç olarak rivayetimizin sahih olduğu sonucuna varmaktayız.

19. HADİS

لا يَنبَغي لنبيٍّ أَن يَلبَسَ لأمَتَه فيَضَعَها حتَّى يُقاتِل

"Bir peygamberin savaş için zırhını giydikten sonra, savaşmadan çıkarması yakışık almaz"[623]

Müellifin kitabına aldığı bu ifadelerle senet verilmeden pek çok tefsir de yer almaktadır. Ancak bazı lafız farklılıkları ile aynı anlamı ifade eden rivayet Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde Abdussamed[624]///Affan[625]→ Hammad[626]→ Ebu'z Zübeyr[627] → Cabir b. Abdullah[628] senedi ile yer almaktadır. [629]

حَدَّثَنَا عَبْدُ الصَّمَدِ ، وَعَفَّانُ قَالَا : حَدَّثَنَا حَمَّادٌ قَالَ عَفَّانُ فِي حَدِيثِهِ : أَخْبَرَنَا أَبُو الزُّبَيْرِ وَقَالَ عَبْدُ الصَّمَدِ فِي حَدِيثِهِ : حَدَّثَنَا أَبُو الزُّبَيْرِ ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ : رَأَيْتُ كَأَنِّي فِي دِرْعٍ حَصِينَةٍ ، وَرَأَيْتُ بَقَرًا مُنَحَّرَةً ، فَأَوَّلْتُ أَنَّ الدِّرْعَ الْحَصِينَةَ الْمَدِينَةُ وَأَنَّ الْبَقَرَ هُوَ وَاللهِ خَيْرٌ قَالَ : فَقَالَ لِأَصْحَابِهِ : لَوْ أَنَّا أَقَمْنَا بِالْمَدِينَةِ فَإِنْ دَخَلُوا عَلَيْنَا فِيهَا قَاتَلْنَاهُمْF فَقَالُوا : يَا رَسُولَ اللهِ ، وَاللهِ مَا دُخِلَ عَلَيْنَا فِيهَا فِي الْجَاهِلِيَّةِ فَكَيْفَ يُدْخَلُ عَلَيْنَا فِيهَا فِي الْإِسْلَامِ؟ قَالَ عَفَّانُ فِي حَدِيثِهِ : فَقَالَ : شَأْنَكُمْ إِذًا . قَالَ : فَلَبِسَ لَأْمَتَهُ قَالَ : فَقَالَتِ الْأَنْصَارُ : رَدَدْنَا عَلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَأْيَهُ فَجَاءُوا فَقَالُوا : يَا نَبِيَّ اللهِ شَأْنُكَ إِذًا ، فَقَالَ : **إِنَّهُ لَيْسَ لِنَبِيٍّ إِذَا لَبِسَ**

[623] Nesefî, *Medarik*, c.I, s.288.

[624] Tam adı Abdussamed b. Abdulvaris'tir. Hadis aldığı kimseler arasında Hammad b. Seleme bulunmaktadır. Onun hakkında Muhammed b. Sa'd sika, Ebu Hatim salihu'l hadis, Hakim sika, Zehebî ise hüccet değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.II, s.580; Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XVIII, s.99.

[625] Affan b. Müslim'in hadis aldığı kimseler arasında Hammad b. Seleme vardır. Onun hakkında Ebu Hâtim, hadis ilminde otorite, sika, mutkın değerlendirmesindebulunmuştur. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XX, s.160; Zehebî, *el-Kâşif*, c.II, s.270.

[626] Hammâd b. Seleme'nin hadis aldığı kimseler arasında Muhammed b. Müslim vardır. Ahmed b. Hanbel onun için, hadis rivayetinde sağlamlık konusunda Ma'mer'den daha sağlamdır, demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.VII, s.255; Zehebî, *el-Kâşif*, c.I, s.251.

[627] Tam adı Muhammed b. Müslim'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Cabir b. Abdullah bulunmaktadır. Onun hakkında Ali b. Medînî sika, sebt, İbn Hacer ise saduk, müdellis değerlendirmesinde bulunmaktadır. Bkz. İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, c.I, s.895; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.III, s.694.

[628] Cabir b. Abdullah'ın hayatı için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe*, c.II, s.120.

[629] Ahmed b. Hanbel, c.VI, s.3120 (No.15015).

لَأُمَتَهُ أَنْ يَضَعَهَا حَتَّى يُقَاتِلَ

Cerh-Ta'dil kitaplarından yaptığımız araştırmalara göre rivayetin senedinin muttasıl, ravilerinin de güvenilir olduğu görülmektedir. Dolayısıyla rivayetimiz sahîh bir rivayettir. İbn Hacer[630] ve Heysemî[631] de senet ile ilgili sahih değerlendirmesinde bulunmaktadırlar.

20. HADİS

مَن كَظَمَ غَيْظًا وهو يَقْدِرُ عَلى إنْفاذِهِ مَلَأَ اللهُ قَلْبَهُ أُمْنًا وإيمانًا

"Her kim gücü ve imkânı olduğu halde öfkesini yutarsa Allah onun kalbini güven ve iman ile doldurur."[632]

Müellifin kitabına aldığı rivayet, aynı ifadelerle *Camiu'l Ehadis'de* senedine yer verilmeksizin İbn Ebi'd Dünya'nın Ebû Hüreyrekanalıyla aktardığı ifade edilerek yer almaktadır. [633] Bu rivayet ile ilgili Elbani de zayıf değerledirmesinde bulunmaktadır.[634]

Ancak rivayette yer aldığı üzere gücü yettiği halde öfkesini yutan kişinin kalbinin güvenle dolmasının dışında cennette başka mükaftalarla karşılık bulacağını ifade eden farklı rivayetler hadis kaynaklarında yer almaktadır. [635] Çalışmanın amacı Nesefînin eserine aldığı rivayetlerin sıhhat değerlendirmesi olduğundan konuyla ilgili manayı destekleyecek başka rivayetler olsa dahi senedine ulaşamadığımız bu rivayetle ilgili *Camiu'l Ehadis'de* yer alan ve hakkında zayıf değerlendirmesi yapılan rivayetin zayıf olduğu sonucuna varmaktayız.

[630] İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî*, c.VII, s.435.
[631] Heysemî, *Mecmaʿu'z-zevâʾid*, c.VI, s.107.
[632] Nesefî, *Medarik*, c.I, s.293.
[633] Ebü'l-Faẓl Celâlüddîn ʿAbdurraḥmân b. Ebî Bekr b. Muḥammed el-Ḫuḍayrî es-Süyûṭî, *Câmiʿu'l-Eḥâdîṣ*, t.y., c.XXI, s.367 (No.23740).
[634] Nâsiruddin el-Elbânî, *Daifu El-Cami'u_s Sağir Ve Ziyadetuh*, s.840 (No.5823).
[635] Ebû Dâvud, "Edeb", 3 (No.4777); Tirmizî, "Sıfatu'l Kıyame", 48 (No.2493); Ahmed b. Hanbel, c.VI, s.3327 (No.15859).

21. HADİS

ما أصَرَّ مَنِ اسْتَغْفَرَ، وإنْ عادَ في اليَوْمِ سَبْعِينَ مَرَّةً

"Günah işleyen kimse istiğfat etiği müddetçe günde yetmiş defa bile günahı tekrarlarsa günahta ısrar emiş olmaz."[636]

Müellifin kitabına aldığı rivayet hadis müktesabatında Hz. Ebu Bekir'in rivayeti olarak yer almaktadır.[637] Ebû Dâvûd'un *Sünen*'inde Nufeyli[638] → Mahled b. Yezid[639]→ Osman b. Vakıd[640] → Ebi Nusayra[641] → Ebu Bekir'in mevlası[642] → Ebu Bekir[643] senedi ile yer alan rivayet üzerinden değerlendirmemizi yapacağız.

حَدَّثَنَا النُّفَيْلِيُّ ، نَا مَخْلَدُ بْنُ يَزِيدَ ، نَا عُثْمَانُ بْنُ وَاقِدٍ الْعُمَرِيُّ ، عَنْ أَبِي نُصَيْرَةَ ، عَنْ مَوْلًى لِأَبِي بَكْرٍ الصِّدِّيقِ ، عَنْ أَبِي بَكْرٍ الصِّدِّيقِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : **مَا أَصَرَّ مَنِ اسْتَغْفَرَ ، وَإِنْ عَادَ فِي الْيَوْمِ سَبْعِينَ مَرَّةً .**

Cerh ve ta'dil kitaplarında senette bulunan raviler ile ilgili yaptığımız araştırma sonunda senette meçhul ve zayıf ravilerin olduğu tespit edilmiştir. Bezzar da hadisin bu ifadelerle sadece bu senetle geldiğini ve mualllel olduğunu ifade ederken,[644] Tirmizî de garip hadis diye nitelendirmektedir.[645] Sonuç olarak rivayetin zayıf olduğu

---

[636] Nesefî, *Medarik*, c.I, s.294.

[637] Ebû Dâvud, "Salat", 39 (No.1514); Ebû Bekr Aḥmed b. el-Ḥüseyin b. ʿAlî el-Ḫüsrevcirdî el-Beyhaḳî, *es-Sunenu'l-Kubrâ*, thk. Muḥammed ʿAbdulḳâdir ʿAṭâ (Beyrut: y.y., 1424/2003), c.X, s.188 (No.20822); Ebû Ya'la el-Mevsılî, *Müsnedu Ebî Ya'la*, c.I, s.124 (No.136).

[638] Tam adı Abdullah b. Muhammed b. Ali b. Nufeyl'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Mahled b. Yezid vardır. Onun hakkında İbn Kani' salih, sika, Darakutni sika ve onunla ihticac edilir değerlendirmelerinde bulunmuşlardır. Bkz.İbn Hacer, Tehzîbu't-Tehzîb, c.II, s.462; Mizzî, Tehzîbû'l Kemal, c.XVI, s.88.

[639] Mahled b. Yezid'in hadis aldığı kimseler arasında Osman b. Vakıd vardır. Onun hakkında Yahya b. Main sika, Ebu Hatim saduk, İbn Hacer ise saduk, sahibul evham değerlendirmesinde bulunmaktadır. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.II, s.42; Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XXVII, s.343; İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, c.I, s.928.

[640] Tam adı Osman b. Vakıd b. Muhammed'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Müslim b. Ubeyd vardır. Onun hakkında İbn Main sika, Ebû Dâvûd zayıf, Darakutni ise leyse bihi be's değerlendirmesinde bulunmaktadırlar. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.III, s.81; Zehebî, *el-Kâşif*, c.III, s.398.

[641] Tam adı Müslim b. Ubeyd'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Ebu Reca vardır. Onun hakkında Yahya b. Main salih, Ahmed b. Hanbel sika, Ezdi ise zayıf olarak nitelendirmektedir. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.IV, s.598; Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XXXIV, s.345.

[642] Bilinen tam adı Ebu Reca'dır. Kendisinden hadis rivayetinde bulunduğu tek kişi Hz. Ebu Bekir'dir. İbn Hacer meçhul olduğunu ifade etmektedir. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.IV, s.662.

[643] Hz. Ebu Bekir'in hayatı için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe*, c.VI, s.271.

[644] Ebû Bekr Aḥmed b. ʿAmr el-ʿİtkî el-Bezzâr, *el-Baḥru'z-Zeḫḫâr*, thk. Maḥfûẓurraḥmân Zeynullâh v.dğr. (Medine: Mektebetu'l-ʿUlûm ve'l-Ḥikem, 1988/2009), c.I, s.205 (No.93).

[645] Azimâbâdî, *Avnu'l Ma'bûd*, c.I, s.559.

kanaatine ulaşmaktayız.

22. HADİS

ما تَشاوَرَ قَوْمٌ قَطُّ إلّا هُدُوا لِأرْشَدِ أمْرِهِمْ

"İstişare eden hiçbir topluluk yoktur ki yolun en doğrusuna sevkedilmiş olmasınlar."[646]

İbn Ebû Şeybe'nin *Musannef*'inde قَطُّ ifadesi olmaksızın Fadl b. Dükeyn [647] → İyas b. Dağfel [648] → Hasan [649] → senedi ile yer almaktadır.

حَدَّثَنَا الْفَضْلُ بْنُ دُكَيْنٍ ، عَنْ إِيَاسِ بْنِ دَغْفَلٍ قَالَ : حَدَّثَنَا الْحَسَنُ قَالَ : **مَا تَشَاوَرَ قَوْمٌ إِلَّا هُدُوا لِأَرْشَدِ أَمْرِهِمْ**

Manası itibariyle farklı lafızlarla Hz. peygamber'den istişareye dair pek çok rivayet vardır. Ancak bu ifadelerle gelen metnin senedinde tabii olduğu bilinen Hasan b. Ebu'l Hasen'den mürsel olarak nakledilmektedir. Başka senedini bulamadığımız bu rivayetin zayıf olduğu sonucuna ulaşmaktayız.

23. HADİS

لَمّا أُصِيبَ إخْوانُكم بِأُحُدٍ جَعَلَ اللهُ أرْواحَهم في أجْوافِ طَيْرٍ خُضْرٍ، تَدُورُ في أنْهارِ الجَنَّةِ، وتَأْكُلُ مِن ثِمارِها، وتَأْوِي إلى قَنادِيلَ مِن ذَهَبٍ مُعَلَّقَةٍ في ظِلِّ العَرْشِ".

"Kardeşleriniz uhud savaşında şehit düşünce yüce Allah onların ruhlarını yeşil kuşların kursaklarına yerleştirdi. Kuşlar kendilerini cennet nehirlerinin etrafında gezdirip duruyorlar. Cennetin meyveleriden yiyiyor ve arşın altında altından kandillerde köşk ve saraylarda barınıyorlar."[650]

---

[646] Nesefî, *Medarik,* c.I, s.306.

[647] Tam adı Fadl b. Dükeyn'dir. Hadis aldığı kimseler arasında İyas b. Dağfel vardır. Onun hakkında Muhammed b. Sa'd sika, hüccet, Ali b. Medinî de sika değerlendirmesinde bulunmaktadır. Bkz. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-taʿdîl*, c.VII, s.61; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb,* c.III, s.387.

[648] Hadis aldığı kimseler arasında Hasan b. Ebi'l Hasan bulunmaktadır. Onun hakkında Yahya b. Main, Ebu Zur'a sika, Ebu Hatim la be'se bih, Zeheb'i ise sebt değerlendirmesinde bulunmaktadır. Bkz. Zehebî, *el-Kâşif*, c.II, s.141; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb,* c.I, s.196.

[649] Tam adı Hasan b. Ebu'l Hasen'dir. Onun hakkında Ata b. Rebah imam ve ikteda bih, İcli isesika sebt değerlendirmesinde bulunmuştur. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb,* c.I, s.388.

[650] Nesefî, *Medarik,* c.I, s.310.

Müellifin kitabında yer verdiği bu rivayet bazı lafız farklılıkları ile pek çok kaynakta geçmektedir.[651] Biz değerlendirmemizi müellifin kitabına aldığı metne en yakın ifadelerin geçtiği rivayet olan ve Ebû Dâvûd'un *Sünen*'inde Osman b. Ebi Şeybe[652] → Abdullah b. İdris[653] → Muhammed b. İshak[654] → İsmail b. Umeyye[655] → Ebi'z Zübeyr[656] → Said b. Cübeyr[657] → İbn Abbas[658] senedi ile yer alan rivayet üzerinden yapacağız.

حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ ، نَا عَبْدُ اللهِ بْنُ إِدْرِيسَ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أُمَيَّةَ ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : **لَمَّا أُصِيبَ إِخْوَانُكُمْ بِأُحُدٍ ، جَعَلَ اللهُ أَرْوَاحَهُمْ فِي جَوْفِ طَيْرٍ خُضْرٍ تَرِدُ أَنْهَارَ الْجَنَّةِ تَأْكُلُ مِنْ ثِمَارِهَا ، وَتَأْوِي إِلَى قَنَادِيلَ مِنْ ذَهَبٍ مُعَلَّقَةٍ فِي ظِلِّ الْعَرْشِ ، فَلَمَّا وَجَدُوا طِيبَ مَأْكَلِهِمْ وَمَشْرَبِهِمْ وَمَقِيلِهِمْ** قَالُوا : مَنْ يُبَلِّغُ إِخْوَانَنَا عَنَّا أَنَّا أَحْيَاءٌ فِي الْجَنَّةِ نُرْزَقُ لِئَلَّا يَزْهَدُوا فِي الْجِهَادِ ، وَلَا يَنْكُلُوا عِنْدَ الْحَرْبِ فَقَالَ اللهُ تَعَالَى: أَنَا أُبَلِّغُهُمْ عَنْكُمْ قَالَ : وَأَنْزَلَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ { وَلا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللهِ أَمْوَاتًا } إِلَى آخِرِ الْآيَةِ

Cerh ve ta'dil kitaplarında yaptığımız inceleme sonucunda rivayette adı geçen ravilerden Muhammed b. İshak dışındaki ravilerin tamamının güvenilir oldukları ve aralarında ittisalin var olduğu tespit edilmiştir. Muhammed b. İshak ile ilgili daif,

---

[651] Ebû Dâvud, "Cihad", 27 (No.2520); Ahmed b. Hanbel, c.II, s.590 (No.2425); Ebû Ya'la el-Mevsılî, *Müsnedu Ebî Ya'la*, c.IV, s.219 (No.2331); İbn Ebî Şeybe, c.X, s.249 (No.19678).

[652] Osman b. Ebi Şeybe'nin hadis aldığı kimseler arasında Abdullah b. İdris vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn ve Iclî, sika değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Abdurrahman b. Ebi Hâtim, babasından onun sadûk olduğunu nakletmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XIX, s.478-487; Zehebî, *el-Kâşif*, c.II, s.255.

[653] Abdullah b. İdris'in hadis aldığı kimseler arasında Muhammed b. İshak vardır. Onun hakkında Ebu Hâtim, hüccet, hadisleri delil olarak kullanılır, müslümanların imamı ve sika değerlendirmesinde bulunmuştur. Nesâî, sika ve rivayetlerinde sağlam demişitir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XIV, s.293-300; Zehebî, *el-Kâşif*, c.II, s.71.

[654] Muhammed b. İshak b. Yesâr'ın hadis aldığı kimseler arasında İsmail b. Umeyye vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn, leyse bihi be'sün, başka bir sefer ondan sorulduğunda leyse bi zake, daîfün, başka bir seferde de sekîm, leyse bi'l-kaviyy değerlendirmesini yapmıştır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XXIV, s.405-429; Zehebî, *el-Kâşif*, c.III, s.19.

[655] Tam adı İsmail b. Ümeyye b. Amr'dır. Hadis aldığı kimseler arasında Muhammed b. Müslim bulunmaktadır. Onun hakkında Muhammed b. Sa'd, Yahya b. Main, Nesâî ve Ebu Zur'a sika değerlendirmesinde bulunmaktadırlar. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.III, s.45.

[656] Tam adı Muhammed b. Müslim'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Said b. Cübeyr bulunmaktadır. Onun hakkında İbn Hacer saduk, tedlis yapar, Nesai sika, müdellis değerlendirmesinde bulunmaktadır. Bkz. İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, c.I, s.895; Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XXVI, s.402.

[657] Tam adı Said b. Cübeyr b. Hişam'dır. Hadis aldığı kimseler arasında Abdullah b. Abbas bulunmaktadır. Onun hakkında Taberî abid, âlim, Fadıl değerlendirmesi yaparken İbn Hacer de sika olduğunu ifade etmektedir. Bkz. Zehebî, *el-Kâşif*, c.II, s.473; İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, c.I s.374.

[658] 0 İbn Abbas'ın hayatı için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe*, c.VI, s.228.

sakim gibi cerh ifadelerinin varlığı ve İbn Abdil Berr'in de ifade ettiği gibi[659] tek cisimde iki ruhun varlığı gibi aklen muhal anlatımların olması sebebi ile rivayetin zayıf olduğu sonucuna varmaktayız.

24. HADİS

مَن مَنَعَ زَكاةَ مالِهِ يَصِيرُ حَيَّةً ذَكَرًا أقْرَعَ لَهُ نابانِ فَيُطَوَّقُ في عُنُقِهِ فَيَنْهَشُهُ ويَدْفَعُهُ إلى النارِ"

"Kim malının zekatını vermezse o mal tüysüz ve iki dişi olan çok zehirli bir erkek yılan haline gelir, o şahsın boynuna dolanır, ona durmadan sokarak onu öylece cehennem ateşine sürükler."[660]

Nesefî'nin kitabına aldığı şekliyle, zekatını vermeyen kişinin zehirli bir yılanın boynuna dolanmasıyla cezlandırılacağı manasını taşıyan bu rivayete hiçbir kaynakta ulaşamadık. Ancak kendisine zekât farz olduğu halde bu ibadeti yerine getirmeyenin göreceği cezayı farklı temsillerle ifade eden rivayetler yer almaktadır.[661]

25. HADİS

مِن كَتَمَ عِلْمًا عَنْ أهْلِهِ أَلْجَمَهُ اللهُ بِلِجامٍ مِن نارٍ

"Her kim ehil olan kimseden ilmi gizlerse Allah ateşten bir gem ile ağzına gem vurur."[662]

Müellifin yer verdiği ifadelere en yakın metin عَنْ أهْلِهِ ifadesi olmaksızın ve يَوْمَ الْقِيَامَةِ ziyadesi ile İbn Hibban'ın *Sahih*'inde[663] Amr b. Muhammed[664] → Ebu Tahir[665]

---

659 Ebû Ömer Yusuf b. Abdullah en-Nümerî İbn Abdilberr, *el-İstizkâr*, thk. Sâlim Muhammed Atâ ve Muhammed Ali Muavvaz, 1. Bs (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000), c.III, s.91.

660 Nesefî, *Medarik*, c.I, s.316.

661 Buhârî, "Zekat", 3 (No.1403); Müslim, "Zekat", 6 (No.987); İmam Mâlik, c.I, s.361 (No.887).

662 Nesefî, *Medarik*, c.I, s.318.

663 İbn Hibbân, c.III, s.491 (No.2809).

664 Tam adı Amr b. Muhammed b. Hemdanî'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Ebu Tahir bulunmaktadır. Onun hakkında Zehebi sika, Ebu Sa'd el-İdrîsî ise sebt değerlendirmesinde bulunmaktadır. Bkz. Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, c.XIV, s.402.

665 Tam adı Ahmet b. Amr b. Abdullah'tır. Hadis aldığı kimseler arasında İbn Vehb bulunmaktadır. Onun hakkında Onun hakkında İbn Hacer ve Nesâî sika değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz. İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, c.I, s.96.

→ İbn Vehb[666] → Abdullah b. Ayyaş[667] → Babası (Ayyaş b. Abbas)[668] → Ebi Abdurrahman[669] → Abdullah b. Amr[670] senedi ile yer almaktadır.

أَخْبَرَنَا عُمَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْهَمْدَانِيُّ ، قَالَ : حَدَّثَنَا أَبُو الطَّاهِرِ بْنُ السَّرْحِ ، قَالَ : حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ ، قَالَ : حَدَّثَنِي عَبْدُ اللهِ بْنُ عَيَّاشِ بْنِ عَبَّاسٍ ، عَنْ أَبِيهِ ، عَنْ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْحُبُلِيِّ ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، قَالَ : **مَنْ كَتَمَ عِلْمًا أَلْجَمَهُ اللهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِلِجَامٍ مِنْ نَارٍ**

مَنْ سُئِلَ عَنْ عِلْمٍ فَكَتَمَهُ cümlesinin yer aldığı rivayetler مِن كَتَمَ عِلْمًا عَنْ أَهْلِه ifadesi yerine farklı senetlerle Kütübi Tis'a da yer almaktadır. [671] Ancak çalışmamızda müellifin kitabına aldığı rivayete en yakın ifadelerin bulunduğu rivayetler üzerinden değerlendirmede bulunduğumuz için lafzen en yakın rivayet olan İbn Hibban'da yer alan Abdullah b. Amr rivayeti üzerinden sıhhat değerlendimesi yapacağız.

Cerh-Ta'dil kitaplarından yaptığımız araştırmaya göre rivayetin senedinin muttasıl, bir ravi hariç diğer tüm ravilerinin de güvenilir olduğu tespit edilmiştir. Abdullah b. Ayyaş ile ilgili Ebû Dâvûd ve Nesai'nin cerh ifadesi kullanması sebebi ile rivayete en yakın lafızları içeren bu rivayetin senedi itibariyle zayıf olduğu anlaşılmaktadır. Ancak aynı mana farklı lafızlarla sahih senetlerle hadis kaynaklarında yer almakta olduğundan senet itibariyle zayıf olsa bile ifade ettiği mana itibariyle sahih bir rivayettir.

---

[666] Esas adı, Abdullah b. Vehb el-Mısrî'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Abdullah b. Ayyaş vardır. Abdurrahman b. Ebu Hatim, babasından onun hakkında sâlihu'l- hadis, sadûk dediğini aktardı. Ebu Ahmed b. Adî, onun sika olduğunu söyledi. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XVI, s.277-286.

[667] Tam adı Abdullah b. Ayyaş b. Abbas b. Cabir'dir. Hadis aldığı kimseler arasında babası Ayyaş b. Abbas bulunmaktadır. Onun hakkında Ebû Dâvûd ve Nesâî zayıf, Ebu Hatim ise saduk değerlendirmesinde bulunmakatadır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XV, s.410.

[668] Ayyaş b. Abbas'ın hadis aldığı kimseler arasında Abdullah b. Yezid bulunmaktadır. Onun hakkında İbn Main ve Ebû Dâvûd sika, Nesâî ise leyse bihi be's değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.III, s.351; Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XXII, s.555.

[669] Tam adı Abdullah b. Yezid'dir Hadis aldığı kimseler arasında Abdullah b. Amr bulunmaktadır. Onun hakkında Yahya b. Maîn sika, Ebu Saîd b. Yunus da salih değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XVI, s.316-317; Zehebî, *el-Kâşif*, c.II, s.143.

[670] Abdullah b. Amr b. 'Âs'ın hayatı için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe*, c.II, s.351-355.

[671] Ebû Dâvud, "İlim", 9(No.3658); İbn Mâce, "Sünnet", 24 (No.264); Ahmed b. Hanbel, c.XIII, s.18 (No.7071).

26. HADİS

وَيْلٌ لِمَن قَرَأها ولَمْ يَتَفَكَّرْ فِيها

"Bu ayeti okuduğu halde üzerine düşünmeyen kimseye yazıklar olsun."[672]

Bakara sûresi bölümünde geçen hadislerin onaltıncısı ile aynı hadistir.

27. HADİS

مَن أحَبَّ أنْ يَرْتَعَ في رِياضِ الجَنَّةِ فَلْيُكْثُرْ ذِكْرَ اللهِ

"Kim cennet bahçelerinden yararlanmak istiyorsa Allah'ı çokça ansın."[673]

Müellifin kitabına aldığı aynı ifadelerle İbn Ebû Şeybe'nin *Musannef*'inde Yahya b. Vadıh[674]→Musa b. Ubeyde[675]→Ebu Abdullah[676]→Muaz b. Cebel[677] senedi ile yer almaktadır.[678] Aynı rivayete aynı senetle Taberanî de el- Mu'cemul Kebir'de yer vermektedir.[679]

حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ وَاضِحٍ ، عَنْ مُوسَى بْنِ عُبَيْدَةَ ، عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ الْقُرَّاظِ ، عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ **مَنْ أَحَبَّ أَنْ يَرْتَعَ فِي رِيَاضِ الْجَنَّةِ فَلْيُكْثِرْ مِنْ ذِكْرِ اللَّهِ**

Cerh-Ta'dil kitaplarında yaptığımız inceleme sonucunda senette bulunan ravilerden Musa b. Ubeyde b. Neşît hakkında cerh ifadelerinin var olduğunu tespit

---

672 Nesefî, *Medarik*, c.I, s.320.
673 Nesefî, *Medarik*, c.I, s.321.
674 Yahya b. Vadıh'ın hadis aldığı kimseler arasında Musab. Ubeyde bulunmaktadır. Onun hakkında Ahmed b. Hanbel, Nesai ve İbn Main leyse bihi be's, İbn Hibban ve İbn Hacer ise sika değerlendirmesinde bulunmaktadırlar. Bkz. İbn Hacer, Tehzîbu't-Tehzîb, c.IV, s.395; Mizzî, Tehzîbû'l Kemal, c.XXXII, s.22.
675 Tam adı Musa b. Ubeyde b. Neşît'tir. Hadis aldığı kimseler arasında Ebu Abdullah bulunmaktadır. Onun hakkında Ali b. Medînî zayıf, münkeru'l hadis, Ebu Zür'a leyse bi kaviyyil hadis, Tirmizî zayıf değerlendirmesinde bulunmaktadırlar. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.IV, s.181; Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XXIX, s.104.
676 Ebu Abdullah el-Karraz'ın hadis aldığı kimseler arasında Muaz b. Cebel bulunmaktadır. Onun hakkında İbn Abdilberleyse bihi be's, İbn Hibban, Zehebi ve İbn Hacer ise sika değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz. Moğultay b. Kılıç, *İkmâlü Tehzîbi'l-Kemâl*, c.IV, s.289; Zehebî, *el-Kâşif*, c.II, s.382; İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, c.I, s.311.
677 Muaz b. Cebel'in hayatı için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe*, c.X, s.202.
678 İbn Ebî Şeybe, *Müsnedu İbn Ebî Şeybe*, c.XVI, s.224 (No.31430).
679 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, c.XX, s.157.

ettik. Rivayeti değerlendiren Heysemî de Musa b. Ubeyde'nin zayıf bir ravi olduğunu ifade etmektedir.[680] Sonuç olarak rivayetin zayıf olduğu sonucuna varmaktayız.

28. HADİS

بَيْنَما رَجُلٌ مُسْتَلْقٍ عَلى فِراشِهِ إِذْ رَفَعَ رَأْسَهُ، فَنَظَرَ إِلى النُجُومِ وإِلى السَماءِ، فَقالَ: أَشْهَدُ أَنَّ لَكِ رَبًّا وخالِقًا، اللهُمَّ اغْفِرْ لِي، فَنَظَرَ اللهُ إِلَيْهِ فَغَفَرَ لَهُ"

*"*Kişi yatağına uzanıp yatarken başını yukarı kaldırıp yıldızlara ve göğe bakar "Senin de bir Rabbin ve yatarıcın olduğuna şahitlik ederim. Allah'ım beni bağışla" derse Allah da kuluna bakar ve onu *affeder.*" [681]

Müellifin kitabına aldığı bu rivayet pek çok tefsir kitabında senet verilmeden yer almaktadır. Sa'lebi tefsirinde müellifin kitabına aldığı lafızların aynısı ile Ebu Zur'a → Muhammed b. Abdullah → Muhammed b. Hasan → Abdullah b. Ebi Ziyad → Seyyar → Abdullah b. Ca'fer → Zeyd b. Eslem → Ata b. Yesar → Ebû Hüreyresenedi ile yer vermektedir. [682] Cerh ve ta'dil kitaplarında yaptığımız incelemede senette bulunan Ebu Zur'a Muhammed b. Ca'fer b. Hasan ve Muhammed b. Abdullah es-Sülemî ile ilgili herhangi bir bilgiye ulaşamadığımızdan senet ile ilgili bir değerlendirme yapamamaktayız.

ووجدت (في كتابي) عن أبي زرعة محمد بن جعفر بن الحسن وشككت في سماعي (منه قال) أخبرنا محمد بن عبد الله السلمي أخبرنا (محمد بن حيان بن أحمد) أخبرنا محمد بن الحسن بن الخليل حدثنا عبد الله بن أبي زياد القطواني حدثنا سيار ، حدثنا عبد الله بن جعفر حدثنا زيد بن أسلم حدثنا عطاء بن يسار عن أبي هريرة وَعَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «**بَيْنَمَا رَجُلٌ مُسْتَلْقٍ عَلَى فِرَاشِهِ إِذْ رَفَعَ رَأْسَهُ فَنَظَرَ إِلَى النُّجُومِ وَإِلَى السَّمَاءِ وَقَالَ: أَشْهَدُ أَنَّ لَكِ رَبًّا وَخَالِقًا، اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي فَنَظَرَ اللَّهُ إِلَيْهِ فَغَفَرَ لَهُ**

İbn Ebi'd Dünya ise bu rivayet ile aynı manada olup bazı lafız farklılıklarının

[680] Heysemî, *Mecmaʿu'z-zevâʾid*, c.X, s.75.
[681] Nesefi, *Medarik*, c.I, s.321.
[682] eş-Şaʿlebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, c.IX, s.554.

olduğu başka bir rivayete Yahya b. Yusuf[683] → Abdullah b. Ca'fer[684] → Zeyd b. Eslem[685] → Ata b. Yesar[686]→ Ebû Hüreyre[687] senedi ile yer vermektedir.[688]

حَدَّثَنِي يَحْيَى بْنُ يُوسُفَ الزِّمِّيُّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ جَعْفَرٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " **بَيْنَا رَجُلٌ مُسْتَلْقٍ إِذْ نَظَرَ إِلَى السَّمَاءِ وَإِلَى النُّجُومِ فَقَالَ: إِنِّي لَأَعْلَمُ أَنَّ لَكِ رَبًّا وَخَالِقًا اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي فَغَفَرَ لَهُ**

Cerh-Ta'dil kitaplarından yaptığımız araştırmada Yahya b. Yusuf 'tan rivayet alanlar arasında Abdullah b. Cafer'in ismini bulamadık. Abdullah b. Cafer hakkında var olan cerh ifadeleri ve senette tespit ettiğimiz kopukluk sebebi ile rivayetin zayıf olduğu sonucuna varmaktayız.

29. HADİS

لا عِبادَةَ كالتَفَكُّرِ

"Tefekkür gibi ibadet yoktur."[689]

Müellifin kitabına aldığı bu ifade Şuabu'l İman'da Ebu Abdullah[690] → Ebu Bekir Muhammed b. Abdullah[691] → Muhammed b. Münzir[692] → Ahmed b. Yahya es-

683 Tam adı Yahya b. Yusuf b. Eb^î Kerime'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Abdullah b. Ca'fer'i tespit edemedik. Onun hakkında Ebu Hatim ve Ahmet b. Hanbel sika değerlendirmesinde bulunmaktadırlar. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.IV, s.402.

684 Abdullah b. Ca'fer'in hadis aldığı kimseler arasında Zeyd b. Eslem bulunmaktadır. Onun hakkında Tirmizî zayıf, Nesâî ise münker değerlendirmesinde bulunmaktadırlar. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XIV, s.379; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.II, s.315.

685 Zeyd b. Eslem el-Kuraşî'nin hadis aldığı kimseler arasında Ata' b. Yesar vardır. Onun hakkında Ahmed b. Hanbel, Ebu Zür'a, Ebu Hâtim, Muhammed b. Sa'd, Nesâî ve İbn Hıraş, sika değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.X, s.15; Zehebî, *el-Kâşif*, c.I, s.336.

686 Atâ b. Yesar'ın hadis aldığı kimseler arasında Ebû Hüreyrevardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn, Ebu Zür'a, Nesâî sika demişlerdir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XX, s.125-127.

687 Ebu Hureyre'nin hayatı için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe*, c.IV, s.202-211.

688 Ebû Bekr ʿAbdullâḥ b. Muḥammed b. ʿUbeyd el-Ḳureşî el-Bağdâdî İbn Ebü'd-Dünyâ, *Ḥusnu'ẓ-Ẓan bi'llâh*, thk. Maḫlaṣ Muḥammed (Riyad: y.y., 1408/1988), s.103 (No.107).

689 Nesefi, *Medarik*, c.I, s.321.

690 Tam adı Muhammed b. Abdullah b. Muhammed'dir.Hadis aldığı kimseler arasında Muhammed b. Abdullah b. Abdusamed vardır. O şii olduğu ifade edilmektedir. Zehebî saduk değerlendirmesinde bulunmaktadır. Bkz. İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânü'l-Mîzân*, c.VII, s.256.

691 Tam adı Muhammed b. Abdullah b. Abdussamed'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Muhammed b. Münzir vardır. Onun hakkında Hatip el- Bağdadî hadisleri müstakimdir değerlendirmesinde bulunmaktadır. Bkz. *Târîhu Bağdâd*, c.III, s.469.

692 Muhammed b. Münzir'in hadis aldığı kimseler arasında Ahmed b. Yahya bulunmaktadır. Onun hakkında Zehebi ceyyidu't tasnif değerlendirmesinde bulunmaktadır. Bkz. Zehebî, *Siyeru aʿlâmi'n-nübelâʾ*, c.XIV, s.221.

Sufi[693]→ Osman b. Said[694]→ Muhammed b. Abdullah[695]→ Şu'be b. Haccac[696]→ Ebu İshak[697] → Asım b. Damra[698] → Ali[699] senedi ile geçen uzunca bir rivayette yer almaktadır.[700]

أخبرنا أبو عبد الله الحافظ أنا أبو بكر محمد بن عبد الله بن الجراح العدل نا محمد بن المنذر بن سعيد نا أحمد بن يحيى الصوفي نا عثمان بن سعيد الأحولي نا محمد بن عبد الله الحبطي من أهل تستر نا شعبة بن الحجاج عن أبي إسحاق عن عاصم بن ضمرة عن علي أنه قال للحسن ابنه: يا بني سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول العقل أعوز من المال ولا فقر أشد من الجهل ولا وحدة أشد من العجب ولا مظاهرة أوثق من المشاورة ولا عقل كالتدبير ولا حسب كحسن الخلق ولا ورع كالكف **ولا عبادة كالتفكر** وآفة الحديث الكذب وآفة العلم النسيان وآفة الظرف الصلف وآفة الجمال البغي وآفة الشجاعة الفخر، يا بني لا تستخفن برجل تراه أبدا، فإن كان أكبر منك فاحسب أنه أبوك وإن كان مثلك فاحسب أنه أخوك وإن كان أصغر منك فاحسب أنه ابن

Cerh ve ta'dil kitaplarında yaptığımız incelemede Şu'ben rivayette bulunan Muhammed b. Abdullah el-Habtî ile ilgili cerh ifadelerinin var olduğu tespit edilmiştir. Mecruhin kitabında el- Habti'yi zayıf raviler arasında değerlendiren İbn Hibban bu rivayete de yer vermektedir.[701] Sonuç olarak rivayetin zayıf olduğu kanaatindeyiz.

[693] Ahmed b. Yahya'nın hadis aldığı kimseler arasında Osman b. Said bulunmaktadır. Onun hakkında Nesâî la be'se bih, Zehebî ve İbn Hacer ise sika değerlendirmesinde bulunmaktadırlar. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.I, s.517; Zehebî, *el-Kâşif*, c.II, s.36; İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, c.I, s.101.

[694]Osman b. Said'in hadis aldığı kimseler arasında Muhammed b. Abdullah bulunmaktadır. Onun hakkında İbn Hatim ve İbn Hacer la be'se bih değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XIX, s.379.

[695] Muhammed b. Abdullah'ın hadis aldığı kimseler arasında Şu'be b. Haccac vardır. Onun hakkında İbn Hibban, Muhammed b. Abdullah'ın Şu'be'den ona ait olmayan bir hadisi rivayet ettiğini ifade etmektedir. Bkz. İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânü'l-Mîzân*, c.VII, s.236.

[696]Şu'be b. Haccac'ın hadis aldığı kimseler arasında Ebu İshak vardır. Onun hakkında Muhammed b. Sa'd, sika, sebt, hüccet değerlendirmesinde bulunmuştur. Iclî, sika, hadis rivayetinde sağlam, esma-i ricalde biraz hata yapıyordu, demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XII, s.479-495; Zehebî, *el-Kâşif*, c.II, s.11.

[697] Tam adı Amr b. Abdullah b. Ubeyd'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Asım b. Damra bulunmaktadır. Onun hakkında İbn Main ve Nesâî sika değerlendirmesinde bulunmaktadırlar. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XXII, s.102.

[698] Asım b. Damra'nın hadis aldığı kimseler arasında Ali b. Ebi Talip bulunmaktadırlar. Onun hakkında İbn Medînî ve İclî sika, Nesâî leyse bihi be's, Zehebî vasat, İbn Hacer ise saduk değerlendirmesinde bulunmaktadır. Bkz.İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.II, s.253; Zehebî, *el-Kâşif*, c.III, s.52; İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, c.I, s.472.

[699] Ali b. Ebu Talib b. Abdulmuttalib el-Hâşimi'nin hayatı için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe*, c.II, s.507-510.

[700] Beyhakî, *Şuabul-Îman*, c.IV, s.158 (No.4646).

[701] Ebû Hâtim Muhammed İbn Hibbân el-Büstî, *el-Mecrûhîn mine'l-muhaddisîn ve'd-du'afâ' ve'l-metrûkîn*, thk. Mahmûd İbrâhim Zayed, 1. Bs (Haleb: Dârü'l-Va'y, 1976), c.II, s.307.

30. HADİS

اقْرَؤُوا الزَهْراوَيْنِ: البَقَرَةَ، وآلَ عِمْرانَ، فَإِنَّهُما يَأْتِيانِ يَوْمَ القِيامَةِ كَأَنَّهُما غَمامَتانِ، أَوْ غَيايَتانِ، أَوْ فِرْقانِ مِن طَيْرٍ صَوّافَ، تُحاجّانِ عَنْ أَصْحابِهِما"

"Zehraveyni, Bakara ve Âl-i İmrân sûrelerini okuyun. Çünkü bu ikisi kıyamet günüdeadeta iki bulut veya iki kuş sürüsü gibi sizi gölgelemek üzere gelecekler ve kendilerini okuyanları savunacaklardır."[702]

Müellifin yer verdiği kelimelerle hadis kaynaklarında yer almamaktadır. Ancak farklı kelimelerle pek çok kaynakta bulunmaktadır.[703] Değerlendirmemizi en yakın ifadelerin yer aldığı Müslim'de Hasan b. Alî el-Hulvanî[704] → Ebu Tevbe Rebi' b. Nafi'[705]→ Muaviye İbn Sellam[706] → Zeyd[707] → Ebu Selam[708] → Ebu Umame el-Bahilî[709] senedi ile yer alan rivayet üzerinden yapacağız.

حَدَّثَنِي الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ الْحُلْوَانِيُّ ، حَدَّثَنَا أَبُو تَوْبَةَ – وَهُوَ الرَّبِيعُ بْنُ نَافِعٍ – ، حَدَّثَنَا مُعَاوِيَةُ – يَعْنِي ابْنَ سَلَّامٍ – ، عَنْ زَيْدٍ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا سَلَّامٍ يَقُولُ : حَدَّثَنِي أَبُو أُمَامَةَ الْبَاهِلِيُّ قَالَ : سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ : اقْرَؤُوا الْقُرْآنَ فَإِنَّهُ يَأْتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ شَفِيعًا لِأَصْحَابِهِ . **اقْرَؤُوا الزَّهْرَاوَيْنِ الْبَقَرَةَ وَسُورَةَ آلِ عِمْرَانَ فَإِنَّهُمَا تَأْتِيَانِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كَأَنَّهُمَا غَمَامَتَانِ ، أَوْ كَأَنَّهُمَا غَيَايَتَانِ . أَوْ كَأَنَّهُمَا فِرْقَانِ مِنْ طَيْرٍ صَوَافَّ تُحَاجَّانِ عَنْ أَصْحَابِهِمَا** . اقْرَؤُوا سُورَةَ الْبَقَرَةِ فَإِنَّ أَخْذَهَا بَرَكَةٌ وَتَرْكَهَا حَسْرَةٌ ، وَلَا تَسْتَطِيعُهَا الْبَطَلَةُ . قَالَ مُعَاوِيَةُ : بَلَغَنِي أَنَّ الْبَطَلَةَ السَّحَرَةُ

---

[702] Nesefi, *Medarik*, c.I, s.325.

[703] Tirmizî, "Salat", 41 (No.804); Ahmed b. Hanbel, c.VII, s.3950 (No.17845); Abdurrezzâk b. Hemmâm, c.III, s.365 (No.6032); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, c.VIII, s.118 (No.7568).

[704] Tam adı Hasan b. Ali b. Muhammed'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Ebu Tevbe bulunmaktadır. Onun hakkında Ebu Hatim saduk, Nesai sika, Zehebi sebt, hüccet değerlendirmesinde bulunmaktadırlar. Bkz. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-taʿdîl*, c.II, s.197; Zehebî, *el-Kâşif*, c.II, s.274; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.I, s.406.

[705] Tam adı Rebi' b. Nafi''dir. Hadis aldığı kimseler arasında Muaviye bulunmaktadır. Onun Hakkında Ahmed b. Hanbel la be'se bih, Zehebi sika, değerlendirmesinde bulunmaktadırlar. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.IX, s.103; Zehebî, *el-Kâşif*, c.II, s.396.

[706] Tam adı Muaviye b. Sellam b. Selam'dır. Hadis aldığı kimseler arasında Zeyd b. Sellam vardır. Onun hakkında Nesâî ve Zehebî sika değerlendirmesinde bulunmaktadırlar. Bkz. Mizzî, *Tehzîbû'l Kemal*, c.XXVIII, s.184; Zehebî, *el-Kâşif*, c.IV, s.310.

[707]Tam adı Zeyd b. Sellam b. Ebi Sellam 'dır. Hadis aldığı kimseler arasında Mumtir'de bulunmaktadır. Onun hakkında Nesâî, Ebu Zur'a ve Darakutnî sika değerlendirmesinde bulunmaktadırlar. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.I, s.666.

[708] Kaynaklarda ismi Mumtir olarak geçmektedir. Hadis aldığı kimseler arasında Ebu Ümame bulunmaktadır. Onun hakkında İbn Abdulber, İclî ve İbn Hibban sika değerlendirmesinde bulunmaktadırlar. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.IV, s.151; Moğultay b. Kılıç, *İkmâlü Tehzîbi'l-Kemâl*, c.XI, s.356.

[709] Ebu Umame el-Bahilî'nin hayatı için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe*, c.V, s.241.

Cerh ve ta'dil kitaplarında yaptığımız incelemede senette verilen tüm ravilerin sika, güvenilir oldukları ve aralarında ittisalin var olduğu tespit edilmiştir. Rivayette Kur'an'ın canlı bir varlığa benzetilmesinin teşbih olduğu ve bunun hem Ku'an ayetlerinde hem de Hadisler de kullanılmış bir uslüp olduğu izahtan varestedir. Rivayete İbn Kuteybe de te'vil kitabında yer vermekte ve bu teşbih ile ilgili uzunca açıklamalar yapmaktadır.[710]

[710] Ebû Muhammed Abdullah b. İbn Kuteybe, *Te'vîlü Muhtelifi'l-Hadîs*, 2. Bs (Mektebetu'l İslâmî, 1999), s.375.

SONUÇ

Ebu'l Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî, pek çok âlimin yetiştiği Buhara yakınlarında bulunan Nesef şehrinde yedinci y.y. da yaşamıştır. Nesefî, Moğollardan sonraki bu dönemde Maturidi-Hanefi düşüncesinin en önemli temsilcilerinden ve savunucularından biri olmuştur. Yazdığı eserlerde Fürû ve Usul'i fıkıh alanında temayüz etmiş olsa dahi kendisinin Akaid sahasında da meşhur eserleri bulunmaktadır. Burada çalışma konusu olarak seçtiğimiz eser Müellifin tefsir alanındaki tek eseri olan Medârik'u-t Tenzil ve Hakâik'u-t Te'vil'dir.

Kısaca Medarik tefsiri olarak tanınan bu eser yazıldığı günden günümüze kadar ilmî okuma yapmak isteyenlerin okuyabilecekleri tefsirler arasında ilk sırada yerini almaktadır. Tercih edilme sebeplerinin en başında okuyucusuna sunduğu bilgi yelpazesinin genişliği gelmektedir. Zira pek çok tefsir, dilin ve İslâmi birikimin belli kısımlarını kadraja alarak ayetleri değerlendirirken, Medarik ise, kıraat, sarf, nahiv, belağat, gibi lafız odaklı bilgilere yer vermenin yanısıra okuyucuya, fıkıhî ve itikadi meselelerde geniş açıklamlarda bulunup bazende karşılaştırmalı izahlara yer vermekte ve zaman zaman sunduğu bilgilere hadislerden, sahabe ve tabiin görüşlerinden deliller sunmaktadır.

Bu çalışmada Medârikde tefsiri yapılan ilk üç surede bulunan rivayetlerin sıhhat durumları ile ilgili bilgileri ele aldık. Bu çalışmadaki hedefimiz Medarik tefsirinde, rivayetlere dayandırılarak sunulan bilgilerin ne kadar muteber olduğu ile ilgili oluşacak fikre ve Nesefinin rivayet anlayışı ile ilgili bilgilere katkı sunmaktır.

Çalışmanın baş kısmında belirtmiş olduğumuz yöntem ile yaptığımız inceleme sonucunda Fatifa sûresinde tespit ettiğimiz 7 rivayetin 1'nin mevzu, 3'ünün zayıf, 2'sinin sahih olduğu, Bakara sûresinde tespit ettiğimiz 44 rivayetin 23'ünün zayıf, 2 sinin hasen, 18 'inin sahih olduğu, Âl-i İmrân suresinde ise tespit ettiğimiz 30 rivayetin 5'inin mevzu, 14'ünün zayıf, 1'inin sahihu'l isnad, 8'inin sahih olduğu sonucuna ulaştık. Her üç sureden Fâtiha ve Bakara surelerinde 1'er, Âl-i İmrân suresinde ise 2 tane olmak üzere toplamda 4 rivayeti tespit edemedik. Çalışmamızda ele aldığımız ve 4'ünü tespit edemediğimiz 81 rivayetin 6'sının Mevzu, 40'ının zayıf, 1'nin sahihul isnad, 2 sinin hasen, 28 rivayetin de sahih olduğunu tespit ettik. Rivayetlerin 36 tanesine lafzen 45 tanesine de lafız farklılıkları ile ya da mana itibariyle kendi

cümleleri ile kitabında yer vermiştir. Kaynak olarak 81 rivayetin 30 tanesi Kütüb-i tis'a dışındaki kaynaklarda yer alırken geriye kalan ivayetler ise ağırlıklı olarak Ahmed b. Hanbel'in *Müsned'*inde yer almaktadır.

Nesefî'nin rivayetlere yer verirken hadis kitaplarının oluştuğu ve rivayetlerin lafız itibariyle hadis kitaplarında yerini almış olduğu 3. Asırdan üç yıl sonraki dönem olan 7. Asırda yaşamış bir âlim olmasına rağmen çoğunlukla yer verdiği rivayetlerin lafızlarını dikkate almadan mana itibariyle rivayet ettiği tespit edilmiştir. Kaynağını tespit edeemediğimiz rivayetlerin başka tesfirlerde aynı ifadelerle bulunması ve zayıf rivayetlerin çoğunun diğer tefsirlerde de var olduğu bilgisi Nesefî'nin, rivayetlerin sıhhati ile ilgili elinde bulunan tefsir kaynaklarına itimat etmekle iktifa etmiş olabileceği fikrini oluşturmuştur.

TABLOLAR

	HADİS NUMARASI	HADİSİN YER ALDIĞI KAYNAKLAR															HADİSİN HÜKMÜ
		BUHARİ	MÜSLİM	EBÛ DÂVÛD	TİRMİZİ	NESÂÎ	İBN MACE	DÂRIMÎ	İMAM MALİK	AHMED B. HANBEL	DİĞER	TESPİT EDİLEMEDİ	LAFZEN	YAKIN LAFIZLARLA	MANEN	
FÂTİHA SÛRESİ	1. HADİS		*							*			*			SAHİH
	2. HADİS										*			*		ZAYIF
	3. HADİS							*						*		ZAYIF
	4. HADİS		*	*	*	*	*		*	*			*			SAHİH
	5. HADİS										*		*			ZAYIF
	6. HADİS										*		*			MEVZU
	7. HADİS											*				-
BAKARA SÛRESİ	1. HADİS				*					*				*		SAHİH
	2. HADİS	*	*	*	*			*	*	*			*			SAHİH
	3. HADİS		*			*				*			*			SAHİH
	4. HADİS										*				*	ZAYIF
	5. HADİS										*			*		SAHİH
	6. HADİS			*	*					*			*			HASEN
	7. HADİS										*				*	ZAYIF
	8. HADİS										*		*			ZAYIF
	9. HADİS									*			*			ZAYIF
	10. HADİS			*										*		ZAYIF
	11. HADİS					*								*		SAHİH
	12. HADİS									*				*		ZAYIF
	13. HADİS										*			*		ZAYIF
	14. HADİS										*		*			ZAYIF
	15. HADİS										*		*			ZAYIF
	16. HADİS										*		*			SAHİH
	17. HADİS						*			*			*			ZAYIF
	18. HADİS				*	*		*		*				*		SAHİH
	19. HADİS			*			*						*			SAHİH
	20. HADİS						*				*				*	SAHİH
	21. HADİS	*	*	*	*	*	*	*	*	*			*			SAHİH
	22. HADİS										*			*		SAHİH
	23. HADİS										*			*		SAHİH
	24. HADİS			*	*	*	*	*		*			*			SAHİH
	25. HADİS			*							*		*			ZAYIF
	26. HADİS		*		*	*					*		*			HASEN
	27. HADİS										*		*			ZAYIF
	28. HADİS				*						*		*			ZAYIF

	29. HADİS				*									*		ZAYIF
	30. HADİS	*	*	*	*			*	*	*			*			SAHİH
BAKARA SÛRESİ	31. HADİS		*											*		SAHİH
	32. HADİS										*			*		ZAYIF
	33. HADİS										*			*		ZAYIF
	34. HADİS					*							*			ZAYIF
	35. HADİS										*		*			ZAYIF
	36. HADİS											*				-
	37. HADİS	*												*		SAHİH
	38. HADİS				*									*		ZAYIF
	39. HADİS										*		*			ZAYIF
	40. HADİS										*			*		ZAYIF
	41. HADİS									*					*	ZAYIF
	42. HADİS	*	*	*										*		SAHİH
	43. HADİS	*	*						*					*		SAHİH
	44. HADİS									*					*	ZAYIF
ÂL-İ İMRÂN SÛRESİ	1. HADİS									*			*			MEVZU
	2. HADİS									*				*		ZAYIF
	3. HADİS									*				*		ZAYIF
	4. HADİS										*					-
	5. HADİS									*			*			ZAYIF
	6. HADİS	*											*			SAHİHU'L İSNAD
	7. HADİS									*	*				*	SAHİH
	8. HADİS				*										*	ZAYIF
	9. HADİS												*			ZAYIF
	10. HADİS									*				*		SAHİH
	11. HADİS	*													*	SAHİH
	12. HADİS					*				*				*		SAHİH
	13. HADİS										*				*	MEVZU
	14. HADİS														*	MEVZU
	15. HADİS										*				*	MEVZU
	16. HADİS				*			*		*					*	ZAYIF
	17. HADİS										*		*			MEVZU
	18. HADİS	*	*				*						*			SAHİH
	19. HADİS									*				*		SAHİH
	20. HADİS										*		*			ZAYIF
	21. HADİS									*			*			ZAYIF
	22. HADİS										*			*		ZAYIF
	23. HADİS			*						*	*			*		ZAYIF
	24. HADİS											*				-
	25. HADİS										*			*		ZAYIF
	26. HADİS												*			SAHİH
	27. HADİS										*		*			ZAYIF
	28. HADİS										*			*		ZAYIF
	29. HADİS										*		*			ZAYIF
	30. HADİS		*											*		SAHİH

KAYNAKÇA

Abdurrezzâk b. Hemmâm. *el-Musannef*. Thk. Habiburrahman el-A'zamî. 11 Cilt. Beyrut: el-Mektebû'l-İslamî, 1403.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Müsned*. Thk. Şuayb el-Arnavut ve dğr. 50 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2001.

ʿAlî b. Naṣr et-Ṭûsî, Ebû ʿAlî el-Ḥasen b. ʿAlî et-Ṭûsî. *Muḫtaṣaru'l-Aḥkâm = el-Mustaḫrec ʿalâ Câmiʿi't-Tirmiẕî*. Thk. Enîs b. Aḥmed b. Ṭâhir el-Endelusî. 4 Cilt. Medine: Mektebetu'l-Ġurebâʾi'l-Eṣeriyye; Dâru ʾEhli's-Sunne, 1415.

Ateş, Ali Osman. *Hadis Temelli Kalıp Yargılarda Kadın*. Beyan Yayınları, 2021.

Aynî, Mahmud b. Ahmed, Umdetül-Karî. *Umdetül-Karî Şerhi Sahihi'l-Buhârî*. 25 Cilt. Beyrut: Daru İhyai't-Türasül Arabi, t.s.

Azimâbâdî, Ebu-t Tayyib Muhammed Şemsulhak. *Avnu'l Ma'bûd Şerhi Ebû Dâvud*. 2. Bs, I-XIV Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l'İlmiyye, 1995.

Bedir, Murtaza. "Nesefî, Ebü'l-Berekât". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 2006. https://islamansiklopedisi.org.tr/nesefi-ebul-berekat.

Bedir, Murteza. "Nesefî, Ebü'l-Berekât". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32: 567-568. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Beğavî, Ebû Muhammed Muhyissünne Hüseyin b. Mesud. *Tefsirü'l-Beğavî Meâlimü't-Tenzil*. Thk. Muhammed Abdullah Nemr. Riyad: Dârü't-Tayyibe, 1993.

Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin b. Ali b. Musa. *Şuabul-Îman*. Thk. Hamid Abdulali Abdulhamid - ve Muhtar Ahmed en-Nedvî. Riyad: Mektebetu'r-Ruşd, 1423.

Beyhaḳî, Ebû Bekr Aḥmed b. el-Ḥüseyin b. ʿAlî el-Ḫüsrevcirdî el-. *es-Sunenu'l-Kubrâ*. Thk. Muḥammed ʿAbdulḳâdir ʿAṭâ. 3 Cilt. Beyrut: y.y., 1424/2003.

Bezzâr, Ebû Bekir Ahmed b. Amr b. Abdülhâlik. *Müsnedü'l-Bezzâr el-Bahrü'z-zehhâr*. Thk. Mahfûzurrahman Zeynullah. 1. Bs, I-XVIII Cilt. Medine: Mektebetü'l-Ulum ve'l-Hikem, 1988.

Bezzâr, Ebû Bekr Aḥmed b. ʿAmr el-ʿİtkî el-. *el-Baḥru'z-Zeḫḫâr*. Thk. Maḥfûẓurraḥmân Zeynullâh - ʿAdil b. Saʿd - ve Ṣabrî ʿAbdulḫâlıḳ eş-Şâfiʿî. 18 Cilt. Medine: Mektebetu'l-ʿUlûm ve'l-Ḥikem, 1988/2009.

Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail. *el-Camiu's-Sahîh*. Thk. Mustafa Dîb el-Buğâ. Dımaşk: Dârü İbn Kesîr, 1414.

Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Tarihi*. 6. bsk. Ankara: Fecr Yayınları, 2014.

Dârekutnî, Ebü'l-Hasan Ali b. Ömer. *Sünenü'd-Dârekutnî*. Thk. Şuayb el-Arnavut - Hasan Abdülmün'im Şelebi - Abdüllatif Hırzullah - ve Ahmed Berhum. 1. Bs, I-V Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2004.

Darımî, Ebü Muhammed Abdullâh b. Abdirrahman b. el-Fazl. *Sünenu'd-Darımi*. Thk. Hüseyin Selîm Esed Dârânî. 4 Cilt. Suudi Arabistan: Dârü'l—Mugnî, 1412.

Dâvûd, Süleymân b. el-Eşʿaṣb. İsḥâḳ es-Sicistânî Ebû. *el-Merâsîl*. Ed. Şuʿayb Arnaût. Beyrut: Müessesetür'r-Risâle, 1408.

Deylemî, Ebu Şucâ' el-Hemedânî. *el-Firdevs bi Me'sûri'l-Hitâb*. Ed. Said b. Besyunî Zağlûl. Beyrut: Daru'l Kutubu'l İlmiyye, 1986.

Ebû Dâvud, Süleyman b. Eş'âs b. İshak es-Sicistanî. *Süneni Ebî Dâvud*. Thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd. 4 Cilt. Beyrut: el-Mektebetu'l-'asriyye, t.y.

Ebû Urve Ma'mer b. Râşid el-Basrî es-San'ânî, Mamer b. Raşid. *el-Câmi'*. Thk. Habîburrahman A'zamî. 11 Cilt. Pakistan: el-Meclisu'l- İlmiye, 1403.

Ebû Ya'la el-Mevsılî, Ahmed b. Ali b. el-Müsenna. *Müsnedu Ebî Ya'la*. Thk. Hüseyin Selîm Esed. 1. Bs, I-XIII Cilt. Dimeşk: Dârü'l-Me'mun li't-Türas, 1984.

Elbânî, Muhammed Nâsırüddin. *Silsiletü'l-ehâdîsi'z-zaʿîfe ve'l-mevzûʿa ve eseruhe's-seyyiʾü fi'l-ümme*. 1. Bs, I-XIV Cilt. Riyad: Mektebetü'l-Maârif, 1992.

Fâkıhî, Ebu Abdullah Muhammed b. İshak. *Ahbaru Mekke*. Ed. Abdulmelik b. Abdullah. VI Cilt. Mekke: Mektebetu'l Esedî, 1424.

Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed en-Nîsâbûrî el-. *el-Müstedrek ale's Sahîhayn*. Thk. Mustafa Abdulkâdir Atâ. 3 Cilt. Dâru'-l-Kütübi'l-İlmiyye, 1411.

Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali. *Târîhu Bağdâd Medîneti's-selâm*. Thk. Beşşar Avvad Ma'ruf. 1. Bs, I-XVI Cilt. Beyrut: Darü'l-Garbi'l-İslami, 2002.

Heysemî, Ebü'l-Hasan Nureddin Ali b. Ebî Bekr b. Süleyman. *Mecmaʿu'z-zevâʾid ve menbaʿu'l-fevâʾid*. Thk. Husameddîn el- Kudsî. I-X Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Kudsî, 1994.

İbn Abdilberr, Ebû Ömer Yusuf b. Abdullah en-Nümerî. *el-İstizkâr*. Thk. Sâlim Muhammed Atâ - ve Muhammed Ali Muavvaz. 1. Bs, I-IX Cilt. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.

İbn Abdilberr, Ebû Ömer Yusuf b. Abdullah en-Nümerî. *et-Temhîd limâ fi'l-Muvattaʾ mine'l-meʿânî ve'l-esânîd*. Thk. Mustafa b. Ahmed el-Alevi - ve

Muhammed Abdülkebir el-Bekri. I-XXIV Cilt. Tıtvan: Vizaretü'l-Evkaf ve'ş-Şuuni'l-İslâmiyye, 1967.

İbn Adî, Ebû Ahmed Abdullah. *el-Kâmil fî duafâi'r-ricâl*. Thk. Adil Ahmed Abdülmevcud - ve Ali Muhammed Muavviz. 1. Bs, I-IX Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.

İbn Âsakir, Ebu'l Kasım Ali b. Hasan. *Tarihu Medineti Dımeşk*. Ed. Muhibbiddin Ebu Said. 80 Cilt. Daru'l Fikr, 1995.

İbn Âşur, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir et-Tûnisî. *et-Taḥrîr ve't-tenvîr*. Tunus: ed-Dâru't- Tunusiyye, 1974.

İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed. *el-Cerh ve't-taʿdîl*. 1. Bs, I-IX Cilt. Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, 1952.

İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed. *Müsnedu İbn Ebî Şeybe*. Thk. Adil b. Yusuf el-Gazavi - ve Ahmed Ferîd el-Mezîdî. 1. Bs, I-II Cilt. Riyad: Darü'l-Vatan, 1997.

İbn Ebü'd-Dünyâ, Ebû Bekr ʿAbdullâḥ b. Muḥammed b. ʿUbeyd el-Ḳureşî el-Bağdâdî. *Ḥusnu'ẓ-Ẓan bi'llâh*. Thk. Maḫlaṣ Muḥammed. Riyad: y.y., 1408/1988.

İbn Hacer, Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ali b. Hacer el Askalanî. *el- Garaibü'l - Mültekata min Müsnedi'l - Firdevs el - Müsemma Zehrü'l - Firdevs*. Thk. Ebu Bekr Ahmed Câlû. Birleşik Arap Emirlikleri: Cem'iyyetu Dârû'l Berr, 1439.

İbn Hacer, Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Tehzîbu't-Tehzîb*. 12 Cilt. Hindistan: Matbaʿatü Dâirati'l-Meârif en-Nizâmiyye, 1326.

İbn Hacer, Ebu'l-Fadl Şihâbuddîn Ahmed el-Askalânî. *Takribü't-Tehzib*. Thk. Muhammed Avvame. Halep: Haleb: Dârü'r-Reşid, 1988.

İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Ali. *el-Metâlibü'l-âliye bi-zevâidi'l-mesânidi's-semâniye*. Thk. Abdülkadir b. Abdülkerim b. Abdülazîz Cündül. 1. Bs, I-XIX Cilt. Riyad: Dârü'l-Âsıme, 1998.

İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Ali. *Fethu'l-bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. Thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî - ve Muhibbüddin el-Hatîb. I-XIII Cilt. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1960.

İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Ali. *Lisânü'l-Mîzân*. Thk. Abdülfettah Ebû Gudde. 1. Bs, I-X Cilt. Beyrut: Mektebü'l-Matbuati'l-İslâmiyye, 2002.

İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Ali. *Taʿcîlü'l-menfaʿa bi-zevâʾidi ricâli'l-eʾimmeti'l-erbâʿa*. Thk. İkramullah İmdadülhak. 1. Bs, I-II Cilt. Beyrut: Dârü'l-Beşairi'l-İslâmiyye, 1996.

İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Ali. *Telhîsü'l-habîr fî tahrîci ehâdîsi'r-Râfiʿiyyi'l-kebîr*. Thk. Ebû Âsım Hasan b. Abbâs b. Kutub. 1. Bs, I-IV Cilt. Mısır: Müessesetü Kurtubâ, 1995.

İbn Ḥacer el-ʿAsḳalânî, Ebü'l-Faẓl Şihâbüddîn Aḥmed b. ʿAlî b. Muḥammed el-ʿAsḳalânî. *Taʿrîfu Ehli't-Taḳdîs bi Merâtibi'l-Mevṣûfîn bi't-Tedlîs*. Thk. ʿÂṣım b. ʿAbdullâh el-Ḳaryûtî. Amman: y.y., 1403/1983.

İbn Hacer, Şihabuddin Ahmed bin Ali bin Muhammed bin Muhammed bin Ali bin Ahmed. *Ed-Dureru'l-Kâmineti Fî A'yâni'l-Mieti's-Sâmine,*. 4 Cilt. Haydarâbâd: Dâiretü'l-me'ârif'il-Osmaniyye, 1414.

İbn Hacer, Şihabuddin Ahmed bin Ali bin Muhammed bin Muhammed bin Ali bin Ahmed. *el-İsâbe fî Temyizi's-Sahabe*. I-IV Cilt. Beyrut: Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, 1328.

İbn Hazm, Ebû Muhammed b. Ahmed b. Saîd. *el-Muhallâ bi'l-âsâr fî şerhi'l-Mücellâ bi'l-ihtisâr*. Thk. Abdülgaffâr Süleyman Bendari. Beyrut: Dârü'l Kütübi'l-İlmiyye, 2003.

İbn Hibbân, Ebû Hatim Muhammed b. Hibban b. Ahmed el-Büsti. "Sahih". *Sahîh*. Hindistan: Dâiratu'l-Maârifi'l- Osmaniyye, 1393.

İbn Hibbân el-Büstî, Ebû Hâtim Muhammed. *el-İhsân fî takrîbi Sahîhi İbn Hibban*. Thk. Şuayb el-Arnavut. 1. Bs, I-XVIII Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1988.

İbn Hibbân el-Büstî, Ebû Hâtim Muhammed. *el-Mecrûhîn mine'l-muhaddisîn ve'd-du'afâ' ve'l-metrûkîn*. Thk. Mahmûd İbrâhim Zayed. 1. Bs, I-III Cilt. Haleb: Dârü'l-Va'y, 1976.

İbn Hibbân el-Büstî, Ebû Hâtim Muhammed. *Kitâbü's-Sikât*. I-IX Cilt. Haydarabad: Dâiretü'l-Maârifi'l-Osmaniyye, 1973.

İbn Kesîr, Ebü'l-Fida İmamüddin İsmail b. Ömer. *Tefsîrü'l-Kurʾâni'l-ʿazîm*. Thk. Sami b. Muhammed es-Selame. 2. Bs, I-VIII Cilt. Riyad: Daru Taybe, 1999.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. *Te'vîlü Muhtelifi'l-Hadîs*. 2. Bs. Mektebetu'l İslâmî, 1999.

İbn Mâce, Muhammed b. Yezid el-Kazvini. *es-Sünen*. Thk. Şuayb el-Arnavut - Adil Mürşid - Muhammed Kamil Karabelli - ve Abdüllatif Hirzullah. 1. Bs, I-V Cilt. Dımaşk: Darü'r-Risaleti'l-Alemiyye, 2009.

İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec. *Kitâbü'l-mevzûʿât*. Thk. Abdurrahman Muhammed Osman. 1. Bs, I-III Cilt. Medine: el-Mektebetü's-Selefiyye, 1968.

İbnü'l-Mülakkın, Ebû Hafs Siraceddin Ömer b. Ali. *el-Bedrü'l-münîr fî tahrici'l-ehâdîs ve'l-asari'l-vakıa fi'ş-Şerhi'l-kebîr*. Thk. Mustafa Ebü'l-Gayt

Abdülhay - Ebû Muhammed Abdullah Abdullah b. Süleyman - ve Ebû Ammar Yasir b. Kemal. 1. Bs, I-IX Cilt. Riyad: Dârü'l-Hicre, 2004.

İmam Mâlik, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes el-Asbahî. *El-Muvaṭṭaʾ(ebû Musʾâb Ez-Zührî Rivâyeti)*. Thk. Beşşâr Avvâd Maʾrûf ve Mahmûd Muhammed Halîl. 2 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1412.

Kolektif. *Beklenen Kurtarıcı İnancı*. Kuramer / Kur'an Araştırmaları Merkezi, 2017.

Kureşî, Abdulkadir el-. *El-Cevâhirü'l-Muḍıyye Fî Ṭabaḳāti'l-Ḥanefiyye*. Ed. Muḥammad Abdullah Şerif. 1. Bs. Beyrut: Daru'l Kutubu'l İlmiyye, 2005.

Makdisî Şemsüddîn Ebû Abdullâh Muhammed b Ahmed. *Ahsenü't-Tekâsîm fî ma'rifeti'l-ekâlîm*. Leiden, 1906.

Mizzî, Cemâlüddîn Yûsuf. *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*. Thk. Beşşâr Avvâd Maʾrûf. 6. Bs. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1994.

Moğultay b. Kılıç, Ebu Abdullah Alâüddîn. *İkmâlü Tehzîbi'l-Kemâl fî esmâi'ricâl*. Thk. Adil b. Muhammed - ve Üsâme b. İbrahim. 1. Bs, I-XII Cilt. yy: el-Faruku'l-hadise, 2001.

Moğulṭây, Ebû ʿAbdullâh Moğulṭây b. Ḳilîc el-Bekcerî. *Şerḥu Suneni İbn Mâce - el-İʿlâm bi Sunnetihi ʿAleyhi's-Selâm*. Thk. Kâmil ʿAvîḍa. 5 Cilt. Suudi Arabistan: Mektebetu Nizâr Muṣṭafâ el-Bâz, 1419/1999.

Muhammed Abdu'l-Hayy, Leknevi. *El-Fevaidu'l-Behiyye Fî Teracimi'l Hanefiyye*. 1324. Bs. Mısır, t.y.

Mübârekfûrî, Ebü'l-Ula Muhammed Abdurrahman. *Tuhfetü'l-ahvezî bi-şerhi Câmiʿi't-Tirmizî*. I-X Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l'İlmiyye, ty.

Münâvî, Zeynüddin Muhammed. *Feyżül-Ḳadîr Şerḥu'l-Câmi'i's-Ṣaġîr*. 2. Bs, 6 Cilt. Lübnan: Daru'l Marife, 1391.

Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *El-Câmiʿu's-Ṣaḥîḥ*. Nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkī. Kahire: Matbaatü İsa Elbâni el-Halebi, 1374-75/1955-56.

Nâsiruddin el-Elbânî, Ebû Abdurrahman Muhammed Nasıruddin b. eL-Hac Nuh b. Necati b. Adem-. *Daifu El-Cami'u_s Sağir Ve Ziyadetuh*. el-Mektebetu'l İslamî, 1431.

Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb. *Sünen'i-Nesâî*. Thk. Şeyh Abdülfettâh Ebû Gudde. 2. Bs, 9 Cilt. Halep: Mektebü'l-Matbuat, 1406.

Nesefi, Ebu'l-Muîn Meymun bin Muhammed en-Nesefî. *Tabsıratu'l-Edille Fi Usuli'd-Din*. DİB yay, 1993.

Nesefi, Ebü'l-Berekât Abdullah b. Ahmed. *Medarikü't-Tenzîl ve Hakîku't-Te'vîl*. Thk. Yûsuf Ali Bedevî. 3 Cilt. Beyrut/Dımeşk: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1998.

Öztürk, Mustafa. "Medârikü't-Tenzîl ve Hakāiku't-Te'vîl". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28: 292-293. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

Râzî, Ebû ʿAbdillâh Faḫrüddîn Muḥammed b. Ömer b. Ḥüseyn er-. *Mefâtîḥu'l-Ğayb*. Beyrut: Dâru İḥyâi't-Turâṯi'l-ʿArabî, 1420.

Saîd b. Mansûr, Ebû Osmân. Sünenü Saîd b. Mansûr. *Sünenu Said b. Mansur*. Thk. Sa'd b. Abdullah b. Abdülazîz Âl-i Humeyyid. Dâru's-Samiʿi., 8 Cilt. Riyad, 1417.

Ṯaʿlebî, Ebû İsḥâḳ Aḥmed b. Muḥammed b. İbrâhîm eṯ-. *el-Keşf ve'l-Beyân*. Thk. Heyet. 33 Cilt. Cidde: y.y., 1436/2015.

Semerkandî, Ebü'l-Leys İmâmü'l-hüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm es-. *Tenbîhü'l-gâfilîn bi-ehâdîsi Seyyidi'l-enbiyâi ve'l-mürselîn*. Thk. Yusuf Ali Bedevî. Dimeşk: Dârü İbn Kesîr, 1421.

Silefi, EbuTahir Sadrüddin. *Tuyuriyyat*. Ed. Desman Yahya Mualî. IV Cilt. Riyad: Mektebetu Edvai's-Selef, 1425.

Suyûtî, Ebû'l-Fadl Celâleddin Abdurrahmân b. Ebû Bekr. *Durrü'l-Mensûr fî Tefsîri'l-Me'sûr*. Beyrut: Daru'l Fikr, ts.

Suyutî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayri. *El-Camiu's-Sağır min Ahadisi'l Beşiri'n-Nezir*. Beyrut/Lübnan: Dâru'l Kutubu'l İlmiyye, 2004.

Süyûṭî, Ebü'l-Fażl Celâlüddîn ʿAbdurraḥmân b. Ebî Bekr b. Muḥammed el-Ḫuḍayrî es-. *Câmiʿu'l-Eḥâdîṯ*. 13 Cilt. t.y.

Şenel, Abdülkadir. "İbn Merdûye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20: 184-185. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.

Şevkânî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali. *el-Fevâ'idü'l-mecmûʿa fi'l-ehâdîsi'l-mevzûʿa*. Thk. Abdurrahman b. Yahyâ el-Yemani. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995.

Taberânî, Ebü'l-Kâsım. *el-Mu'cemü'l-evsat*. Thk. Târık b. Abdullah - ve Abdulmuhsin b. İbrâhim. I-X Cilt. Kahire: Dâru'l-Harameyn, ty.

Taberânî, Ebü'l-Kâsım. *el-Mu'cemü'l-kebîr*. Thk. Hamdi Abdülmecid Selefi. 3. Bs, I-XXV Cilt. Kahire: Mektebetü İbn Teymiye, 1994.

Taberânî, Ebü'l-Kâsım. *el-Mu'cemü's-sagîr*. Thk. Muhammed Şekûr Mahmud. 1. Bs, I-II Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-İslami, 1985.

Taberî, Ebu Cafer Muhammed bin Cerîr. *Camiu'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*. Thk. Mahmud Muhammed Şakir. XXIV Cilt. Mekke: Daru't-Terbiyeti ve't-Türâs, ts.

Taşağıl, Ahmet. "Soğd", DİA, TDV Yay". t.y.

Tirmizî, Muhammed b. İsa Ebû İsa. *Sünenu Tirmizî*. Thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf. Beyrut: Dâru'l-Garbu'l-İslâmî, 1998.

Ukaylî, Ebû Cafer Muhammed b. Amr. *ed-Duʿafâʾü'l-kebîr*. Thk. Abdülmu'ti Emin Kal'aci. 1. Bs, I-IV Cilt. Beyrut: Dârü'l-Mektebetü'l-İlmiyye, 1984.

Yazır, Muhammed Hamdi, ed. *Kur'an-ı Kerîm ve yüce meali*. 1. bsk. İstanbul: Mushaf Neşriyat, 2012.

Zehebî, Muhammed b. Ahmed. *el-Kâşif fî Ma'rifeti Men lehu Rivayetün fi'l Kütübi's-Sitte*. Thk. İzzet Ali İyd Atıyye ve Musa Muhammed Ali el-Mevşa,. I-III Cilt. Kahire: Daru'l-Kütübi'l- Hadise, t.y.

Zehebî, Şemseddin Muhammed b. Ahmed. *Mîzânü'l-iʿtidâl fî nakdi'r-ricâl*. Thk. Ali Muhammed Bicavi. 1. Bs, I-IV Cilt. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1963.

Zehebî, Şemseddin Muhammed b. Ahmed. *Siyeru aʿlâmi'n-nübelâʾ*. Thk. Şuayb el-Arnavut - ve Hüseyin el-Esed. 3. Bs, I-XXV Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985.

Zehebî, Şemseddin Muhammed b. Ahmed. *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-aʿlâm*. Thk. Beşşar Avvad Ma'ruf. 1. Bs, I-XV Cilt. Beyrut: Darü'l-Garbi'l-İslami, 2003.

Zeylaî, Ebû Muhammed Cemaleddin Abdullah. *Nasbü'r-râye li-tahrîci ehâdîsi'l-Hidâye*. Thk. Muhammed Avvâme. 1. Bs, I-IV Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Rayyân, 1997.

Zeylaî, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullāh b. Yûsuf b. Muhammed. *Taḫricu'l-Eḥâdis ve'l-Aṣari'l-vâḳı'a fî Tefsîri'l-Keşşâf li'z-Zemahşerî*. Thk. Abdullah b. Abdurrahman es-Sa'd. Riyad: Dâru İbn Huzeyme, 1414.